

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH

Cilt:6 Sayı:2 (E-ISSN-2548-0103) (ISSN-2548-009X)

Sahibi

Fakülte adına Dekan Prof. Dr. Mazlum Çelik

Baş Editör

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editörler Kurulu

Doç. Dr. İbrahim Çütücü

Prof. Dr. İbrahim Sani Mert

Doç. Dr. Yunus Kılıç

Doç. Dr. Ahmet Keser

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Akben

Prof. Dr. Osman Tolga Arıcak

Arş. Gör. M. İhsan Kuyumcu

Yayın İşleri Sorumlusu

Arş. Gör. Bilal Çayır

Hakem Kurulu

Bu Sayının Hakemleri Ekim 2021; 6(2)

Dr. Öğr. Üyesi Mesut Şöhret (GAÜN)

Dr. Öğr. Üyesi Yaman Kepenç (HKU)

Dr. Öğr. Üyesi Eda Dineri (HKU)

Dr. Öğr. Üyesi Mutlu Yoruldu (BAÜN)

Prof. Dr. Taner Akçacı (GAÜN)

Dr. Öğr. Üyesi Yıldız Özkök (HKU)

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Yıldız (KÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Ercan İnce (İGDÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Filiz Yetiz (AKDÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih Buğan (GAÜN)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kevser (BANÜ)

Dr. Öğr. Üyesi Durmuş Yıldırım (OMÜ)

Prof. Dr. Ömer Turunç (ABÜ)

Prof. Dr. Köksal Hazır (Toros Üniv)

İletişim Adresi: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Havaalanı yolu üzeri 8.km, 27010, Şahinbey, Gaziantep

Email: tjsr@hku.edu.tr

URL: <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/>

Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, İşletme, İktisat, Psikoloji, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve Uluslararası Ticaret ve Lojistik alanları ve ilgili ana bilim ve bilim dallarında yapılmış olan teorik ve uygulamalı çalışmaları kapsayan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazar veya yazarlarına aittir. Yazılardaki görüşler dergiye mal edilemez.

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Volume:6 Issue:2 (E-ISSN-2548-0103) (ISSN-2548-009X)

Owner

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mazlum Çelik

Editorial Board

Assoc. Prof. İbrahim Çütücü

Assoc. Prof. Yunus Kılıç

Asst. Prof. İbrahim Akben

Res. Asst. M. İhsan Kuyumcu

Prof. Dr. İbrahim Sani Mert

Assoc. Prof. Ahmet Keser

Prof. Dr. Osman Tolga Arıca

Editorial Office

Res. Asst. Bilal Çayır

Referee Board

The Referee Board in This Issue, October 2021; 6(2)

Asst. Prof. Mesut Şöhret (GAÜN)

Asst. Prof. Eda Dineri (HKU)

Prof. Dr. Taner Akçacı (GAÜN)

Asst. Prof. Bülent Yıldız (KÜ)

Asst. Prof. Filiz Yetiz (AKDÜ)

Asst. Prof. Mustafa Kevser (BANÜ)

Prof. Dr. Ömer Turunç (ABÜ)

Asst. Prof. Yaman Kepenç (HKU)

Asst. Prof. Mutlu Yoruldu (BAÜN)

Asst. Prof. Yıldız Özkök (HKU)

Asst. Prof. Ercan İnce (İĞDÜ)

Asst. Prof. Mehmet Fatih Buğan (GAÜN)

Asst. Prof. Durmuş Yıldırım (OMÜ)

Prof. Dr. Köksal Hazır (Toros Üniv)

Contact: Hasan Kalyoncu University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Havaalanı yolu üzeri 8.km, 27010, Şahinbey, Gaziantep

Email: tjssr@hku.edu.tr

URL: <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/>

Journal of Turkish Social Sciences Research covers theoretical and applied studies in the fields of Business, Economics, Psychology, Political Science and International Relations, International Trade and Logistics and related departments and sciences.

The responsibility of the published articles belongs to the author(s) of articles. The opinions in the articles cannot be attributed to the Journal of Turkish Social Sciences Research.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Devrimden Darbeye: Mısırdaki Demokrasiye Geçiş Çabalarının Analizi.....	71-84
From Revolution to Coup D’etat: An Analysis of Transition to Democracy in Egypt	
<i>Arş. Gör. Büşra Öztekin</i>	
Ethics and Tax Ethics: A Theoretical Evaluation of in terms of Wagner’s Tax Principles.....	85-97
Etik ve Vergi Etiği: Wagner’in Vergileme İlkeleri Açısından Teorik Bir Değerlendirme	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Ahmer Arslan</i>	
<i>Arş. Gör. Ayşe Aydın</i>	
Türkiye’nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırılabilir Üstünlükler Yöntemiyle Analizi (2005-2018 Dönemi)	98-114
The Analysis of Turkey’s Competiton Power by Revealed Comparative Advantage Method (2005-2018)	
<i>Tuba Yalçın</i>	
<i>Doç. Dr. Sumru Balkan</i>	
İşGEM’in KOSGEB Girişimcilerine Sağlamış Olduğu Hizmetlerin Hizmetlerden Yararlanan İşletmeler Açısından MAXQDA ile Değerlendirilmesi: Osmaniye İşGEM Örneği	115-129
The Evaluation of the Services Provided by İşGEM to KOSGEB Entrepreneurs in terms of the Businesses That Benefit from the Services with MAXQDA: The Case of Osmaniye İşGEM	
<i>Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Aslan</i>	
Sigortacılık Sektörü ile Seçili Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği.....	130-140
Empirical Analysis of the Relationship between the Insurance Sector and Selected Macroeconomic Variables: The case of Turkey	
<i>Doç. Dr. Mehmet Vahit Eren</i>	
<i>Doç. Dr. İbrahim Çütcü</i>	
Finansal Serbestleşmenin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri	141-157
The Effects of Financial Liberalization on Turkish Banking Sector	
<i>Erkin Yılmaz</i>	
<i>Dr. Öğr. Üyesi ř. Gül Reis</i>	
Sağlık Kurumlarında Değişim Yönetimi Uygulamalarının Sağlık Çalışanlarının Performansına Etkisi	158-170
The Effect of Change Management Practices in Healthcare Institutions on the Performance of Healthcare Professionals	
<i>Dr. Hüseyin Geldi</i>	
<i>Prof. Dr. Abdullah Çalışkan</i>	
Yazım Kuralları / Author Guidelines	171-173

DEVİRİMDEN DARBEYE: MISIR'DA DEMOKRASIYE GEÇİŞ ÇABALARININ ANALİZİ*

Arş. Gör. Büşra Öztekin
busraoztekin27@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6118-9562

ÖZ: 2010 Aralık ayından itibaren Ortadoğu'da yaşanan devrimlerle bölgede yaşanan rejim değişiklikleri ve demokratikleşme süreçleri, üzerinde durulması gereken çalışma alanlarından biri olmuştur. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreci yaşayan ülkelerden biri olan Mısır'da halk, otuz yıllık bir rejime son vermiş ve demokrasiye geçiş süreci başlamıştır. Bu çalışma da Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı olup olmadığını, bu süreçte yer alan aktörlerin demokratikleşmeyle olan ilişkisini, demokratikleşme teorileri bağlamında incelemiştir. Geçiş teorisinin ağırlıkta olduğu bu inceleme sonucu; devrim sonrasında aktörler arasında sağlanamayan uzlaşımın demokratikleşme sürecini etkilediği, bunun sonucunda yaşanan darbeyle geçiş sürecinin sona erdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Mısır'da demokrasiye geçiş, Demokratikleşme.

FROM REVOLUTION TO COUP D'ETAT: AN ANALYSIS OF TRANSITION TO DEMOCRACY IN EGYPT

ABSTRACT: Since December 2010, the regime changes and the democratization processes proved to be one of the defining subjects of academic focus. Egypt, as one of the countries that experienced such a democratization process in the so called the "Arab Spring" period, ended the thirty year-long regime and made efforts to bring about democracy. This study aims to uncover whether there is a connection between the democratization process and the revolution itself, by examining the actors involved in this transitional era, in light of various democratization theories. As a result of this analysis, which is dominated by the transition theory, it was concluded that the compromise could not be achieved between actors after the revolution affected the democratization process and the transition process ended as a result of the coup.

Keywords: Arab Spring, transition to democracy in Egypt, democratization

---

* Bu makale, 2019 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı programında 'Devrimden Darbeye: Mısır'da Demokrasiye Geçiş Çabalarının Analizi' başlığıyla yüksek lisans tezi olarak sunulan çalışmadan üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada hızla yayılan demokratikleşme dalgası, 2010 Aralık ayından itibaren Ortadoğu’da yaşanan devrimlerle yeniden hatırlanmıştır. Ortadoğu’da yaşanan devrimlerle birlikte bölgede demokratik rejim talepleriyle ayaklanmalar başlamıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreci yaşayan ülkelerden biri olan Mısır’da halk, otuz yıldır iktidarda olan bir diktatörü devirmiştir. Mısır’da tabandan gelen değişim isteği o zaman için başarılı olmuş ve hem Mısır hem de bölge için önemli bir süreç başlamıştır. Devrimden darbeye kadar olan 2.5 yıllık süreçte (25 Ocak 2011-3 Temmuz 2013) Mısır’daki demokratikleşme çabaları da bu sebeple bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda makale; ‘Mısır’ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?’ sorusunu sorarak Mısır’ın demokratikleşme çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin tarihi gelişimleri içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerini analiz edip demokratikleşme çabalarının başarıya ulaşip ulaşmadığını problem edinmiştir.

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Demokrasi Nedir?

Demokrasi saydam bir kelimedir, bir başka ifadeyle sözcük anlamı ile dildeki anlamı kolaylıkla iç içe geçebilmektedir (Schmidt, 2002: 21). Günümüz demokrasisi de içerisinde birçok farklı anlam ve değer barındırmaktadır. Bu farklılıkların sebebi kuşkusuz herkesin demokrasiyi kendine göre tanımlamasıdır. Bu tanımlamalar da farklı demokrasi anlayışlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda gelişmiş olan, bilimsel ve pratik siyaset bakımından çığır açan demokrasi anlayışı Max Weber’in demokrasi tanımıdır. Weber demokrasiyi iktidardan pay alma, taraftar toplamak için propaganda hakkı tanıyan, yetkin yöneticilerin rekabetine dayanan bir sistem olarak görmektedir (Schmidt, 2002: 114-115). 20. yüzyıl ortalarında demokrasinin anlamı üzerindeki tartışmalarda da yönetimin otoritesinin kaynağı ağır basmaktadır (Huntington, 1996: 3-4). Örneğin Abraham Lincoln’un meşhur demokrasi tanımı ‘halkın halk tarafından halk için yönetimi’ şeklindedir (Holden, 2007: 6). Dolayısıyla demokraside temel yöntem; liderlerin, yönetilenler tarafından yarışmacı seçimler yoluyla seçilmiş olmasıdır. Bu demokrasi anlayışının formülleştirilmesi Weber’in tanımlamasını daha sistematik hale getiren Joseph Schumpeter tarafından yapılmıştır. Schumpeter, ‘*Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi*’ adlı eserinde Klasik Demokrasi Teorisi olarak adlandırdığı ve demokrasiyi ‘halkın iradesi’ (kaynak) ve ‘ortak iyilik’ (amaç) olarak tanımlayan görüşü eleştirmektedir (Huntington, 1996: 3-4). Schumpeter’e göre demokrasi; bireylerin halkın politik kararlara varmak üzere halkın oyu için, rekabet içeren bir mücadele sonucu karar alma iktidarının kazandığı bir sistemdir (Schumpeter, 2007: 350).

Robert Dahl da modern temsili demokratik yönetimlerin bir bütün olarak ele alındığında, tam bir bütünlük sağladığı için bunlara özel bir isim verilmesi gerektiğini savunur. Bu sebeple modern demokrasileri poliarsşik demokrasi (polyarchy) olarak tanımlar (Dahl, 2015: 104). Hiçbir sistemin, ideali mükemmel bir şekilde yakalaması beklenemez, bu yüzden Dahl’a göre sadece poliarsşiler vardır (Holden, 2007: 5). Poliarsşi, tek kişinin yönetiminden (monarşiden) ya da azınlığın yönetiminden (oligarşi veya aristokrasi) farklı olarak ‘çok kişinin yönetimi’ anlamına gelmektedir (Dahl, 2015: 104). Dahl, poliarsşiyi geniş ölçekli demokratik yönetimler olarak niteler ve bunun için şu sekiz özelliğinin olması gerektiğinin altını çizer: Örgüt kurma ve katılma özgürlüğü, ifade özgürlüğü, oy kullanma hakkı, kamu kurumları için atanabilme hakkı, siyasal liderlerin destek ve oy için yarışma hakkı, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşım (haber alma hakkı), özgür ve adil seçimler, oylara ve diğer tercihlere göre şekillenmeye dayanan hükümet politikaları için gerekli kurumların varlığı (Dahl, 1971: 3).

Demokrasinin yukarıda değinilen pek çok tipinin ve tanımının mevcut olması, bu demokrasilerin farklı uygulamalarının farklılık gösteren bir dizi etki yaratmasına da yol açmaktadır. Bu sebeple demokrasi siyasal sistemler içerisinde en popüler sistem olmasına rağmen, korunması ve sürdürülebilmesi en zor olanıdır. Kaçınılmaz olarak demokratik yönetimler kendilerini bazı çelişkiler ve paradokslar içerisinde bulurlar. Bu paradoks ve çelişkilerin yol açtığı gerilimleri yumuşatabilmek ve uzlaştırabilmek kolay değildir. Demokratik yönetime sahip olmak isteyen her ülkenin bunu

gerçekleştirecek yol ve yöntemleri kendisinin bulması gerekmektedir (Diamond, 1990: 48). Kısacası, demokrasinin kendine özgü biçimi, hem bir ülkenin sosyo-ekonomik şartlarına hem de yerleşik devlet yapısı ve siyasi pratiklerine bağlıdır (Schmitter ve Karl, 1991: 4). Dolayısıyla demokrasinin bir ülkedeki varlığı o ülkenin iç dinamiklerinin okunmasıyla anlaşılabilir.

2.2. Demokratikleşme

Demokrasi bir gerçek ve değer kombinasyonunun yanı sıra iç gerginliği de içeren bir kavramdır. Laurence Whitehead bu sebepten dolayı demokratikleşmeyi karmaşık, uzun vadeli, dinamik ve ucu açık bir süreç olarak tanımlamaktadır. Whitehead'e göre demokratikleşme daha fazla kurala, konsensusa ve daha katılımcı bir politikaya doğru bir ilerlemeyi yansıtır. (Whitehead, 2002: 26-27) . Demokratikleşme hem çok aşamalı hem de çok boyutlu bir süreç olarak görülmelidir. Çok aşamalıdır; çünkü öncelikle liberalleşme benimsenmeli, daha sonra otoriter rejimin yıkılmasıyla demokrasiye geçiş (transition) safhasına varılmalı, nihayetinde de yeni kurulan demokrasi kurumsallaştırma (consolidation) aşamasına getirilmelidir. Böylelikle hem demokratikleşme başarıya ulaşmakta hem de kurumsallaşma tamamlanmaktadır. Demokratikleşme aynı zamanda çok boyutludur, çünkü liberal demokrasilerin fonksiyonları da çok boyutludur. Bu süreç hem yeni kuralların ve prosedürlerin oluşumunu hem de toplumsal düzeyin yanı sıra elitler ve diğerleri gibi farklı düzeyler arasındaki etkileşim ve bağlantıların araçlarını içerir. Kısacası demokratikleşme; dönüşüm (transformation), liberalleşme, demokrasiye geçiş, demokratik kurumsallaşma safhalarından oluşan uzun soluklu bir süreçtir (Pridham, 2000: 17-18).

Demokratikleşme sürecinin ilk safhası olan geçiş süreci, bir siyasi rejim ile başka bir siyasi rejim arasındaki aralık olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle demokratik geçiş süreci, otoriter bir düzen ile demokrasi arasındaki mesafe olarak kabul edilir (Stradiotto ve Guo, 2010: 7). Geçiş; bir yandan otoriter bir rejimin dağılması sürecinin başlayıp, diğer yandan demokrasinin kurulmasıyla ya da devrimci bir alternatifinin ortaya çıkışı ile sınırlandırılmıştır. Geçiş sürecinin en önemli özelliklerinden biri, geçiş sürecinde siyasi oyunun kurallarının belli olmamasıdır (O'Donnell ve Schmitter, 2013: 5). Geçişler, bir demokrasi oluşturmak için ön koşuldur, ancak kalıcı sonuçlar doğuyorlar mı ya da yeni demokrasinin ayakta kalıp nihayetinde kurumsallaşmasına yardımcı oluyorlar mı soruları önemlidir. Literatürdeki genel fikir birliği, demokratik geçişlerin yeni bir demokrasi için şekillendirici ve belirleyici olduğunu ve bu geçiş tarzının, yeni demokrasinin şeklini ve konsolide olup olmadığını açıklamasına yardımcı olacağına işaret etmektedir (Stradiotto ve Guo, 2010: 5).

Demokrasiye geçiş, demokrasinin ilk aşamasını oluştururken; demokratik kurumsallaşma mevcut demokrasilerin kalitesi ve devamlılığına dair bir olgu olarak değerlendirilebilir (Akgün ve Özşahin, 2011: 41). Demokratik kurumsallaşma (konsolidasyon) her zaman demokratik geçişten daha uzundur ve aynı zamanda kitlesel tutumları içeren ve yeni rejimin meşrulaştırılmasını gerektiren daha geniş ve muhtemelen daha derin etkileri olan bir aşamadır. Konsolidasyon öncelikle geçiş sürecini kuşatan belirsizliklerin kademeli olarak kaldırılmasını, ardından yeni demokrasinin tam olarak kurumsallaşmasını, demokrasinin kurallarının içselleştirilmesini ve demokratik değerlerin yaygınlaştırılmasını gerektirir (Pridham, 2000: 20).

2.3. Demokratikleşme Teorileri

Demokratikleşme çok aşamalı ve çok boyutlu bir süreçtir. Bu nedenle rejim değişikliklerinin dinamikleri, farklı boyutları arasındaki etkileşimler gözlemlenerek analiz edilebilir. Bu etkileşimlerin niteliği ve yoğunluğu, olumlu ya da olumsuz bir şekilde gelişebilir (Pridham, 2000: 4). Bu kriterlerin ve farklılıkların tümünü kapsayan ve açıklayan teoriler inşa etmek de mümkündür. David Potter, David Goldblatt, Margeret Kiloh ve Paul Lewis'in birlikte kaleme almış oldukları '*Democratization*' adlı eserde genel bir çerçeve çizerek demokratikleşmeyi üç teori ile açıklamaya çalışmışlardır. Modernleşme Teorisi, Geçiş Teorisi ve Yapısal Teori olarak sınıflandırılan bu üç teorisinin her birinin önemli teorik farklılıklarının bulunabileceği belirtilmiştir. Ancak Potter, bu farklılıkların genel bir yaklaşım içerisinde sınıflandırmanın mümkün olabileceğini; çünkü bu teorilerin her birinin, diğer ikisinde olmayan fikirleri ve analitik yöntemleri paylaşma eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu üç temel yaklaşımın paylaştığı ortak çıkarların olduğunu; örneğin her üçünün de devletin

doğasındaki değişim ve bu değişimin etkilediği demokratikleşme beklentileri hakkındaki görüşlerine açıklama getirdikleri; fakat bunu farklı yollardan gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Kısaca her bir yaklaşımın diğer ikisinden tamamıyla farklı bir açıklama getirmediğini; buna karşın her bir teorinin vurgusunun bütünü ile farklı olduğunu söylemektedir (Potter, 1997: 10-11).

2.3.1. Modernleşme Teorisi

Demokratik kurumların her an, her yerde, kolayca kurulabileceğini varsaymanın gerçekçi olmadığı düşünülmektedir. Demokrasinin ortaya çıkması için bazı sosyal ve kültürel düzenlemelerin ortaya çıkması ve sürekliliğini koruması gerekmektedir. Demokrasiye elverişli koşulların ortaya çıkmasında ise ampirik kanıtlara göre modernleşme sürecinin ilerlemesinin etkisi olduğu belirtilmektedir. Modernleşme, sanayileşme ile bağlantılı bir toplumsal değişim sürecidir. Harekete geçtikten sonra, yaşamın tüm yönlerine nüfuz etme, mesleki uzmanlaşmayı, kentleşmeyi, yükselen eğitim seviyelerini, artan yaşam koşullarını ve hızlı ekonomik büyümeyi getirme eğilimindedir. Bunlar, sosyal hayatı ve siyasal kurumları dönüştüren, siyasete artan kitlesel katılımı getiren ve uzun vadede demokratik siyasal kurumların kurulmasını mümkün kılan, kendini güçlendiren bir süreç oluşturmaktadır (Inglehart and Welzel, 2009: 33-34).

Modernleşme kavramı, uzun bir tarihe sahiptir. 19. ve 20. yüzyıllarda Marksist modernleşme teorisi; özel mülkiyetin kaldırılmasının sömürüyü, eşitsizliği ve çatışmayı sonlandıracağını savunmuştur. Rekabetçi kapitalist modernleşme teorisi ise ekonomik gelişmenin, yükselen yaşam standartlarına ve demokrasiye yol açacağı fikrini desteklemiştir. Bu iki modernleşme modeli, Soğuk Savaşın büyük bir bölümünde şiddetli bir şekilde rekabet etmiştir (Inglehart and Welzel, 2009: 34-35). Bu dönem içerisinde modernleşme teorisinin, Marksizm'in yaptığı hatayı yaptığı söylenmektedir. Bunun sebebi ise modernleşme teorisinin, yaşamın politik ve diğer sosyal yönlerinin sadece ekonomik koşulların bir ürünü olduğunu savunmasıdır. Ekonomik başarı, devletin ve devlet içindeki bireylerin öncelikli hedefi olarak görülmektedir. Ancak ekonominin büyük önem taşıdığı doğru olsa da, rejimin başarısında ekonomiden daha büyük öneme sahip olabilecek aktörlerin de mevcut olduğu belirtilmektedir. İktisadi faaliyeti siyasal değişimin tek ölçütü olarak gören, bu nedenle de genişleyen ve ekonomik modernleşmeden çok daha fazlasını içeren liberalizmin hedeflerini teorisyenlerin gözden kaçırdığı düşünülmektedir (Hood, 2015: 47).

2.3.2. Geçiş Teorisi

1974'te başlayan ve 1990'ların başında da devam eden demokratik yönetimlerin artışı, o dönemin siyasi imzası niteliğinde olup 'Üçüncü Demokratikleşme Dalgası' olarak adlandırılmıştır (Munck, 1994: 355; Guo, 1999: 133). Bu dönemde yapılan akademik çalışmalar; demokrasinin krizi ve çöküşü sürecinden, otoriter rejimlerin krizi ve demokrasilere geçişi sürecine doğru kaymıştır. Bu çalışmalardan çıkan en önemli sonuçlardan biri de geçiş sürecinin hayli belirsiz ve sonuçlarının önceden kestirilmesinin güç oluşudur. Buna göre; bir otoriter rejimin çöküşü, kesin olarak demokrasiye geçiş anlamına gelmez. Çöken otoriter rejimin yerini daha da baskıcı bir otoriter rejim alabilir ya da siyasal örgüt ve yöntemlerin kurumsallaşmadığı, kısa ömürlü yönetimlerin birbirini izlediği kaotik bir süreç doğurabilir veya geçiş süreci, yaygın bir şiddete dayanan çatışmalara yol açarak devrimci bir rejimle sonuçlanabilir (Özbudun, 1993: 13-14). Hawkins bu durumu; demokrasiye geçişin karşıtı otoriterliğe geçiş değil, demokratik bir geçişin olmaması olarak yorumlamıştır (Hawkins, 2001: 441).

Juan J. Linz'e göre ise demokratik olmayan bir rejimin demokrasiye geçiş ihtimalini ve yollarını belirleyen en önemli unsur, bu rejimin totaliter ya da otoriter bir rejim oluşudur. Linz demokratik olmayan rejimleri totaliter ve otoriter olarak iki ana grupta toplamış, aralarında bulunan farklılıklara değinerek demokrasiye geçiş ihtimallerini incelemiştir. Buna göre; otoriter rejimler kendi iç dinamikleri sonucunda değişebilir ve demokrasiye dönüşebilirler. Bu dönüşümün nasıl olacağını daha anlaşılır hale getirmek için Manfred G. Schmidt, otoriter devletten demokrasiye geçişleri altı farklı kategoriye ayırmıştır. Schmidt'e göre bu geçiş yolları şöyledir: Demokrasinin bir işgal gücü tarafından yürürlükten kaldırılmış olduğu ülkelerin dışarıdan itme ile demokrasiye geçiş; bir işgal gücünün, otoriter ya da totaliter bir rejime karşı kazandığı askeri zaferden sonra demokratik oyun kurallarının yeniden yürürlüğe girmesi ile geçiş; eski rejimin sivil ve askeri grupları tarafından ya da eski rejim ile

muhalefet arasında sağlanan; aynı zamanda daha sonraki demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt şeklinde gerçekleştirilen demokrasiye geçiş; egemen bloğun ilgili taraflarının katılımıyla sağlanan rejime indirgenmiş reformdan farklı olarak, eski düzenin reformcuları tarafından muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesi ile geçiş; yıkma, çökme, değiştirme ve 'Ruptura' şeklinde olan geçiş; geniş ölçüde devrimci değişme yolu ile geçiş (Schmidt, 2002: 307-308). Totaliter rejimler ise hem barışçı iç dönüşümlere hem de darbelere karşı dayanıklıdır ve ancak bir dış zorlama ile yıkılabilir (Linz, 2017: 19-30).

1970 yılında Dankwart Rustow ise yazmış olduğu '*Transition to Democracy*' makalesi ile özellikle demokrasiye geçişin dünya çapında tek tip bir sürecinin olmadığını; her zaman aynı sosyal sınıfları; aynı tür siyasi meseleleri; hatta aynı çözüm yöntemlerini içermediğini öne sürmektedir. Dolayısıyla aynı ülkede ve sürecin aynı aşamasında bile, siyasi tutumların nüfus içinde eşit şekilde yayılması ihtimali yoktur. Bu nedenle dinamik bir geçiş modeli, farklı grupların demokrasiye karşı bir itici güç sağlama olasılığını barındırmalıdır. Kısacası, demokratik evrim zaman içerisinde homojenleşen istikrarlı bir süreç değildir. Ancak belirli koşulları arka plan faktörleri olarak ortaya koymak ve sürecin; hazırlık, karar ve konsolidasyon aşamalarında çok önemli olabilecek diğer faktörlere adım adım ilerlemek gerekmektedir. (Rustow, 1970: 345).

Geçişler; çeşitli grupların demokrasiden yana ya da demokrasiye karşı olarak, başka amaçlar uğruna iktidar için mücadele ettikleri karmaşık süreçler olarak görülmektedir. **Tablo.1**'de görüldüğü gibi David Potter, geçiş döneminde bu siyasi aktörleri otoriter koalisyon içerisinde olanlar ve muhalefette yer alanlar olarak iki başlık altında değerlendirmektedir (Potter, 1997: 15).

Tablo 1. Geçiş Dönemi Temel Aktörler

Otoriter Koalisyonda Yer Alanlar		Muhalefette Yer alanlar		
Tutucular (Hardliners)	İlımlılar (Sofliners)	Fırsatçılar (Opportunists)	İlımlılar (Moderates)	Köktenciler- Radikaller (Radicals)
Kesinlikle Otoriter yönetimi sürdürmek için kararlı olanlar	Muhtemel liberalleşme ya da demokratikleşme hakkında muhalefetle müzakere etmeye istekli olanlar	Demokratikleşmeye ciddi bir bağlılık duymayan ancak demokrasiye geçiş ihtimalinde bir şeyler elde etmeye çalışan eski rejim destekçileri	Geleneksel elitlerin konumuna saygı göstererek demokratikleşme taraftarı olanlar	Otoriter koalisyona taviz vermek istemeyen ve büyük demokratik dönüşüm talepleri olanlar

Kaynak: Potter, 1997: 15.

Özetle, geçiş teorileri diye adlandırılan bu yaklaşımda odak nokta aktörler, bireyler ve onların karar alma mekanizmalarıdır. Geçiş teorileri, bir otoriter rejimin yıkılmadan önceki birkaç yılı ve geçiş esnasındaki devre ile demokrasi kurulduktan sonraki kısa dönem gibi, daha kısıtlı zaman süreçlerinde odaklanırlar (Gürsoy, 2014: 90).

2.3.3. Yapısal Teori

Bugün demokrasi ve demokratikleşme merkezli araştırmalar kapsamında incelenen yapısal teori, genellikle demokratik konsolidasyona etkileri açısından incelenmektedir. Özellikle etnik ve dinsel olarak bölünmüş toplumlarda, iktidar paylaşımı için elverişli kurumların demokrasinin konsolidasyonunda belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Siyasal temsilin ve egemenliğin paylaşımının hangi kurumlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği, siyasal aktörler arasında çatışmanın önüne geçilmesi ve uzlaşının sağlanması gibi konular bu teori için öncelikli ele alınan başlıklardır (Akgün ve Özşahin, 2011: 44). Buradaki açıklayıcı odak, uzun vadeli tarihsel değişim süreçleri üzerinedir. Bununla birlikte, geçiş yaklaşımının aksine, demokratikleşme süreçleri siyasi elitlerin kurumu tarafından değil, öncelikle iktidar yapılarını değiştirerek açıklanmaktadır (Potter, 1997: 18). Bu nedenle, seçim sistemi yasama ve yürütme arasındaki güç paylaşımı ve egemenliğin ülke üzerindeki paylaşım biçimi gibi kimi unsurlar demokrasilerin geleceğini tayin edecek değişkenler olarak işlev görmektedir. Başka bir ifadeyle; kurumsal yapının başkanlık sistemi mi parlamenter sistemi mi olduğu, parti ve seçim sisteminin nasıl düzenlendiği, egemenliğin üniter mi yoksa federal bir nitelik mi taşıdığı gibi kurumsal düzenlemelere ait özellikler demokratik konsolidasyon için önemlidir.

Demokratikleşmeyi açıklamaya çalışan yapısal teorinin hem güçlü hem de zayıf yönleri bulunmaktadır (Teorell, 2010: 19). Yapısal teorinin son derece genel olması ve çoğunlukla istatistiklerin olasılıklarını yansıtan, dünya görüşü içinden kapsamlı deneysel testlere tabi tutulması güçlü yönleri olarak belirtilmektedir. Ancak yapısal teori, sınıflar arasındaki ilişkilere, güç dengelerine ve ittifaklara vurgu yapması bakımından eleştirilmektedir. Yapısal demokratikleşme teorisinin mikro temellerden yoksun olması da yine zayıf yönlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bireysel iradenin neredeyse önemsiz kabul edildiği bu teoride bireylerin tahlil etme yetisi de önemli değildir (Gürsoy, 2014: 90). Bu nedenle sebepleri inceleyen yapısal yaklaşımın; daha çok demokratikleşmeye sebebiyet verenleri incelemesi beklenmektedir (Teorell, 2010: 19).

3. ARAP BAHARI ve MİSİR'DAKİ AKTÖRLER

Bu bölümde; Arap Baharı'nın Mısır'a ulaşması (25 Ocak 2011-11 Şubat 2011), Yüksek Askeri Konsey Dönemi (11 Şubat 2011-30 Haziran 2012) ve Muhammed Mursi Dönemi (30 Haziran 2012-3 Temmuz 2013) olmak üzere iki buçuk yılı kapsayan bu devrim ve sonrası süreçte rol alan aktörler incelenecektir. Böylece demokrasiye geçişin hangi bağlamda nasıl geliştiği ya da gelişmediği çalışılmış olacaktır.

Mısır'da Enver Sedat'ın yerine geçen eski bir Hava Kuvvetleri mensubu ve savaş uçağı pilotu olan Hüsnü Mübarek'in 30 yıllık iktidarı göreceli istikrarlı olsa da siyasal liberalleşme açısından önemli adımların atılmadığı bir dönem olmuştur. Mübarek dönemi; kendinden önceki Cemal Abdül Nasır ya da Enver Sedat dönemlerine kıyasla savaşların olmadığı, parlamentoların daha uzun süre görevde kaldığı nispeten daha istikrarlı bir periyod olmuştur. Ancak Sovyetler Birliği ile Doğu Bloğunun yıkıldığı ve demokrasi dalgasının dünyada güçlendiği dönemde, Mısır'da bireysel özgürlükler konusunda çok az bir ilerleme görülmüştür. Siyasal partilerin ve sivil toplum örgütlerinin sayılarında ve örgütlenme serbestliğinde az da olsa bir ilerleme görülmüş; Nasır ve Sedat döneminden kalan siyasal tutuklular serbest bırakılmış; yargının yürütmeyi denetleme yetkileri artırılmış; basın ve ifade özgürlüğünde gelişme kaydedilmiş ancak, beklenen demokratik dönüşüm gerçekleşmemiştir. Bu bağlamda; Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in ekonomik ve politik yaklaşımlarında Nasır kadar baskıcı olmadığı, Enver Sedat kadar da serbest bir anlayışı takip etmediği görülmüştür. Kısacası, devletin baskın gücünün Mübarek döneminde de devam ettiği ve bireysel özgürlüklerin merkezi otoriteyi tehdit etmeyecek şekilde geliştirildiği söylenebilir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 41-42).

Aralık 2010'da başlayan Arap protestoları; siyasi ve ekonomik nedenlerle uzun süredir devam eden rejimlere olan tepkinin birleşerek, apolitik olduğu varsayılan pek çok genç insanın korkusunun üstesinden gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Pace and Cavatorta, 2012: 128). Rejimin hızla büyüyen orta sınıflarla bağlantı kurmada ve üniversiteden mezun olan kitlelere iş bulmada başarısız olması; 25 Ocak Ayaklanmasına zemin hazırlamıştır. Bu kitleler 2000-2010 yılları arasında ekonomi %5 -6 oranında büyüye de; hükümetin bu gelişmede itici güç olmadığını ve ekonomideki iyileşmenin halka yansımadağını düşünmektedir (Cole, 2014: 96-97). Buna tepki gösteren Mısırlı erkekler ve kadınlar, Müslümanlar ve Hristiyanlar, genç devrimciler, yoksullar, zor durumdaki alt ve orta sınıflar,

İslamcılar, solcular, milliyetçiler ve laiklerden oluşan çok fikirli bir kitle protestolara katılmıştır (Gerges, 2014: 23). Üniversite mezunu yeni orta sınıflar, bu protestoların organize edilmesinde ve gençlerin harekete geçirilmesinde kilit rol oynamıştır. (Cole, 2014: 97). Bu bağlamda sosyal medya aracılığıyla yatay olarak örgütlenen ve ayaklanmaları başlatan bu aktörler ile süreci devralan diğer aktörleri inceleyerek Arap Baharı'nın nasıl şekillendiği ve sonuçlarının ne olduğu daha açık anlaşılabilir (Pace and Cavatorta, 2012: 128).

25 Ocak 2011 Ayaklanmalarını organize eden ve/veya daha sonrasında siyasi atmosferin şekillenmesinde etkin rol alan aktörler 'siyasi aktörler, sivil toplum ve ordu' şeklinde 3 grupta incelenebilir. Arap Baharı öncesi siyasi aktörlere bakıldığında Mısır'da, muhalefet partilerinin sayısı 24'ü bulmasına rağmen, gerçekte bu partilerin yalnızca dörtte birinin faaliyet gösterebildiği görülmektedir. Bu partilerin etkin olamamasının ve siyasi arenada karşılık bulamamasının sebebi, hükümetin 1976'dan itibaren çıkarmış olduğu siyasi partilerle ilgili kanunlar zinciridir. İktidarda olan Ulusal Demokrat Partisi'nin (UDP) genel başkanının aynı zamanda cumhurbaşkanı olması da siyasi arenada tek parti olmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra siyasi partilerin kuruluşunu onaylayan Partiler Kurulu, iktidar partisine rakip olabilecek herhangi bir partinin kurulmasını da engellemiştir. Bu kurul, 2006 yılına kadar 75, 2008'e kadar ise 90 partinin kurulmasını reddetmiştir. Ayrıca hükümet, var olan bazı partileri Müslüman Kardeşler'in (MK) etkinliğine karşı bir araya getirmeye çalışmıştır. Böylece bu siyasi partiler, hiçbir etkinliği ve tesiri olmayan bir siyasi muhalefete dönüşmüştür. 2005 parlamento seçimlerinde muhalefet partilerinin göstermiş olduğu 89 adayın hiçbirinin sandalye kazanamaması bunun göstergesidir (Abdulcelil, 2012: 95-96). Kısacası; 1976 yılında çok partili hayata geçilmesiyle 1978'de kurulan UDP, Mübarek karşıtı gösterilerin başladığı 2011 yılına kadar etkin olarak varlığını sürdürmüştür (Telci, 2013: 305). Dolayısıyla devrim öncesinde yalnızca iktidarın partisinin etkin olduğu bir siyasi atmosferden söz edilebilir.

Mübarek rejiminin düşmesiyle partileri düzenleyen yasal koşullardaki önemli değişiklikler sayesinde yeni siyasi partiler kurulmuş; daha önce yasaklanmış olan siyasi partiler yeniden siyasette aktif rol alabilmiştir. Bu siyasi çeşitlilik olumlu bir gelişme olmasına rağmen, hızla alınan seçim kararı; önemli bir örgütlenmeye sahip olan MK'nin Hürriyet ve Adalet Partisi (FJP) gibi siyasi partilerin mutlak bir avantaj sağlamasına yol açmıştır. Bu bağlamda İslamcı/laik bölünme ve klasik sol/sağ kesim olmak üzere iki eksen, Mısır'ın Arap Baharı'ndan sonra politik manzarasını şekillendirmiştir (Hove and Ndawana, 2017: 37-38). Aslında devrim öncesinde İslamcıların tek önemli muhalefet olduğuna inanılsa da; örgütlü gruplar ya da hareketler olarak Arap gösterilerinde büyük oranda yer almadığı ve bunlarda öncü bir rol almadıkları düşünülmektedir. İslamcılar yeni sosyal aktörlerin gerisinde kalmış ve birçok İslamcı aktör de nesiller arası önemli çatışmaların da etkisiyle ne yapılması gerektiği noktasında fikir birliği sağlayamamıştır. Mısır'da İslamcılık hareketin genelde iki grup arasında şekillendiği söylenebilir. Birinci grup daha ılımlı olarak adlandırılan MK ve onlara bağlı FJP; ikincisi daha radikal olan Selefilere ve onlara bağlı olan Nur Partisi'dir. Devrim sonrası MK'nin etkisi artsa da; Selefilere de dahil olmak üzere birçok farklı siyasi görüşle mücadele etmek zorunda kalmıştır (Pace and Cavatorta, 2012: 132-133). Selefiler söylemleri ile laik ve liberal çoğunluğu korkutmuş; MK de bu durumdan etkilenmiştir. Mübarek'in düşmesinden sonra, İslamcı aktörlerin güçlendiğini gören birçok liberal genç, MK'nin güçlü ve temelde o kadar da demokratik olmadığını, temel liberal demokratik değerlerin ancak laik liberallerin demokratik olmayan bir güç kaynağı (ordu) ile bir anlaşma yapmaları halinde kurtarılabilirliğini iddia etmeye başlamıştır. Her ne kadar Mısır, iyi bir sivil toplum alt yapısına sahip olsa da, siyasal toplumu ona göre nispeten az geliştirmiştir. Bu nedenle devrim sonrasında yaşanan gelişmeler; devrimde ortak tavır gösteren aktörlerin devrim sonrasında sağlanamadığını göstermektedir. Mübarek'in Şubat 2011'de istifasından dört ay sonra, ona karşı çıkan iki kilit sosyal grup, laik liberaller ve Müslüman Kardeşler, demokratik yönetim alternatiflerini tartışmak için bir araya bile gelememiştir. MK ile birlikte hareket etmek istemeyen birçok liberal, ordunun anayasayı hazırlamak için anayasa taslağını düzenlemeye yardım etmesi, hatta yazması ya da en azından MK'nin çoğunluğu teşkil etmemesi için bir komite ataması gerektiğini bile savunmuştur. Görüldüğü üzere Mısır'da devrimde yer alan generaller, MK ve liberallerin tümü, demokratik kurumların kamu politikası yapma haklarına sınırlar koyarak kendilerini belli alanlarda korumak istemişlerdir (Stepan and Linz, 2013: 21-23).

Mısır'daki sivil toplum 2000'li yılların ortalarından itibaren devlet üstünlüğüne itiraz etmek ve sınırsız katılım ile alan yaratmak için çeşitli platformlar oluşturmaya başlamışlardır. Bu sivil hareketler, sosyal sermayenin sağlanmasında ve politik hareketliliğe dönüştürülmesinde etkili olmuştur (Hove and Ndawana, 2017: 36). Örneğin; Hüsnü Mübarek'in toplumun büyük bir kesimi tarafından istenmeyen oğlu Cemal'i bir sonraki devlet başkanı yapma isteği ve buna bağlı olarak anayasada bir takım değişiklikler yapma girişimi Kefaya (Yeter) Hareketinin doğmasına sebep olmuştur. Bu hareket, cumhuriyetin bir hanedanlığa dönüştürülmeye çalışılmasının anayasal ve yasal olarak kabul edilemez olduğunu açıklayarak; dilekçe imzalayıp toplantı ve gösteriler düzenlemiştir. Bu gösterilere katılanlar genellikle şehirli, eğitilmiş, özellikle Kahire'de yaşayan, laik ve nispeten yüksek statüdeki kişilerden (liberaler, sosyalistler, MK ve seküler gruplar da dahil olmak üzere) oluşmakta ve kendi içerisinde bir hiyerarşiyi reddetmektedir. Bu bağlamda Kefaya Hareketinin sürekli örgütlenmeden ziyade açık bir merkezi olmayan bir aktivizm ağı şeklinde hareket ettiği söylenebilir. Bu durum da Kefaya Hareketini güvenlik güçlerinin gözünde zayıf ve önemsiz hale getirmiştir. Aslında kapatılacak bir gazetesinin, hapsedilecek bir öncü kolu, kapatılacak bir merkezinin olmaması Kefaya'ya bir yandan belirli bir hareket alanı açmış; diğer yandan da güvenlik güçlerinin etkisinden uzak tutmuştur. Hareket 2007'de ivmesini kaybetse de temsil ettiği grupların taleplerini dile getirmesi bakımından önemlidir (Chalcraft, 2014: 191-192; Telci, 2013: 198). Bu bağlamda Kefaya, yeni bir siyasi aktivizmin temellerini atmış; başka grupların ve kesimlerin de örgütlenmesine yol açmıştır. Kefaya Hareketinin açmış olduğu bu muhalif yoldan ilerleyen gruplardan biri de 6 Nisan Gençlik Hareketi olmuştur.

Temelleri 2006'ya dayanan ancak 2008 yılında daha büyük çapta Mahalla Al-Kubra'da (Büyük Mahalle) gerçekleştirilen grevlerle birlikte 6 Nisan Gençlik Hareketi adında eğitilmiş ve laik gruplar içerisinde gelen, sosyal medyayı kullanan, bağımsız basını okuyan yeni bir siyasi aktivizm ortaya çıkmıştır. Bu harekete mensup yüzlerce kişi internetin vermiş olduğu nispeten güvenli alan içinde, İslamcılara uygulananlar da dahil olmak üzere rejimin insan hakları ihlallerini duyurmak için çalışmaya başlamıştır. Bu blog yazarları ve grupların çoğu 1980'lerde doğmuş olan kişilerden oluşmaktadır (Chalcraft, 2014: 194). 6 Nisan Gençlik Hareketi, 2008'den bu yana Mısırlı gençleri siyaset sahnesine sokmuş ve bu durum şimdiye kadar genellikle yetişkinlerin yönlendirdiği bir faaliyet olan siyasi aktivizm modelini değiştirmiştir. 6 Nisan Gençlik Hareketi öncülerinden daha fazlasını başararak tüm Mısır gençliğini harekete geçirmiş ve diğer sivil grupların ulaşamadığı Kahire'nin ötesinde siyasi bir rol almıştır (Hove and Ndawana, 2017: 35).

Ülkedeki en aktif muhalif gruplar arasında yer alan bu hareket, kuruluşunun yıl dönümü olan 6 Nisan 2009'da kitlesel gösterilerle düzenleyerek; asgari ücretin yükseltilmesi ve anayasa değişikliği için bir anayasa komisyonunun kurulmasını talep etmiştir (Telci, 2013: 331). Arap isyanlarında bu gençlik hareketi ile büro ve fabrika çalışanları, belirli zaman ve yerlerde yapılan gösterileri duyurmak için Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçlarını kullanmışlardır. Böylece toplantı için internet çağrılarını ile harekete geçirilen ve kendiliğinden bir araya gelen toplantılar düzenlemişlerdir. Bir anda meydanlara dökülme tekniği, tahmin edilmemeleri ve internet ağları üzerinden haberleşmeleri nedeniyle güvenlik birimlerinin pek çok yöntemini devre dışı bırakmışlardır (Cole, 2014: 98-99). Askeri Konsey Yönetimi boyunca sivil yönetime çağrılarını sürdüren 6 Nisan Gençlik Hareketi; meclis seçimlerinde FJP'yi, cumhurbaşkanlığında da Mursi'yi desteklemişlerdir. Ancak Kasım 2012'de Mursi'nin aldığı kararlarla birlikte bu hareketin muhalefet rolü de başlamıştır. Mursi'nin seçim sürecinde verdiği sözleri tutmadığı, harekete mensup kişilerin polis şiddetine ve tutuklamalara maruz kaldığını belirterek Mursi karşıtı bir pozisyona geçmişlerdir (Telci, 2013: 334-336).

Bir başka sivil örgütlenme ise İskenderiye kentinde Halid Said isimli bir gencin oturduğu kafede, kendisine kimlik soran polisler tarafından dövülmesi ve akabinde ölmesiyle 19 Temmuz 2010'da Hepimiz Halid Said'iz (We are All Khalid Said) isimli bir internet sitesinin kurulmasıyla başlamıştır. Sayfanın her geçen gün üye sayısı artmış ve on binlerce Mısırlının polise karşı olan tepkisinin merkezi haline gelmiştir. Grubun üyeleri 25 Ocak 2011'de başkent Kahire olmak üzere birçok şehirde protesto yürüyüşleri düzenlemişlerdir. Grup devrimden sonra da varlığını sürdürmüş, özellikle Yüksek Askeri Konsey (YAK) yönetimi sırasında ve Mursi yönetimi boyunca muhalif tutumunu devam ettirmiştir. Bir diğer hareket olan Devrimci Sosyalistler ise kökenleri Troçkist

öğrenci gruplarının 1995 yılında sosyalist gençleri bir araya toplama düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu hareket, devrim sürecinin en tutkulu savunucularından olmuş ve Kefaya, 6 Nisan Gençlik Hareketi gibi grupların desteğini almıştır. Devrimci Sosyalist Harekete göre devrim; elitist bir hareket değildir ve hedefi diktatörlüğü yıkmaktır.

Devrimin sahibi Mısırlı gençler, öğrenciler, işçiler ve fakir halktır. Bu nedenle Mübarek yönetiminin kalıntıları sistemden silinene kadar protestolara ve gösterilere devam etmişlerdir. Bu grup 2011 sonundaki parlamento seçimlerine giden süreçte sol eğilimli diğer grupları da yanına alarak Sosyalist Halk Birliği Partisi'ni kurmuştur. Seçimlerde %2'ye yakın oy alan bu partinin üyeleri; özellikle 2012 Aralık ayındaki referanduma karşı ciddi bir mücadele vermiş, Mursi yönetimi karşısındaki tüm eylemlerde de yer almıştır (Telci, 2013: 91-97). 2010 yılında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı görevi sona eren Muhammed El-Baradei'nin öncülük ettiği Değişim için Ulusal Birlik (NAC) adlı hareket de tüm Mübarek karşıtı diğer örgütler gibi Cemal Mübarek'in olası adaylığına, baskı politikalarına ve seçimlerde yapılan usulsüzlüklere karşı çıkmıştır. Mısırlıları, kendi ülkelerindeki siyasi sürece katılmaya davet etmişlerdir. NAC ayrıca 1 milyon imzalı bir kampanya başlatmış, bilgilendirmeler yapmak için basılı materyallerle Mısır'daki kasabalara ve köylere kadar gitmiştir. 25 Ocak'taki ayaklanmalara ilk destek veren gruplardan biri olan NAC; askeri yönetimin gücünü sınırlı tutmak ve sivil siyasete geçişi hızlandırmak amacıyla YAK'a sürekli baskı yapmıştır. 'Bizi koruyan bir ordu, yöneten değil' sloganı ile yetki devri sürecini hızlandırmaya çalışmıştır (Telci, 2013: 77-80, Hove and Ndawana, 2017: 36). Ancak 30 Haziran 2013'te ülke çapında düzenlenen Muhammed Mursi karşıtı gösterilerde en önde yer almış ve 3 Temmuz'daki askeri darbesine destek vermiştir (Telci 2013: 81).

Bir diğer önemli aktör olan Mısır Ordusu ise açık bir biçimde içinde konumlanmış olduğu rejimin bekası için hükümeti gözden çıkarmıştır (Anderson, 2014: 75-76). Bu nedenle, Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda gösteriler başladığı zaman Hüseyin Tantavi liderliğindeki üst düzey generaller, kendi ayrıcalıklı konumlarını ve geniş ekonomik altyapılarını korumak amacıyla Cumhurbaşkanı Mübarek'i istifaya ve yetkilerini YAK'a devretmeye zorlamıştır. Bu kararın altında yatan birkaç önemli faktör bulunmaktadır (Owen, 2014: 302). Birincisi; Mısır'da ordu her zaman için siyasette aktif rol üstlenmiştir. Örneğin 2008 yılında Mübarek'in Başkanlığı döneminde atanan 28 validen 20'si asker kökenlidir. Emekli askerler de genellikle parlamento seçimlerine katılmış; özellikle askeri bütçe ile savunma ve ulusal güvenlik komisyonlarında görev almışlardır. Böylece siyasetin şekillenmesinde etkili olarak kendi imtiyazlarını koruma şansı bulmuşlardır. Bu imkanı kaybetmek istemeyen ordu 25 Ocak devriminde halka ateş etme emrine karşı çıkmış; siyasi gücünü kaybedebileceği bir riskten kaçınmıştır.

Mısır'daki askeri etkinin bir başka nedeni de ordunun çeşitli ticari teşebbüsleridir. Ordu; ulusal güvenlikle doğrudan bağlantılı olmayan inşaat, ulaşım, tarım ve turizm sektörlerinde ticari faaliyetler yürütmektedir. Bu tür karlı ekonomik çıkarlarını kamuoyunun denetiminden korumak için olası muhalif bir grubun iktidara gelmesini engellemek adına bizzat kendisi duruma müdahale etmiştir. Ordunun kamuoyunda takdir görmesi ise 25 Ocak devriminde oynadığı role, özellikle de göstericilere yönelik şiddet kullanmayı reddetmesi ve göstericilerin meşru taleplerini kabul etmesine bağlı olarak artmıştır. Bu nedenle devrim sonrasında ilk dönemde Mısır halkının önceliği, orduyu sivil bir kontrol altına almak olmadığından ordunun yönetime el koyması sorun teşkil etmemiştir (Miller vd., 2012: 82-84).

Özünde, YAK'ın rolü, milletvekili seçimlerine hazırlık aşamasında anayasada değişiklik yaptığı dönemdeki geçici yönetimi sürdürmektir. Bu geçiş süreci; yeni bir anayasa oluşturarak sivil yönetime geçişin ardından cumhurbaşkanlığı seçimi yapılması sürecini kapsamaktadır (Hove and Ndawana, 2017: 39). Ancak YAK, kendisini 'devrimin ve anayasanın bekçisi ve sürecin kontrolünü almaya geçiş noktasından' 'tüm önemli güç ve yetkileri alma noktasına' taşıyan bir pozisyona çekmiştir. Mübarek'in yargılanması konusunda geri adım atma düşüncesi ve Mısır doğal gazının İsrail'e düşük fiyatlarla satılmasına yönelik anlaşma yapılması genç devrimcileri yeniden harekete geçirmiştir. Reformların yavaş seyretmesine tepki gösteren protestocular yine Tahrir Meydanı'na inmiş; bir an önce seçimlerin yapılmasını ve sivil yönetime geçilmesini istemiştir. Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesine kadar olan süreçte devam eden gösterilerin amacı; ordunun sivil yönetime geçişe izin

vermesi iken; Mursi'nin seçilmesinden sonra aldığı kararlara yönelik bir tepki olarak değişmiştir. Böylece seçilmiş sivil yönetimin almış olduğu kararlara karşı olan kitlelerin protesto süreci başlamıştır. Bu protestoların sonucunda ordu yine kendi gücünü koruma pahasına 3 Temmuz 2013'te yönetime el koymuş; böylece 2-2.5 yıllık demokrasiye geçiş süreci sonlanmıştır. Özetle devrimde rol oynayan tüm aktörlere bakıldığında Mübarek sonrası Mısır'da, demokratik geçişin gerçekleşmesi beklentilerine odaklanması gereken siyaset, dört aktör arasında; yani ılımlı taraf olarak görülen MK İslamcılar, radikal Selefi İslamcılar, ordu ile laik ve liberal gruplar arasındaki güç mücadelesine sahne olmuştur (Hove and Ndawana, 2017: 38).

4. BULGULAR ve YORUMLAR

Mısır'ın demokrasiye geçiş çabalarının analiz edildiği bu makalenin ikinci bölümünde; demokrasi, demokratikleşme ve demokratikleşme teorileri; çalışmanın amacı bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Arap Baharı'nın Mısır'a ulaşması ile Mursi döneminin sonuna kadar olan süreçte rol alan aktörler incelenmiştir. Bu bölümde ise ikinci bölümde açıklanan teorik bilgiler ile üçüncü bölümde anlatılan Mısır'daki gelişmeler birbiriyle ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Böylece çalışmanın problemi olan 'Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?' sorusuna cevap aranarak Mısır'ın demokratikleşme çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin demokratikleşmeye etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kurumsallaşmış bir demokrasi; geçiş dönemi, iyi bir ekonomik sistem, demokratik kurumları ve demokrasiyi savunan bir siyasi toplum ile anayasal düzenlemeleri kapsamaktadır. Demokratikleşme için en gerekli aşama olan geçiş dönemi; toplumu daha sonraki siyasi gelişmeleri şekillendirecek olan bir sürece girdiğinde önemlidir. Mısır da devrimle beraber böyle bir yola girmiş; ancak sonrasında yaşanan gelişmeler, bu geçiş yolunun tam olarak kurumsallaşmış bir demokrasiye ulaşmasına izin vermemiştir. Demokratik olmayan bir rejimin demokrasiye geçiş ihtimalini ve yollarını belirleyen unsurlardan biri de rejimin otoriter ya da totaliter olup olmadığıdır. Mısır'da otoriter Mübarek rejiminin yıkılması ile başlayan bu geçiş süreci, Schmidt'in otoriter rejimden demokrasiye geçiş için belirlediği altı geçiş yolundan üçüncüsü ile açıklanabilir. Buna göre eski rejimin sivil ve askeri tarafları arasında sağlanan, demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt ile geçiş mümkün olabilmıştır. 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nı dolduran 'Hepimiz Halid Said'iz, Kefaya, Devrimci Sosyalist Hareket, MK, NAC ve 6 Nisan Gençlik Hareketi' gibi sivil unsurlar; Mısır Ordusu'nun çatışmama kararı ile 18 gün boyunca protestolarına devam etmiştir. Bu kararlılığı gören Mübarek; ordunun muhalefetten yana tavır almasıyla istifa etmek zorunda kalmıştır. Böylece otoriter rejim devrilmiş ve demokrasiye geçiş süreci başlamıştır.

İkinci bölümde demokratikleşme teorileri başlığı altında açıklanan modernleşme teorisi, geçiş teorisi ve yapısal teoriye göre Mısır'daki gelişmeler incelendiğinde; en uygun teorinin geçiş teorisi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Mısır'da Geçiş Döneminde Temel Aktörler

	Rejim Elitleri	Muhalefet
Katı/Radikal	Mübarek'in Yakın Çevresi Yüksek Bürokrasi (Yargı) Güvenlik Güçleri	Hepimiz Halid Said'iz, Kefaya, Devrimci Sosyalistler, Ulusal Birlik için Değişim.
İlmlı	Ordu	Müslüman Kardeşler, 6 Nisan Gençlik Hareketi.
Fırsatçılar		Selefiler

Kaynak: Mercan ve Kılavuz, 2017: 80; Potter, 1997: 15.

Tablo.2'de geçişi başlatan aktörlerin, Potter'ın çalışmasında yer alan 'otoriter koalisyonda yer alanlar' ve 'muhalefette yer alanlar' olarak yaptığı sınıflandırmaya göre Mısır'a uyarlandığı görülmektedir. Demokratikleşme yönündeki geçiş süreçlerinin karşısındaki en büyük engel de eski rejimin katı elitlerinin ya da radikal muhalefetin süreci sekteye uğratmaya yönelik eylemleridir (Mercan ve Kılavuz, 2017: 85). Çünkü dönüşümler ancak bu aktörlerden ılımlı olanlarının, katı/radikal olanlardan daha güçlü olduklarında gerçekleşebilmektedir. Buna göre; Mısır'da muhalefet kanadında yer alan MK; seçim sonrası diğer aktörlerin desteğini kaybettiğinden dolayı geçiş sürecini devam ettirememiştir. Demokrasilerde temel sorun siyasi elitlerin varlığı değil; aksine bu temsilcilerin nasıl seçildiği ve eylemlerinden sorumlu tutulup tutulmadığıdır. Bu bağlamda Mursi dönemi, Mursi'nin seçilmiş olması bakımından YAK döneminden ayrılır. Ancak eylemlerinden sorumlu tutulması konusunda tartışmalar mevcuttur. Mursi döneminde alınan kararlar, demokratik normlara uymadığı gerekçesiyle diğer aktörlerin tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla desteğini kaybeden Mursi ve MK, demokrasiye geçiş sürecinde yalnız kalmıştır.

Demokrasinin kendine has biçiminin; hem bir ülkenin sosyoekonomik şartlarına hem de var olan devletin yapısı ve siyasi pratiklerine bağlı olduğu bilinmektedir. Mısır'ın 30 yıllık Mübarek döneminde devlet yapısındaki işleyişin, iktidara yakın çevreye ya da ordunun üst düzey kademesine bağlı olduğu görülmektedir. Bu dönemin siyasi pratikleri de iktidarın izin verdiği çerçeveye sınırlı kalmıştır. YAK döneminde de bu durum çok değişmemiştir. Mursi'nin eski rejimin kurumlarını ötelemek ve bağımsız hareket etmek için aldığı kararlar da hayata geçirilememiştir. Ordu kendinden bağımsız hareket etmek isteyen, kendini saf dışı bırakarak karar almaya çalışan, ordunun işleyişine dokunacak kararlara imza atan seçilmişlere bu fırsatı vermemiştir. Mübarek dönemindeki sosyoekonomik koşullar, YAK ve Mursi döneminde de çok fazla değişmemiştir. Ancak ekonomik iyileşmenin ve bu iyileşmenin topluma yansımalarının zamana ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır.

Demokrasiye geçişlerin tek tip bir modelinin olmadığı, her zaman aynı siyasi ve sosyal sorunlarla ortaya çıkmadığı, aynı çözüm yöntemlerini içermediği bilinmektedir. Dolayısıyla demokratikleşme süreci, istikrarlı bir süreç değildir. Ancak, bazı aşamaları belirleyerek demokratikleşme sürecine yönelik bir rota oluşturup inceleyebilmek mümkün olabilir. Rustow'un ulusal birliğin sağlanması, hazırlık aşaması, karar aşaması ve alıştırma aşaması olarak belirlediği bu rotaya göre Mısır; karar aşamasından ileriye gidememiştir. Devrim öncesi Mısır'da bir ulusal birlik olduğu görülmektedir. Yaşanan grevler, protestolar ve gösterilerle demokrasi taleplerini dillendiren birçok aktörün ortaya çıktığı bir ülke olan Mısır; ikinci adım olan hazırlık aşamasını da geçmiştir. Devrimin 25 Ocak'ta Tahrir Meydanı'nda başlamasıyla bu süreç pekişmiştir. Birinci geçiş olarak da

adlandırılan karar aşaması; ilk iki aşama gerçekleşmeden ortaya çıkmaz. Devrim sonrasında yapılan seçimlerle başlayan Mursi dönemi; birinci geçiş aşamasına dahil olsa da tam olarak bu süreci karşılamamaktadır. Karar aşamasında tarafların tümünün demokratik değerleri benimsemesi ve rıza göstermesi gerekmektedir. Mursi döneminde yaşanan gelişmeler bu durumun Mısır'da gerçekleşmediğini göstermektedir. Ordu ve radikal muhalif gruplarla Mursi iktidarı arasında demokratik bir uzlaşma sağlanamamıştır. Ordu kendi imtiyazlı konumunu korumaya çalışmış; muhalif gruplar ise kendilerini devrimin sahibi gördüklerinden alınan kararların devrime ihanet olduğunu dile getirmişlerdir. Bu nedenle yeniden meydanlara inen muhalif gruplar, ordu ile birlikte hareket etmiş ve darbeye giden süreç başlamıştır. Dolayısıyla Mısır'da demokratik kuralların bütün taraflarca benimsendiği alıştırma aşamasına geçilememiş ve demokrasiye geçiş, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen darbe ile sonlanmıştır.

SONUÇ

'Mısır'ın 2011 yılında yaşadığı devrim sonrasında içine girdiği sürecin demokratikleşme ile bağlantısı var mıdır?' sorusunu sorarak Mısır'ın demokrasiye geçiş çabalarını ve bu süreçte rol alan aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerini analiz ederek demokratikleşmenin başarıya ulaşmadığını problem edinen bu çalışmada; halk ayaklanmasının ilk evresinden itibaren Mübarek karşıtı muhalefetin ve ordunun işbirliği ile demokrasiye geçişi başlattıkları görülmüştür. Ülkedeki demokratikleşme süreci, farklı ideolojik ve sosyoekonomik yapılardan gelen eski rejimin bazı aktörleri ve muhalif kesimlerin uzlaşması sayesinde sağlanmıştır. Bir yandan demokratikleşme sürecinin ilk aşaması olan demokrasiye geçiş inşa edilirken, bir yandan da devrimle beraber elde edilen kazanımlar korunmaya çalışılmıştır. Ancak demokratikleşme sürecinin geçiş aşaması; hem ordu ve eski rejimin kurumlarının hem de radikal kesimlerin müdahaleleriyle sekteye uğramıştır.

Devrimden hemen sonraki süreçte ülkedeki aktörler arasında geçici bir dönem uzlaşma sağlanmış ve demokrasiye geçiş umudu doğmuştur. Meclis seçimleri yapılmış, yazım aşaması her ne kadar geniş katılımlı bir komisyon tarafından yapılsa da anayasa yazılmıştır. Devrimi başlatan aktörler; kendilerini devrimin sahibi göyerek demokrasiye geçişin sağlanması, YAK'ın yetkilerini sivil bir yönetime devretmesi için mücadele etmiştir. YAK'ın ordunun özerk durumunu korumak için aldığı kararlar ile eski rejimin güçlü kurumlarından olan yargının aldığı kararlar; bu geçiş sürecinin uzamasına neden olmuştur. Seçimlerle beraber sivil bir idarenin yönetimi almasıyla da başka sorunlar baş göstermiştir. Devrimde bir araya gelerek 'adalet, özgürlük ve ekmek' için birlikte mücadele eden muhalif gruplar; sivil idare döneminde uzlaşmamışlardır. Devrimlerin kurulu ekonomik ve sosyal güçlerin çıkarlarını tehdit etmeye başladığı an, bu güçlerin devrimleri sonlandırmayı amaçladıkları görülmektedir. Mısır'da da demokratikleşmeyi kendi varlığına tehdit görmeye başlayan eski rejim güçleri, bu ayrışmayı tetiklemiş ve darbeye giden süreç başlamıştır. Devrime giden süreç; demokratik muhalifler rejim kanadından kendilerine müttefikler bulduğundan dolayı başarıya ulaşmıştır. Sonraki süreçte ise rejim kanadından edindiği müttefikleri dışarda bırakarak demokratikleşmeyi devam ettirmeye çalışan aktörler başarılı olamamıştır.

Mısır'da demokrasiye geçiş, demokratikleşme dalgaları sırasında gerçekleşmemiştir. Demokratik istekleri kabul eden bir siyasi toplumun varlığı ile başlayan bu geçişin; aktörler arasındaki ideoloji ve siyasal statüler üstü bir uzlaşma sağlanamaması nedeniyle sekteye uğradığı, bu nedenle her otoriter rejimin çöküşünün demokrasiye geçişin tamamlanması anlamına gelmediği sonucuna varılmıştır. Kısacası demokratikleşme sürecinin başarısı farklı muhalif grupların ittifakına ve bu ittifakın sürekliliğine bağlıdır denilebilir. Farklı ideolojik ve sosyoekonomik altyapılardan gelen muhalif grupların rekabet etmesi ve yarışması normal görünmektedir. Ancak rejimin demokratik geçişi başarması ve demokratikleşmeyi sürdürmesi açısından ittifak ve birlikte hareket etmek zorunludur. Ayrıca bu ittifakın; eski rejimin aktörlerine diktatörlüğün yeniden dönüşünü sağlayacak imkanlar vermemesi gerektiği düşünülmektedir. Aktörler arasındaki bu ittifak ve ayrışma halinin; zorlu demokrasi sürecinin başarıya ulaşmasına ya da başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olduğu görülmektedir. Mısır'da aktörler arasındaki bu ayrışma; darbeye neticelenmiş ve demokrasiye geçiş çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

KAYNAKLAR

- Abdulcelil, T. (2012). Mısır'da devrimin ayak sesleri. İstanbul: Yarın yayınları.
- Akgün, B. ve Özşahin, C. (2011). Soğuk savaş sonrası dünyada demokratik konsolidasyon sorunu: teorik bir çerçeve arayışı. *Uluslararası İlişkiler*, 7(28), 31-57. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/soguk-savas-sonrasi.pdf>
- Anderson, L. (2014). Otoriter miraslar ve rejim değişikliği: Arap dünyasında siyasi geçişi anlamaya doğru F. A. Gerges (Ed). Yeni Ortadoğu (ss. 61-80). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Chacraft, J. (2014). Mısır'da 25 Ocak ayaklanması, hegemonya yarışı ve yoksulların patlaması. F. A. Gerges (Ed). Yeni Ortadoğu (ss. 183-210). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Cole, J. (2014). Mısır'ın modern devrimleri ve Mübarek'in düşüşü. F. A. Gerges (Ed). Yeni Ortadoğu (ss. 81-101). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Dahl, R. (1971). *Polyarchy: participation and opposition* (1.st. Ed). New Haven and London: Yale University Press.
- Dahl, R. (2015). *Demokrasi üzerine*. (B. Kadioğlu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Diamond, L. J. (1990). Three paradoxes of democracy. *Journal of Democracy*, 1(3), 48-60. Project MUSE.
- Gerges, F. A. (2014). Bir kırılma. F. A. Gerges (Ed). Yeni Ortadoğu (ss. 19-60). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Guo, S. (1999). Democratic transition: A critical overview. *Issues&Studies* 35(4), 133-148. http://online.sfsu.edu/sguo/Renmin/June%2029_transition/Democratic%20Transition_Sujian%20Guo.pdf
- Gürsoy, Y. (2014). Rejim değişiklikleri: Otoriterleşme ve demokratikleşme. Sayarı, S. ve Bilgin, H. (Ed), *Karşılaştırmalı siyaset: Temel konular ve yaklaşımlar* (ss. 75-99). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hawkins, D. (2001). Democratization theory and nontransitions: Insights from Cuba. *Comparative Politics*, 33(4), 441-461. JSTOR.
- Holden, B. (2007). *Liberal demokrasiyi anlamak*. (H. Bal, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hood, S. J. (2015). *Political development and democratic theory: rethinking comparative politics* (2.nd. Ed.). London and New York: Routledge.
- Hove, M. and Ndawana, E. (2017). Regime change agenda: the Egyptian experience from 2011 to 2015. *Contemporary Arab Affairs*, 10(1), 32-50. doi: 10.1080/17550912.2017.1279386.
- Huntington, S. P. (1996). *Üçüncü dalga: yirminci yüzyıl sonlarında demokratlaşma*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Inglehart, R. and Welzel, C. (2009). How development leads to democracy. *Foreign Affairs*, 88(2), 33-48. JSTOR.
- Linz, J. J. (2017). *Totaliter ve otoriter rejimler*. (E. Özbudun, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Mercan, M. H. ve Kılavuz, M. (2017). Tunus'ta demokratikleşme ve elit eeorisi. *Uluslararası İlişkiler*, 14(55), 75-92. https://www.uidergisi.com.tr/source/JUI_2017_55_75_92.pdf

- Miller, E. L., Martini, J., Larrabee, F. S., Rabasa, A., Pezard, S., Taylor, J. E., and Mengistu, T. (2012). *Democratization in the Arab World: Prospects and lessons from around the globe*. Santa Monica: RAND Corporation.
- Munck, G. L. (1994). Democratic transitions in comparative perspective. *Comparative Politics* 26(3), 355-375. JSTOR.
- O'Donnell, G. and Schmitter, P. C. (2013). *Transition from authoritarian rule: tentative conclusions about uncertain democracies*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Owen, R. (2014). Mısır ve Tunus: Diktatörlerin devrim yoluyla düşürülmesinden yeni bir anayasal düzen kurma mücadelesine. F. A. Gerges (Ed). *Yeni Ortadoğu* (ss. 295-312). İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.
- Özbudun, E. (1993). *Demokrasiye geçiş sürecinde anayasa yapımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Pace, M. and Cavatorta, F. (2012). The Arab uprisings in theoretical perspective-an introduction. *Mediterranean Politics*, 17(2). 125-138. doi: 10.1080/13629395.2012.694040.
- Potter, D. (1997). Explaining democratization. In D. Potter, D. Goldblatt, M. Kiloh and P. Lewis (Eds.), *Democratization* (pp. 1-40). Cambridge: Polity Press.
- Pridham, G. (2000). *The dynamics of democratization: a comparative approach* (1.st. Ed.). London & New York: Continuum.
- Rustow, D. A. (1970). Transition to democracy: toward a dynamic model. *Comparative Politics*, 2(3), 337-363. JSTOR.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi kuramlarına giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmitter, P. C. and Karl, T. L. (1991). What democracy is and is not?. *Journal of Democracy*, 2(3), 75-88. doi: 10.1353/jod.1991.0033
- Schumpeter, J. A. (2007). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi*. (H. İlhan, Çev.). Ankara: Alter Yayıncılık.
- Stepan, A. and Linz, J. J. (2013). Democratization theory and the Arab Spring. *Journal of Democracy*, 24(2). 15-30. <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2013/04/Stepan-24-2.pdf>
- Stradiotto, G. A. and Guo, S. (2010). Transitional modes of democratization and democratic outcomes. *International Journal on World Peace* 27(4), 5-40. http://online.sfsu.edu/sguo/My%20articles/Democratic%20transition_proofs_IJWP.pdf
- Telci, İ. N. (2013). *Mısır devrimi sözlüğü*. İstanbul: Açılımlıkıtap.
- Teorell, J. (2010). *Determinants of democratization: explaining in the World, 1972-2006* (1.st. Ed). Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2014). *Demokrasi*. (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Whitehead, L. (2002). *Democratization: theory and experience* (1.st. Ed). New York: Oxford University Press.
- Yavuz, C. ve Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da kırılan fay hatları*. Ankara: Berikan Yayınevi.

ETHICS AND TAX ETHICS: A THEORETICAL EVALUATION IN TERMS OF WAGNER'S TAXATION PRINCIPLES

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Arslan
aharslan66@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2355-7544

Arş. Gör. Ayşe Aydın
ayseyaydin@gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2152-591X

ABSTRACT: There are many taxation principles that should be in a good tax system. With the help of these principles, the search for the most appropriate tax system from an optimal perspective continues. Questioning the compliance of these principles in terms of ethics and tax ethics will be a guide to reach a better and beneficial tax system for the society. For this purpose, in this study, general ethical principles are discussed together with the concept of tax ethics, and taxation principles are evaluated in terms of general ethical understanding and tax ethics, and suggestions for deficiencies are given by explaining the shortcomings and advantages of the existing principles in terms of ethics.

Keywords: Ethics, Tax Ethics, Taxation Principles, Optimal Taxation

Jel Codes: H20, H21, H29

ETİK VE VERGİ ETİĞİ: WAGNER'IN VERGİLEME İLKELERİ AÇISINDAN TEORİK BİR DEĞERLENDİRME

ÖZ: İyi bir vergi sisteminde olması gereken birçok vergileme ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler yardımıyla optimal açıdan en uygun vergi sistemi arayışları devam etmektedir. Bu ilkelerin etik ve vergi etiği açısından uyumunun sorgulanması daha iyi ve toplum için faydalı bir vergi sistemine ulaşabilmek için yol gösterici olacaktır. Bu amaçla bu çalışmada genel etik kaideleri vergi etiği kavramı ile bir arada ele alınarak vergileme ilkeleri genel etik anlayışı ve vergi etiği açısından değerlendirilmeye tabi tutulmuş ve mevcut ilkelerin etik açısından eksiklikleri ve artı yönleri açıklanarak eksikliklere yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, Vergi Etiği, Vergileme İlkeleri, Optimal Vergileme

Jel Kodları: H20, H21, H29

Submission Date: 10.05.2021

Acceptance Date: 06.08.2021

Citation Information: Arslan, A. and Aydın, A. (2021). Ethics and tax ethics: A theoretical evaluation in terms of Wagner's taxation principles, *Journal of Turkish Social Sciences Research*, 6(2), 85-97.

1. INTRODUCTION

From the days when the tax was started to be collected, the answer to the question of how an ideal tax system should be has been sought, and parallel to the change and development of ethical rules, the issue of how the tax should be ethically in an ideal tax system has been raised. The concept of tax ethics focuses on the extent to which individuals realize a situation they perceive or know about tax in a manner compatible with tax laws. Although the high level of tax consciousness is a cognitive infrastructure that can lead to correct behaviors in tax ethics, consciousness alone is not enough to act, and it may be affected by social, financial, psychological and cultural factors. In addition, these factors are not caused by the individual themselves unilaterally, but also there may also be administrative factors such as whether the state maintains a fair tax order, practices regarding tax amnesties, deterrence of penalties, and the effectiveness of tax audits.

Taxation can be considered as a social responsibility in societies with high tax morale and tax awareness, and as a result, efforts to reduce the tax base may not be in question (Yoruldu, 2020:77).

Empirical studies show that the expected success from taxation depends on increasing the number of ethical individuals in terms of tax. The rise of tax Ethics in a society also contributes significantly to the reduction of transaction and information costs in taxation. The fact that moral values are important in every field must also be taken into account in terms of taxation. Because it is not possible for every taxpayer to be audited continuously (Tosuner et al., 2007:1).

In this study, first of all we will focus on the concepts of ethics and tax ethics, and then we will try to make an assessment by taking into account the principles of ideal taxation in terms of factors affecting tax ethics.

2. LITERATURE REVIEW

It can be said that priority studies on tax ethics date back to the 1960-1970s. The first tax ethics studies were carried out by Grünter Schölders and his surrounding German scientists, known as the "Cologne School of Tax Psychology". This school emphasized that economic problems should not be evaluated only from a traditional perspective, and saw tax ethics as a form of behavior related to tax disobedience. As a result of their research and survey practices, they assumed personal tax responsibilities as one of the indicators of tax ethics (Torgler, 2003: 18-22). 'Why should people pay taxes?' Allingham and Sandmo (1972) sought answers to this question by developing a classical economic model. According to this theory, which is also called deterrent approach; If the taxpayer thinks that the gain or benefit from tax evasion is more than the loss he would incur when he was caught as a result of inspections, he will find tax evasion rational. In this theory, it is assumed that taxpayers are individuals who ignore the ethical rules in tax, like to take risks, or do not care about risk, and try to maximize their individual interests. When it comes to paying taxes under this assumption, the tax rates, the probability of being caught, the income level and the factors affecting the penalty rates influence the behavior of the taxpayer.

In deterrent theory, individuals who pay taxes have a tendency to evade taxes by nature. This approach is recognized as maximizing the individual benefit of the tax evader in order to increase future consumption while tax evasion. Recently, scholars of tax ethics have turned to understanding why so many taxpayers pay tax, although the assumptions of this theory are less likely to be rationed and audited and the penalties are not heavy enough to deter tax evasion (Andreoni et al., 1998; Cowell, 1992). Some other studies (see also Falkiner, 1995; Erard & Feinstein, 1994) have expanded the estimates of the traditional model and interpreted the ethical understanding of taxpayers and their role in society to another more social theory (Gökbunar et al., 2007).

When the results of the researches are evaluated; In addition to fines, tax evaders focused on the possibility of being blamed and feeling embarrassed about it in society. In their empirical study, Schwartz and Orleans (1967) examined the effects of tax ethics and fear of punishment on tax laws and found that tax ethics are more effective than penalties. Strumpel (1969: 29-30) analyzed the relationship between tax ethics and tax system in his study comparing various European countries. It shows that Germans have less tax ethics than specifically British taxpayers, probably due to the

repressive nature of their tax system. Because it is known that the British tax system has a more taxpayer-oriented compared to the German tax system that it forces them less and puts less pressure on them. As a result, it has been observed that the taxpayer-oriented management approach increases tax ethics and compliance. Moreover, Strumpel states that French, Italian and Spanish tax systems are inefficient and costly to manage. Weck (1983) conducted studies to determine tax ethics between countries between 1960 and 1978. According to the tax ethics index developed by the Weck USA, Canada, Japan and Ireland, Scandinavian countries, the Netherlands and the UK have high tax ethics (between 2.2 and 3.8 according to the tax immorality index), France, Italy and Spain have high tax ethics (10.4 to 20.4) identified (Torgler, 2003e: 157). Reckers et al., (1984), in their study on 250 individuals in the state of Arkansas, USA, found that the ethical beliefs of individuals play a highly effective role on tax compliance. They found that individuals who approach tax evasion as an ethical issue will evade less tax regardless of the level of the tax amount. On the other hand, those who do not view tax evasion from an ethical point of view are more affected by other structural factors (such as high tax rates, cuts in resources). Roth et al. (1989) argued that tax ethics is an important determinant of tax payments, and Hasseldine (2000) argued that tax ethics has a positive effect on the will to pay tax. Pyle (1991:173) criticizes the assumption that individuals always make maximization of interests and benefits that will always be considered immoral in taxation, and has shown that it is not true to say that all individuals think this way, by looking at the events explained with random samples. Although it seems that the tax evaders are not caught as a result of the audits, the majority of taxpayers behave honestly. Contrary to popular belief, this study has tried to emphasize that most of the taxpayers are honest. Long and Swingen (1991: 130) state that some taxpayers can avoid taxes easily and therefore do not seek ways to evade tax. In addition, Elffers (2000: 187) states that some of the taxpayers "do not turn tax evasion opportunities into action and do not have enough information and resources for tax evasion". Various social and demographic factors can be considered as factors that shape people's view of tax or tax ethics. As a matter of fact, various studies are conducted on the effects of factors such as 'age groups', 'gender', 'marital status', 'occupation type' and 'education level' on tax ethics of taxpayers. For example, Torgler (2003e) reveals that men tend to have less tax ethics or more tax avoidance tendency than women, married couples compared to singles, and young people compared to the elderly. It has been argued that the tax ethics or tax avoidance tendency is in a positive relationship with salary and wage returns, and in the opposite direction with the income of self-employed persons. Highly educated taxpayers have shown in their empirical research that tax evasion tendency is lower thanks to their knowledge on the economic and social effects of taxes (Torgler, 2003e: 56-57; Gökbunar et al., 2007). Although there are studies related to tax principles in other studies in the literature, there is no study that specifically analyzes Adolph Wagner's taxation principles in terms of tax ethics.

3. THEORITICAL BACKGROUND

Although the concept of ethics has an aspect that looks at the general public as an abstract concept, it has a great and more special importance in terms of tax ethics for the states that look at a certain group before the taxpayers to build a regular financial system. In this part of the study, first of all, the concept of ethics will be focused on, and then the concept of tax ethics will be given in more detail and the relationship between general ethics and tax ethics will be tried to be revealed.

3.1. The Concept of Ethics and Its Importance

The concept of ethics derived from the word "Ethos" means custom, culture, moral structure in Greek. According to the dictionary of the Turkish Language Association; It is defined as "the set of behaviors that the parties should obey or avoid among various professions and related to moral or moral". According to this definition, morality and ethics are considered synonymous. In a philosophical perspective, the concept of ethics is defined as a philosophical discussion of morality. Based on this, it can be put forward that morality is a concept that is different from ethics but is included in it (Ömercioğlu, 2018).

Morality in the sense of social ethics affects the scope of positive law. In this respect, while morality is the set of human rules that must be followed in a particular society, ethics in general is an

act of thinking and questioning the existing morality. In other words, ethics; It is a phenomenon that questions whether there are the most ideal moral rules that can be valid regardless of time, place and conditions. According to this ethical doctrine, there are no universally valid moral principles and all moral principles vary according to historical conditions, periods, societies, cultures and individual preferences. This understanding is called ethical relativity. Later, in the process that started with Socrates, a philosophy called ethical universalism was taken. According to Socrates, morality is a value that is reached with mind and knowledge (virtue) and encompasses all humanity (Ömercioğlu, 2018).

Being moral is the prerequisite for living a virtuous life within the framework of ethical values. In this respect, ethics is a virtue obtained by questioning and internalizing the customs and customary rules applied in the society. Ethics is a concept that creates the good and bad or right and wrong judgments of individuals and forms the basis of human relations. In other words, ethics is a system of rules that are expected to guide people's perceptions and behaviors in their relations with each other. Ethics has the ability to develop moral perception at both individual and social levels. The concept of ethics, which is classically divided into individual ethics and business ethics, can now take on a different definition in almost every aspect of life as it is a social phenomenon. These different definitions, which are basically provided by the strengthening of individual ethics, have emerged with the development of awareness about the values that form the basis of human behavior and shape them (Ömercioğlu, 2018).

3.2. Tax Ethics And Importance

Just as individuals have a general ethic, societies also have a general ethic structure. Therefore, it is necessary to examine the individual and society separately when examining the concept of ethics from a tax point of view. From the point of view of individuals, it can be said that the tax ethic of individuals who try to fulfill their tax obligations in accordance with the law and fully is strong from an individual point of view. Since the society consists of individuals, in measuring the social tax ethics of a region, a local opinion can be reached in terms of tax by collecting the average tax ethics measurements, behaviors and actions of the individuals living in that region (Tosuner et al., 2007).

The issue of dealing with taxpayers' attitude and behavior towards to tax firstly belongs to Günter Schmolders. Günter Schmolders, in his experimental studies on taxpayers in Germany between the years 1950 and 1970, as a result of various investigations on this subject, provided information that could be deemed as a guide to Turkish financiers under the umbrella of DDTA Finance Institute Conferences. However, it cannot be said that Schmolders' studies are sufficient for presenting a formal model for today's financiers to deal with taxpayers' behaviors against to tax on an individual basis (Tosuner et al., 2007).

The first formal study of the actions of taxpayers is based on Allingham and Sandmo (1972). Among the basic assumptions of the model named as expected benefit and deterrence model, it is accepted that there is a relationship between the tax evasion action and the factors that cause fear for the taxpayer such as the possibility of being caught by the tax administration and the deterrence of penalties for individuals ((Allingham et al., 1972) as cited in Tosuner et al., 2010).

Another explanation about tax ethics is to deal with tax ethics mathematically. The theory mentioned in the "Tax Honesty standard" and fulfill the obligations that the taxpayer could legally have to bring what is specified as a proportional measure, offering according to this approach, hypothetically, in a way that is dictated by the taxpayer in the above example is exactly the tax laws, the tax honesty according to the standard tax code of ethics complete (Şenyüz, 1995).

As seen in Figure 1, tax ethics can be explained by the ratio of the amount of tax paid to the amount of tax payable. The fact that the ratio is close to 1 here indicates that the level of tax ethics is so high, while it is close to 0 indicates that tax ethics is low (Şenyüz, 1995: 33-34).

$$\text{Tax ethics} = \frac{\text{Tax amount paid}}{\text{Tax amount to be paid}}$$

Figure 1. Tax Ethics Formula

Source: (Kitapçı, 2011: 85 as cited from (Şenyüz, 1995: 33-34)).

3.3. Factors Affecting Tax Ethics

It is possible to associate the factors affecting tax ethics with factors such as economic, psychological and sociological reasons, and the level of tax consciousness and tax ethics. These factors include individual-specific ones, as well as environmental-specific factors. It is possible to sort individual factors as follows:

- Subjective tax burden
- Attitudes and behaviors of non-individual taxpayers towards taxes
- Individuals ' trust and commitment to the state and their thoughts about the current political power

- Religious way of life

-Gender

- Marital status

- Education level

- Professions of taxpayers

- Taxpayers ' thoughts on public spending.

It is possible to sort environmental factors as follows:

-Frequency of tax amnesties

- Efficiency and efficiency of the tax audit system

- Clarity and comprehensibility of the tax system and legislation

- Tax rates and efficiency of independent accountants and financial advisors (Şahbaz et al., 2012).

3.3.1. Psychological And Sociological Factors

There is a strong link between individuals' willingness to pay tax and how tax is perceived in the society they live in (Yurdadağ et al, 2016:806).

If the belief prevails that paying taxes is good and correct behavior in the current society, it can be said that individuals perceive the issue correctly in terms of voluntary compliance with tax (Aktan, 2006:102).

However, it affects the level of tax perception in socio-demographic qualities such as gender, age, marital status and education (Güner, 2008).

3.3.2. Financial and Economic Factors

While taxpayers perceive taxes as the cost of public services provided by the state, in other words, voluntary compliance with tax increases in establishing a financial link between tax and public service, voluntary compliance with tax will decrease if the taxpayer is charged as a burden or punishment on the taxpayers based on coercion, and tax evasion will also increase (Başoğlu et al., 2005).

It is not enough to perceive taxes as the cost of public services alone, and at the same time, taxpayers should benefit from the services provided by the state in a fair manner. If taxpayers think

that even when they pay their taxes in full, they cannot get an equal share of the services provided by the state, voluntary tax compliance will decrease (Frey, 1994).

3.3.3. Social and Cultural Factors

It is seen that there is a significant relationship between tax ethics and the cultural levels and socioeconomic development levels of the countries. That is, the level of culture in developed countries and, accordingly, the level of income with the increase in tax ethics is also developing and increasing. For example, in countries such as France and Italy, the northern regions have a higher level of development and a more advanced cultural level compared to the middle and southern regions, so the level of tax ethics in the northern regions has also improved more compared to the southern regions (Karabulut, 2000).

3.3.4. Political Factors

There are also some opinions that support the opinions of people who think negatively about tax amnesty. The first of these claims is related to the perception of tax amnesty as a special attitude for tax evaders. Since the honest and responsible taxpayers who pay their taxes on time consider the incidents of tax evasion and tax amnesty being on the agenda as a violation of their rights, there may be a decrease in their voluntary compliance with the tax. Another claim on this issue is that if the administration frequently applies for tax amnesty, some taxpayers make it a habit and expect a permanent amnesty, and voluntary tax compliance is negatively affected by this situation (Alm et al., 1990).

3.4. The Relationship between Tax Ethics and General Ethics

Just as it is possible to deal with general ethics individually and socially, it is possible to examine tax ethics in the same way. The full and complete fulfillment of tax obligations in an individual sense shows the tax ethics level of the person liable with the tax in question. It is much easier to determine the attitudes and behaviors of taxpayers individually and to measure tax ethics than measurements and evaluations on a social basis. For this reason, social generalizations are usually made with averages obtained from the sum of individual measurements when analyzing society on various subjects (Tosuner et al., 2007).

"A man writes a letter to the Australian Revenue Authority and says: I can't sleep because I don't pay the income tax that I'm supposed to pay. I realized that there is \$ 1,500 in my income that needs to be taxed, and I am sending this amount to you. If I still can't sleep, I'll send you the rest" (Torgler, 2008).

The concept of ethics, which Aristotle defines as "the effort to find the best", takes on a different character for taxpayers when it is used in the tax field. At this point, tax ethics turns into a concept that is evaluated separately from general ethics. In an individual whose general ethical values are very high, tax ethics can remain at very low levels. The most interesting thing is that the person does not consider this situation to be a deficiency. In this respect, the importance of tax consciousness as a complementary concept should be stated when considering tax ethics. There is a concept that brings the two extremes between ethics and tax closer together: duty and responsibility ethics. In particular, the ethics of duty and responsibility, which are contained in itself in the deontological sense, as well as the consciousness and virtue of citizenship, which express the need to pay taxes, also essentially contain the ethics of duty and responsibility in itself. At this point, tax and ethics intersect; tax ethics arise. Although ethics is an abstract concept, it expresses a concrete reality in terms of tax consequences. The sanction of unethical behavior may be an internal sanction of feeling bad in conscience (such as guilt and shame), as well as external sanctions such as loss of respectability, social exclusion. On the other hand, the penalties imposed by the state in accordance with the law enforcement authority as a result of not paying taxes are concrete and definite. But deontology can break these sharp lines between tax and ethics. Because the convergence of tax and ethics will lead to the emergence of ethical / moral costs for the taxpayer. For example, the taxpayer will be able to feel within himself the sanctions (sense of guilt and shame, damage to his reputation, etc.) arising from

being unethical as a result of not paying taxes, and ethical considerations can play a determining role in future tax payment decisions.

Figure 2. Ethics and Tax Ethics Relationship

Source: Kitapçı, 2011: 87.

Although a deontological relationship can be established between tax and Ethics, today Tax ethics follow general ethics much further back, and behavior that is contrary to tax laws is characterized as a kind of “social ability”. Especially in the 19th century, with the gradual growth of social awareness, the demands of individuals towards their personal taxpayment tendencies and feelings of citizenship began to increase (Schmölders, 1976: 108). At this point, W. Vocke sees the community consciousness of the citizens as the main element of tax, based on the idea that the state is a sociopolitical necessity. According to Vocke; “Tax is a moral (ethical) duty to be fulfilled by citizens; on the other hand, this rigid point of view, unique to the theory of sacrifice, had difficulty in establishing itself in the public opinion”(Schmölders, 1976: 108). Various psychological reasons for the emergence of this situation can be expressed as follows. The feature of” taxes are mandatory payments that are not based on any provision “requires intervention in the field of” power”, which is more important for a person than having wealth and income. For this reason, if there are no religious beliefs that affect the person in the face of the primitive fear of the state intervening in this field or the services that are in the interest of the public, strong reactions against the realization of the tax duty in terms of the taxpayer occur (Schmölders, 1976).

Secondly; Taxpayers' beliefs about the efficiency of public expenditures financed by taxes are not clear. On the contrary, taxpayers can easily get the feeling that they contribute to the financing of their tax payments and government expenditures that they do not adopt for their purposes, and even the subsidies benefited by rival firms to a great extent (Turhan, 1998). For the reasons listed above and, as evidenced by modern psychology, there is no or little relationship between the tax liability and the moral / ethical values rooted in the conscience of the individual, so reactions against tax are frequently encountered in almost every society. The calls made by the state to take the tax liability seriously are based almost exclusively on the obligation to finance public expenditures. In contrast, tax strength; It is a factor that dominates a person's primitive structure, instincts, and efforts that adversely affect his tax liability (Schmölders, 1976).

At this point, the attitude and behavior of individuals towards tax cannot be explained only for individual reasons, but also the need to evaluate social dynamics in tax ethics analysis. In order to

ensure a high tax ethics in a society, the priority that should be done is to adopt the perception that the crime of tax evasion is a serious crime in the society. If taxpayers believe that the tax burden is unfair, that the taxes paid are wasted, and that the tax administration has committed unfairness to them, tax evasion can be regarded as permissible and natural. This situation was emphasized in the study by Song and Yarbrough (1978) with the following sentences. "... most people can respect tax laws, but feel that they will not face a certain (detention) penalty if they neglect the tax laws... so the typical taxpayer thinks tax evasion is a much lighter event than stealing a bicycle..." (Song et al., 1978).

As stated above, the society's perspective on tax crimes may have a determining feature in ensuring tax compliance. The opinions of individuals in the society that consider tax fraud and tax evasion as a serious crime and the punishment of tax evasion with serious crimes may show that tax ethics and tax awareness are high (Kitapçı, 2011).

4. WAGNER'S TAX PRINCIPLES

In this part of the study, first of all, information will be given about the concept and principles of optimal taxation. Then optimal taxation principles will be evaluated in terms of tax ethics and general ethics.

4.1. Wagner's Fiscal and Economic Principles

Wagner's taxation principles consist of fiscal and economic principles and ethical, administrative and technical principles. In general, fiscal principles mean the regulation of the tax in accordance with the receipt of it for fiscal purposes. Along with the implementation of fiscal principles, it is aimed to have a tax system that is aimed at ensuring the financing of public expenses at least. The principle of economically appropriate taxation is the construction of a tax system in accordance with the economic conjuncture. After this brief information about fiscal and economic principles, the issue will be discussed in a little more detail.

4.1.1. Fiscal Principles

Fiscal principles are divided into two as efficiency and flexibility principles. Among them, the principle of efficiency means that the tax revenues collected are as high as possible, in other words, the level of tax revenue collected by the state is at the maximum level. The maximum level of total tax revenue is possible by making use of the potential tax revenue as much as possible and thus increasing the rate of tax effort as much as possible. In order for a tax to be efficient, it must have the following characteristics:

- The tax base should be as wide as possible and the tax levied should be a general tax (the number of taxpayers taxed should be as large as possible).
- The tax levied should be in accordance with the concept of fiscal anesthesia. Taxes collected should be taken as far as possible without being felt to taxpayers.
- Practices to reduce the informality of taxes through tax losses and evasions should be included.
- Exemption and exception practices that erode the tax should not be given too much space.
- Tax collection costs should be kept as low as possible, the assessment and collection costs of the tax should be reduced.
- The calculated taxes should be collected in a short time and the time between the tax assessment and collection should be shortened as much as possible.

In addition to the existence of these conditions, the fact that the source of taxes is permanent or temporary is another factor affecting the efficiency of taxes. Wage income included in value-added tax, motor vehicles tax and Income tax regarding this situation should be taxed; Taxes are considered to be in the category of efficient taxes, of the type of head tax, inheritance and transfer tax, and temporary taxes, which are considered to be in the inefficient tax category. In relation to this situation, it can be stated that especially the transaction taxes and special consumption tax, which are included in the indirect taxes, are also efficient, while the direct taxes, also known as withholding taxes, are considered to be efficient.

Another fiscal principle of Wagner is flexibility. The flexibility of taxes is that when the income level increases, the amount of tax may change accordingly, such as increasing or decreasing. Income tax, where the amount of tax paid increases when income increases, is among the most flexible tax types. Since corporate tax is also considered as one of the taxes in which the tax amount increases due to the increase in corporate income, it is accepted that it has flexibility, although it is not like income tax. Included in expenditure taxes, transaction taxes are more flexible than other expenditure taxes. On the other hand, taxes such as inheritance and transfer tax and head tax are considered to have zero elasticities or close to zero. Another issue that should be mentioned about the flexibility of taxes is the need for flexible taxes to be proportional, not based on quantity. This is almost impossible in terms of specific or amount-based taxes, as the tax must increase as the income increases. Based on all these explanations, it is possible to list the features of flexible taxes as follows:

- It should have a tariff structure with an increasing tax amount as income increases (Progressive tax tariff).
- The scope of exemption and exception applications should not be broad.
- Taxes should vary based on income rather than lump-sum taxes.
- Taxes must have a broad base and a general character.

4.1.2. Economic Principles

Another principle of taxation is economic principles. What is meant by this principle is that the economically most suitable tax resource and its type are arranged in a manner that is acquired in order to achieve the objectives of fiscal policy such as economic stability, economic development and growth, and ensuring justice in income distribution.

4.2. Wagner's Ethical (Justice) Principles

Another principle of Wagner is in the form of ethical principles. We can examine the moral principles in three parts. These are the principles of generality, equality and separation.

4.2.1. Generality Principle

The principle of generality is that taxes are levied on each member of the state regardless of language, religion, race, gender. As stated in Article 73 of the 1982 Constitution, "everyone is obliged to pay taxes in order to meet public expenses." statement is included. However, excluding certain persons or subjects from tax does not contradict the general principle of tax. The state may include exemption and exception applications for certain economic and social purposes. The principle of equality of taxes is identified with the justice principle of A. Smith.

4.2.2. Equality Principle

According to Wagner, the principle of equality is to receive the same amount of tax from individuals who are the same according to their ability to pay. However, as this situation does not always provide justice, it has been emphasized that the family and special situations of taxpayers should also be taken into consideration. In this respect, other approaches have been developed to ensure that the sacrifices incurred by individuals due to tax should be equal in order to ensure a true tax justice.

4.2.3. Separation Principle

According to this view, which advocates different taxation of labor income and capital income, wages that are labor income should be taxed at a lower rate than interest that is the income of capital. According to Wagner, this principle has been included considering that the added value created due to the high level of labor expenditure will also be high, and that it should have a value compared to the income obtained with less labor or no effort.

4.2.4. Wagner's Administrative and Technical Principles

Wagner's administrative and technical principles are the principle of certainty, appropriateness and economics. Among these principles, the principle of appropriateness is to ensure that taxpayers pay their taxes at the most appropriate time in terms of tax. The principle of economics is that tax

collection costs should be as low as possible. The principle of certainty is that taxpayers' taxes should be precise and specific and there should not be any issues that are not clear and understandable in matters such as tax assessment, notification, accrual and collection processes.

Some other modern fiscalists such as Wagner have approached tax justice within ethical principles. For example, F. Neumark (1970) listed the principles of tax justice as ethical and social taxation principles and stated that a fair taxation could only be achieved if the principles of generality, equality and proportionality were followed (Turhan, 1993:206).

5. RESEARCH FINDINGS

The books contain theoretical information about the ethics of Wagner's principles. One of the reasons why our study is original is that the information directly involved specifically relates to Wagner's taxation principles and tax ethics. Because Wagner's principles of taxation include ethical principles, it seems that these principles directly contribute to the assessment from the point of view of tax ethics, so they are more appropriate from the point of view of the assessment. However, it can be said that other principles belonging to Wagner are indirectly related to tax ethics. Starting with Wagner's ethical principles, the issue is considered in the principle of generality, the receipt of taxes without any discrimination among citizens is of great ethical importance (Neumark, 1975).

Different and lower taxation of a segment that has a privileged position due to its social status in society will negatively affect the taxpayers' view of tax administration and tax. This kind of practice sets the stage for the formation of reactions and resistance against tax, as it will cause tax justice to be questioned by taxpayers. In addition, since this situation will negatively affect voluntary compliance for taxpayers, it will cause the state to bear some costs in terms of inspection and implementation due to increased tax losses and evasions. Tax losses and evasion will increase tax collection costs.

Another aspect that should be considered in terms of tax ethics of the general principle of tax is that people who are economically weak and in need of care should be privileged in taxation. This situation does not contradict the principle of generality of the tax and will be a more correct application in terms of ethics.

Although women and men are equally taxed in today's modern countries with their participation in working life, considering that women have a greater role and labor in home life, it is possible that there may be some tax deductions in addition to positive discrimination in working life. From the point of view of the history of finance, when the issue is evaluated, there have been times when either no taxes were taken or low taxes were applied, with the belief that many societies were in need of protection from women, old people and children and disabled citizens in society. Given that gender-sensitive taxation and budget systems are also on the agenda in today's modern tax systems, it is believed that women should also have positive discrimination in terms of taxation.

Another taxation principle belonging to Wagner is the principle of equality. Although the principle of equality does not mean the same as the principle of justice, it can be said that Wagner's principle of equality is closer to vertical justice contained in the principle of justice. The evaluation of this principle in terms of tax ethics, which is named and applied as collecting less tax from the individual who earns less and more from the individual who earns more, can be interpreted differently depending on the approach to the issue. This situation is not ethically correct as it is perceived as punishing the employee by some high income groups, and this situation is interpreted as unethical as it will undermine the will to work in individuals and encourage laziness (the income effect of taxes is replaced by the effect of substitution). On the other hand, it can be said that it may be ethically more appropriate to tax the earnings obtained without labor at a higher rate, considering that this situation, in which individuals who earn more income by spending less labor will add wealth to their wealth, may also be a source of social stratification and social problems in the society. It has already been stated in the principle of separation that such an understanding prevails as mentioned above.

When a brief ethical evaluation of the issue is made, considering the universal historical traditions, the low taxation of the resource with more labor, more taxation of the resource with low labor, the exclusion of tax by the exemption practices of the people in need of protection in the

society, the formation of a social stratification due to the increase in wealth of wealth taxes. It can be said that it should be arranged in a way that does not allow. Another way to achieve this is that wealth accumulation through cross-checks and complementary taxes should be achieved by tracking and collecting taxes, not through one channel but also through other channels.

The state should design the tax system in such a way that an individual whose wealth has increased so much in a short time should be able to find out whether they missed tax or not by examining the tax records in the electronic system. In addition, in order to ensure social justice, a part of this high wealth increase should be arranged in the system in a way that it will be transferred to real needy people and groups with low income.

The principles of appropriateness, economics and specificity contained in the administrative and technical principles should be applied in a nature that facilitates the taxpayer's ability to pay taxes. Providing installment payment facilities to the taxpayer, providing tax deferral opportunities in extraordinary periods, solving the problems arising from the taxpayers' failure to fulfill their tax-related responsibilities due to the complexity of the tax legislation, minimizing the expenses incurred due to tax collection from taxpayers will act in accordance with tax ethics.

CONCLUSION

The concept of ethics has a great importance in the formation of an ideal ethical structure as a requirement of living in social life. Complying with ethical rules among individuals is important for the social order as well as acting ethically in the relations that arise between the state and the taxpayer.

Individuals with high tax ethics will have more tax compliance, and their tendency towards practices such as tax evasion and tax avoidance will also be less.

Factors affecting tax ethics are subjected to political, social and cultural, financial and economic, psychological and sociological distinctions in terms of their domains and sources. Depending on the economic, social and cultural conditions of the countries, their perspective on tax also changes. Perspective on tax ethics has a direct positive relationship with the establishment of tax consciousness of individuals living in countries. It seems that tax ethics are more ingrained in societies with higher tax consciousness, higher education and respect for the rules. At the same time, the more fair tax systems of the countries and the less complex tax legislation, the more taxpayers' voluntary compliance increases and the possibility of damaging tax ethics by getting involved in tax crimes. The formation of a proper tax system depends on the ideal taxation principles to find a wide application area in the tax system. It should be noted that the ideal taxation principles can be applied more easily as long as they are included in the laws of the countries.

Within the ideal taxation principles, this study focused on Wagner's financial, ethical, technical and administrative principles and tried to reveal the importance of these principles in terms of tax ethics. When a general evaluation of Wagner's taxation principles in terms of tax ethics is made, it is seen that especially the principles of equality, generality and separation are the firsts that affect tax ethics more directly. It can also be said that the more fair the tax system is, in accordance with the principle of separation and generally compatible with the principle of generality, an appropriate tax system has been put forward in terms of the citizens to act in accordance with tax ethics.

One of the other taxation principles, the principle of economics should be fulfilled at the most economically appropriate time and by choosing the most appropriate source, and this situation should be applied in a way that does not harm tax justice. It can be said that some tax practices that include tax advantages for financially narrow income groups are more suitable for tax ethics. In times of economic expansion, it will facilitate the establishment of a fairer tax system with the operation of increasing rates, albeit against high-income earners.

On the basis of administrative and technical principles, the tax legislation should be simple and easy to understand as much as possible, there is a need for a regulation that will reduce legal difficulties and facilitate tax compliance of the taxpayer.

Ethics Statement: *The authors declare that ethical rules were followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, the Turkish Journal of Social Sciences Researches has no responsibility and all responsibility belongs to the author(s) of the study.*

Author Contributions: *The 1st author contributed to the study in Chapters 1,2,3 and 4 and in the research findings and conclusions. The second author contributed to the study, Chapters 3 and 4, and the conclusion. 1st author's contribution rate: 60%, 2nd author's contribution rate: 40%*

Acknowledgement: *We would like to thank the research assistant, Bilal Çayır, for his support and suggestions on the writing rules and index of the article.*

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmada 1,2,3 ve 4. Bölümlerinde ve araştırma bulgu ve sonuç kısmında katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmanın ile 3. ve 4. Bölümlerinde ve sonuç kısmında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %60, 2. yazarın katkı oranı: %40*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

REFERENCES

- Aktan, C.C. (2006). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlâkı. C.C. Aktan, D.Dileyici ve D.Y. Vural (Ed.), Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi (ss. 125-137) Seçkin Yayıncılık.
- Allingham, M.G., and Sandmo, A. (1972). Income tax evasion: a theoretical analysis, *Journal of Public Economics*, v. 1, November, 323-338.
- Alm J., McKee M., Beck W., and Amazing G. (1990). Tax amnesties and compliance, *National Tax Journal*, 43(1).
- Andreoni, J., Erard B., and Feinstein J. (1998). Tax compliance, *Journal of Economic Literature*, 36, 818- 860.
- Başoğlu A., ve Sağbaş İ. (2005). İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergileri algılaması: Afyonkarahisar ili örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(2), 30.
- Cowell, F. A. (1992). Tax evasion and Inequity, *Journal of Economic Psychology*, 13, 521-543.
- Elffers, H. (2000). But taxpayers do cooperate! Jn:VanVugt, M., Snyder. M., Tyler, T. R., Biel, A. (Eds.), *Cooperation in modern society. promoting the welfare of communities, states and organizations*. Routledge, London, pp. 184-194.
- Erard, B., and Feinstein, J.S. (1994). The role of moral sentiments and audit perceptions in tax compliance, *Public Finance*, 49(4), 70-89.
- Falkinger, J. (1995). Tax evasion, consumption of public goods and fairness, *Journal of Economic Psychology*, 16: 63- 72.
- Frey Bruno, S. (1994), *Gölge Ekonomi ve İktisat Politikası*, (Çev.: Aykut Kibritçioğlu), Ankara: Ekonomik Yaklaşım.
- Güner, Ü. (2008). Türkiye'de vergi bilincinin ve vergi ahlakının oluşmasında gelir idaresinin rolü (Doktora Tezi), DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gökbunar, A.R., Selim, S., ve Yanıkkaya, H.(2007). Türkiye'de vergi ahlakını belirleyen faktörler üzerine bir araştırma, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(63), 69-94.
- Hasseldine, J. (2000). "Using persuasive communications to increase tax compliance: what experimental research has (and has not) told us. *Australian Tax Forum*, 15, 227-224.

- Karabulut, M. (1996), Vergi aflarının vergi ahlakı üzerine etkileri- Türkiye örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Kitapçı, İ. (2011). Bir vergi uyumu sorunu olarak vergi etiği ve bileşenleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kurtuluş, K. (1998), Pazarlama Araştırmaları, 6.
- Long, S., and Swingen, J. (1991). "The conduct of tax-evasion experiments: validation, analytical methods, and experimental reajısın", tax evasion: an experimental approach, P. Webley; Robben; H. Elffers, D. Hessing (Edt.), Cambridge: Cambridge University Press., 128- 138.
- Neumark, F. (1970). Grundsätze gerechter und ökonomisch rationaler Steuerpolitik. Mohr Siebeck.
- Neumark, F. (1975). Grundsätze gerechter und ökonomisch rationaler Steuerpolitik. Mohr Siebeck.
- Ömercioğlu, A. (2018). Vergi etiği yaklaşımı. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (36), 35-51.
- Pyle, D.J. (1991). The economics of taxpayer compliance, Journal of Economic Surveys, 5, 163-198.
- Schmölders, G. (1976), Genel Vergi Teorisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü.
- Schwartz, R.D., and Orleans. S. (1967). On legal sanctions. University of Chicago Law Review, 34, 282-300.
- Strumpel, B. (1969). "The contribution of survey research to public finance, in quantitative analysis in public finance, A.T.Reacock (Ed), New York: Praeger Publishers, 14-32.
- Şahbaz, K.İ., and Saruç, N.T. (2012). Vergi ahlakını etkileyen faktörler: Sakarya Üniversitesi örneği Sakarya İktisat Dergisi, 1(4), 57-81.
- Şenyüz D. (1995), Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Song, Y.D., and Yarbrough, T.E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. Public Administration Review, 442-452.
- Torgler, B. (2003). "Preaching Matters: Tax Morale and Religiosity", Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance, Basel: Universitat Zürich.
- Torgler, B. (2003). "Tax Morale: Theory and Empirical Analysis of Tax Compliance", Basel, (16.02.2005).
- Torgler, B. (2007). Tax Compliance and Tax Morale, A Theoretical and Empirical Analysis, Uk: Edward Elgar.
- Turhan, S. (1998), Vergi Teorisi ve Politikası, 6.Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Turhan, S. (1993). Vergi Teorisi ve Politikası. 5. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Weck, H, (1983). Schatten wirtschaft: Eine Möglichkeit zur Einschränkung der öffentlichen Verwertung? Eine ökonomische Analyse. Finanzwissenschaftliche Schriften ,22.
- Yoruldu, M. (2020). Maliye önlisans öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergi bilincinin ölçülmesi: Kula Meslek Yüksekokulu örneği, Vergi Dünyası Dergisi, 39(468), 76-84.
- Yurdadoğ, V., Gökbnar, R., ve Tunçay, B. (2016). Vergi uyumunu belirleyen faktörlere genel bir bakış. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 805-816.

TÜRKİYE'NİN REKABET GÜCÜNÜN AÇIKLANMIŞ KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER YÖNTEMİYLE ANALİZİ (2005- 2018 DÖNEMİ)[†]

Tuba Yalçın

tuba.yalcin@outlook.com

ORCID: 0000-0003-4159-1022

Doç. Dr. Sumru Bakan

sumrubakan@kilis.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2074-9249

ÖZ: Günümüzde özellikle liberal piyasa ekonomisine bağlı olarak uluslararası ticaret yaygın hale gelmiş ve ülkeler yoğun bir rekabet ortamı içerisine girmişlerdir. Bu sebeple ülkeler uluslararası alanda hedefledikleri pazar payına sahip olabilmek, toplumun refah seviyesini yükseltebilmek ve ekonomik büyüme sağlayabilmek amacıyla rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Günümüzde dış piyasalarla rekabet edebilecek üretim ve ihracat yapısına sahip ülkeler refah düzeyini arttırarak, dünya piyasalarında öne çıkabilmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 10 ülke ile ticaret hacmi karşılaştırılarak 97 ürün grubu içinden rekabet gücünün ortaya konulmasıdır. Çalışmada Balassa'nın AKÜ yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada ortak veri mevcudiyetine bağlı olarak 2005-2018 dönemi ele alınmıştır. Analiz aşamasında kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Sınıflandırması TradeMap veri tabanından elde edilmiştir. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin 97 ürün grubundan ortalama olarak 42'sinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, bu 42 ürün grubu içinden 19 adet türünde ise yüksek rekabet gücü elde ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Balassa İndeksi.

Jel Kodları: A10, F20, B27, F30, F02

THE ANALYSIS OF TURKEY'S COMPETITION POWER BY REVEALED COMPARATIVE ADVANTAGE METHOD (2005-2018)

ABSTRACT: As of today, international trade has become widespread, especially depending on the liberal market economy, and countries have obtained positions in an intensely competitive environment. Therefore, countries have been trying to enhance their competitiveness in order to gain the market share at which they aim in the international arena, to raise the welfare level of the society, and to maintain economic growth. Today, countries with production and export structures that have competitive power in foreign markets may loom large in world markets by boosting their level of welfare. The aim of the study is to reveal the competitiveness of Turkey in terms of 97 product groups by comparing its trade volume with of the top-10 countries to which Turkey exports. Balassa's RCA method is employed in the study. Depending on the availability of common data, the period between 2005-2018 is selected in the research. The data used in the analysis phase are obtained from the International Trade Classification Trade Map database. According to the obtained results of the analysis, it is found that Turkey has a comparative advantage on average in 42 out of 97 product groups, and has high competitiveness in 19 out of 42 product groups.

Keywords: Competitiveness, Revealed Comparative Advantage, Balassa Index.

Jel Codes: A10, F20, B27, F30, F02

[†] Bu çalışma "Türkiye'nin Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi (2005-2018 Dönemi)" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Günümüzde özellikle liberal piyasa ekonomisine bağlı olarak uluslararası ticaret yaygın hale gelmiş ve ülkeler yoğun bir rekabet ortamı içerisine girmişlerdir. Bu sebeple ülkeler uluslararası alanda hedefledikleri pazar payına sahip olabilmek, toplumun refah seviyesini yükseltebilmek ve ekonomik büyüme sağlayabilmek amacıyla rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Türkiye'nin dış ticaret açısından bir değerlendirmesi yapılarak özellikle dışa bağımlılığını azaltmada hangi ürün gruplarında avantaj ya da dezavantaj sahibi olduğunu tespit etme ihtiyacı bu çalışmanın ortaya çıkış noktasını oluşturmuştur.

Rekabet; bir ülkenin arz ettiği ürünlerle başka bir ülkenin ürünlerinin kalite, fiyat, güvenilirlik, tasarım ve vaktinde ulaştırma gibi faktörlerin yarışabilir seviyede olmasıdır (Kelleci, 2009:11). Sabit bir şirketin uluslararası veya ulusal bir pazarda rekabet gücü üstünlüğünün olması, o şirketin yabancı ya da yerli rakiplerine karşı zamanında ulaştırma, kalite-fiyat ve satış sırasında sunulan hizmet gibi etmenlerde üstün ya da eşit olma halidir (Şahin, 2015:156). Rekabet aynı zamanda ülkelerin sabit ve serbest piyasa şartları altında bireylerin gerçek gelirlerini arttırmaya çalışırken, aynı zamanda mal ve hizmetleri uluslararası piyasaya arz ederek başarı sağlamasıdır (Çivi, 2001:22-23). Rekabet en az iki ekonomik birimin, yani fiyat dışı ve fiyat araçlarının serbest piyasa koşulları altında faaliyet göstererek en büyük piyasa oranını elde etmeyi amaçlamasıdır (Tuerxun, 2017:2). Rekabet, içinde yaşadığımız dönemde milletler için bölgeselleşme ve küreselleşme yönelimleriyle önemli hale gelmiştir. Bu güç, piyasaların da kapasitesini ve hızını arttırdığından dolayı yalnızca şirket ve endüstriler için değil, tüm ekonomiler için önemli bir hal almıştır. Geçmiş dönemlerde ise bir tek şirket düzeyinde olduğu düşünülmüştür (Bashimov, 2017:3). Uzmanlar genel olarak bu rekabet güçlerini makro (ülke) ve mikro (endüstri ve işletme) düzeyde tanımlamışlardır. "Makro düzey" yaklaşımında ülkelerin konumu incelenirken; "mikro düzey" yaklaşımında ise ülke içindeki firmalar arasında olan rekabet gücü ve bu gücün uluslararası/ulusal piyasadaki etkileri üzerinde durulmaktadır (Yalçınkaya vd., 2014:42). İktisat politikasında devletin amacı ekonomik refahı maksimize etmektir. Uluslararası rekabet gücü, endüstri ve firma rekabet gücünden farklı olduğundan dolayı toplumsallaşır. Bu nedenle ulusal rekabet gücünün fiyat ve fiyat dışı rekabet güçlerinin gelir artırıcı özelliğiyle oluştuğu ifade edilir. Bir ülke, özgür ticaret şartları altında dış ticaretini istikrarlı düzeyde tutarak ticaret ortaklarına yakın bir milli gelir düzeyi yakalayabilirse rekabet edebilen bir ülke konumunda olduğu söylenebilir (Engin, 2013:7-8). Uluslararası rekabet gücünün sürdürülebilirliği, ülkelerin kaynaklarını verimli ve yüksek reel gelir getiren ekonomik faaliyet alanlarına yönlendirebilme becerisi ile yakından ilgilidir. Diğer yandan; rekabet gücünün asıl kaynağını işletmeler oluşturmakla birlikte, bunun sürdürülebilirliği; ülkenin dış çevre ile yakın etkileşimini de gerektiren teknolojik gelişimine bağlıdır. Piyasa dışı etkilerin genel çoğunluğu ise kamu kaynaklıdır. İktisat politikalarının ve kamu müdahalelerinin temel amacı ekonomik refahın artırılmasıdır. Ekonomik refah ise kişi başına düşen tüketim olanaklarının artırılmasıdır (Bakımlı, 2011:12). Bir görüşe göre uluslararası rekabet gücü "ülkenin, ödemeler dengesinde sorunlara yol açmadan istihdam artışı ve ekonomik büyüme hedeflerine ulaşabilmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Bir diğer görüşe göre ise, "ülkenin içinde bulunduğu dönem ve koşullarda hedeflediği malları satarak kazanç elde edebilme yeteneği" dir (Altuntaş, 2010:41-42).

Uluslararası ticarete ilişkin görüşler ilk kez Merkantilist düşünürler tarafından 16. yüzyılda ortaya atılmış olmakla birlikte, uluslararası rekabet gücünü açıklamaya dönük yaklaşımlar ve dolayısıyla uluslararası ticaretin teorik çerçevede ele alınması Adam Smith tarafından geliştirilen "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ne rastlar. Bunu, David Ricardo'nun geliştirdiği "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" ile Eli Hecksher ve Bertil Ohlin tarafından ortaya atılan "Faktör Donatım Teorisi" adıyla da bilinen, "Hecksher- Ohlin Modeli" izler. Bunların tümüne Klasik Dış Ticaret Yaklaşımları" adı verilir (Gökmenoğlu vd., 2012:6-7).

Adam Smith, Merkantilist düşünürlerin savunduğu "dünya servetinin durağan olduğu, bu nedenle; bir ülkenin ticaretten kazançlı çıkabilmesi, diğer ülkelerin belirli bir kayba uğramasını gerektirir" görüşüne karşı çıkmış ve "dünya servetinin durağan olmadığını ve uluslararası serbest ticaretten bütün ülkelerin eşit ölçüde kazanç sağlayabileceğini" öne sürmüştür (Erdoğan, 2014:22). Smith'in uzmanlaşma, iş bölümü ve serbest dış ticaretin yararlarına yer verdiği, dünyada iki ülke ve iki mal

olduğu varsayımına dayanan söz konusu teoriye göre, bir ülke diğer ülkeye göre daha düşük maliyetle ürettiği malda gelişip uzmanlaşarak söz konusu malı ihraç etmeli, pahalıya ürettiği diğer malı ise diğer ülkeden ithal etmelidir. Emeğin tek üretim faktörü olarak dikkate alındığı bu teoride üretim maliyetindeki farkı, diğer bir ifadeyle; rekabet gücü üstünlüğünü bir malın üretiminde kullanılan emek birimi simgelemektedir. Buna göre; uluslararası uzmanlaşmanın sağlandığı ülkelerde dünya üretiminde artış olduğu gibi, üretim faktörleri de tam ve etkin kullanılmış olacaktır (Işıkçı, 2013:11).

Adam Smith savunduğu teoride, bir ülkenin her iki malı da diğer ülkeye oranla daha düşük maliyetle üretebilmesi durumunu göz ardı etmiştir. Bu eksiklik David Ricardo tarafından geliştirilen Karşılaştırmalı Üstünlükler Modelinde dile getirilmiştir (Yalçınkaya vd., 2014:44). David Ricardo, 1817 yılında yayınladığı “Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri” adlı eserinde dış ticarete yönelik görüşlere yer vererek, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini ortaya koymuştur. Bu teoride ülkelerden birinin her iki malı da diğer ülkeye göre daha düşük maliyetle üretmesinin söz konusu olabileceği ifade edilmiştir. Ülkelerin bu koşullar altında da dış ticaretten kazançlı çıkabileceği görüşüne yer verilmiştir. Burada bir ülkenin iki maldan hangisini diğer mala göre daha düşük maliyetle üretebildiği önem taşımaktadır (Sarıçoban, 2016:56-57). Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile ülkelerin bir ülkede üretilen malın diğer ülkede üretilen mala kıyasla göreceli fiyat farklılıklarını esas alarak dış ticaret yapmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Diğer bir ifadeyle, söz konusu ülkenin malların üretimindeki üstünlük derecesi önem taşır (Erkan, 2012:197).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde bir ülke iki malın üretiminde de karşı ülkeye göre üstün olsa da, göreceli olarak daha üstün olduğu malda uzmanlaşp, üretim yapması, kaynaklarını en verimli şekilde kullanması ve göreceli olarak daha az üstün olduğu malı ise karşı ülkeden ithal ederek refah seviyesini optimal ölçüde yükseltmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu teoride de malın üretimindeki üstünlük derecesinin ölçütünü birim başına emek miktarı oluşturmaktadır (Bayraktutan, 2003:177). Ricardo tarafından geliştirilen bu teorinin de bazı eksikliklerinin olduğu dile getirilmektedir. Söz konusu eksiklikler; istihdam, yani, emek verimliğindeki farklılıkların nedenlerini açıklayamaması, yalnızca tam uzmanlaşmayı dikkate alıp, eksik uzmanlaşmaya yer vermemesi, emek-değer teorisini savunarak, diğer üretim faktörlerini göz ardı etmesi, emeğin mutlak bir biçimde ülke içinde tam hareketli, ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu yönünde görüş ortaya atması, yalnızca sabit maliyetleri dikkate alıp, artan ve azalan maliyetleri saf dışı bırakması, durağan ve arza dayalı bir teori olması şeklinde sıralanabilir. Daha sonra ortaya konan teorilerde emeğin yanı sıra sermayenin de bir üretim faktörü olarak değerlendirilmesi dikkat çekmekte ve bu yöndeki eksikliği giderdiği görülmektedir (Ardıç, 2017:10).

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 10 ülke (Almanya, İngiltere, İtalya, ABD, Fransa, İspanya, Romanya, Hollanda, Rusya ve İsrail) ile karşılaştırılarak 97 ürün grubu içinden rekabet gücünün ortaya konulmasıdır. Çalışmada Balassa'nın AKÜ yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada incelemeye konu olan dönem ortak veri mevcudiyetine bağlı olarak 2005-2018 dönemini kapsamaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin 97 ürün grubuna ilişkin rekabet gücü belirtilen 10 ülke ile karşılaştırılarak, ülkenin diğer ülkelere göre rekabet gücü üstünlüğü veya dezavantajının olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın ikinci bölümünde AKÜ Teorisi ile ilgili ulusal ve uluslararası ekonomi özelinde bir alanyazın taramasına yer verilmiştir. Araştırmamızın, AKÜ Teorisinin metodolojik altyapısı, kullanılan veri seti ve değişkenlerin açıklanması ile devam etmektedir. Ardından, 2005-2018 dönemi Türkiye ekonomisine ait yapılan analiz sonuçları gösterilmekte ve yorumlanmaktadır. Çalışmanın son kısmında sonuç ve konu ile ilgili önerilere değinilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Eroğlu ve Özdamar (2005), Türkiye'nin Avrupa Birliği ve dünyaya karşı beyaz eşya sektörünün rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile ölçülmüştür. 1990-2003 yıllarını kapsayan çalışmada, Türkiye-Avrupa Birliği ve dünya değerleri ele alınmış ve hesaplamalarda Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması-SITC-Rev3 verileri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre

Türkiye'nin Gümrük Birliği anlaşmasından sonra beyaz eşya sektörünün Avrupa Birliği ve dünya ülkeleri karşısında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün artış sağladığı görülmüştür.

Makochekanwa (2007), Botsvana'nın dünya ticaretindeki rekabet gücü analizi 22 bölüm kategorisinde ve bunların alt bileşenleri yani HS2 ve HS4 basamaklı düzey verileri kullanılarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemi ile analiz edilmiştir. 1999-2004 yıllarını kapsayan bu çalışmada Botsvana'nın inciler, değerli taşlar, metal ürünler ve büyük baş hayvanlarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu gözlenirken şekerli ürünler, bakır cevherleri, silahlar-mühimmat, fotoğraf ve müzik aletleri, ahşap ürünleri, taş, çimento, cam ürünleri, vb. ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybettiği tespit edilmiştir.

Çizmeçi (2010) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin seramik kaplama malzemeleri sektöründe en çok ihracat yaptığı ilk 10 ülke karşısındaki uluslararası rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı, Net İhracat İndeksi, İhracat Piyasa İndeksi ve Görelî İhracat İndeksi yardımı ile ölçülmüştür. 1980-2009 yıllarını baz alan bu çalışmaya ilişkin hesaplamalarda Birleşmiş Milletler (UN) tarafından yayınlanan Uluslararası Ticaret İstatistikleri Yıllığı (ITSY), Harmonize Sınıflandırma Sistemi-HS 6908 (seramik malzeme) verileri kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre, Türkiye'de artan konut talebi ve inşaat sektöründe yaşanan hareketlilik yaşanan küresel krizden olumsuz etkilenmiştir. Araştırma bulguları genel olarak Türkiye'nin seramik kaplama sektöründe rekabet gücü üstünlüğünün olduğunu göstermekle birlikte, araştırmanın yapıldığı son üç yıl içerisinde bu durumun azalış yönünde olduğu saptanmıştır.

Şahinli (2011), Türkiye pamuk sektörünün uluslararası alandaki rekabet gücü tüm alt gruplarıyla AKÜ yaklaşımı ile ölçülmüştür. 2001-2009 yıllarını kapsayan çalışmada, Türkiye'nin ihracat değerleri ele alınmış ve hesaplamalarda HS (Harmonized Commodity Description and Coding System) Uyumlaştırılmış Mal Tanım ve Kod Sistemi kullanılmıştır. Analiz sonucuna göre Türkiye'nin dünya piyasalarında 2001-2009 yılları aralığında pamuk sektöründe açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Erkan (2012), tarafından yapılan araştırmada ise 2000-2008 yılları arasında Türkiye ve Suriye arasındaki karşılıklı dış ticaret rekabet gücü AKÜ yöntemiyle test edilmiştir. Söz konusu çalışmada SITC Rev3, 2 haneli bazda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları hesaplanarak, iki ülkenin ürün bazında birbirleri ile yaptıkları dış ticarete karşılıklı üstünlük ve zayıflıkları tespit edilmiştir. Buna göre, Suriye'nin 66 mal grubundan 9'unda Türkiye'ye karşı rekabet gücü üstünlüğünün olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Suriye'nin Türkiye'ye karşı üstün olduğu mal gruplarının büyük ölçüde "0 Grubu (Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri)" ve "2 Grubu (Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler)" olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünler canlı hayvan, meyve ve sebze, dokuma elyafı, ham gübre, maden ve petrol ürünleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna karşın; Türkiye'nin emek ve sermaye yoğun malların yanı sıra, bilgi ve teknoloji yoğun bazı ar-ge ürünlerinden oluşan 45 mal grubunda Suriye karşısında ihracat rekabet gücü üstünlüğüne sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Işıkçı (2013), de yaptığı çalışmada Türkiye'nin ihracatına konu olan ürün veya ürün gruplarında dünya genelindeki rekabet gücünü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı ile değerlendirmiştir. Çalışmada 2003-2012 yıl aralığı ele alınmış ve ürün veya ürün gruplarına ilişkin hesaplamalarda Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması-SITC Rev3 verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye'nin 21 ürün grubunda rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, 43 ürün grubunda ise rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı yolunda değerlendirme yapılmıştır. Ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunduğu ürünler arasında yeniden yapılan değerlemede, 4 ürün grubunda güçlü, 13 ürün grubunda zayıf ve 4 ürün grubunda orta derecede karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği görülmüştür.

Erkekoğlu vd. (2014), Kayseri ilinin hem dünyaya hem de Türkiye'ye göre rekabet gücü üstünlüğü ile Türkiye'nin dünyadaki mobilya sektörünün rekabet gücü üstünlüğü AKÜ yaklaşımı ile ölçülmüştür. Bu çalışma 2002-2012 dönemini içine almaktadır. Çalışma sonucunda Kayseri ili mobilya sektörü ihracatının dünya ve Türkiye'ye göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün "güçlü" olmasına karşın, Türkiye geneli mobilya sektörü ihracatının uluslararası alanda açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün "zayıf" olduğu saptanmıştır.

Sujova ve Hlavackova (2015), yaptıkları çalışmada Çek Cumhuriyeti'nin ahşap işleme endüstrisi ile yenilenebilir doğal kaynaklar ve alt sektör endüstrisinin AB ülkeleri karşısında rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Yöntemiyle analiz edilmiştir. On yıllık süreyi kapsayan bu çalışmada dış ticaret verileri kullanılarak Çek Cumhuriyeti ahşap işletmeciliğinde düşük rekabet gücüne sahip olduğu belirtilmiştir.

Topcu ve Sarıgül (2015), çalışmasında Türkiye'nin ihracatında en büyük paya sahip olan 5 sektörün; 65 (tekstil ipliği, kumaşlar, mamul eşya ve başka yerde belirtilmemiş ürünler), 67 (demir ve çelik), 77 (elektrikli makine, aparatları ve cihazlar ve bunların aksam parçaları), 78 (kara yolu taşıtları) ve 84 (hazır giyim ve giyim eşyası aksesuarları) rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımı, Vollrath'ın Rekabet Gücü İndeksi, Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi ve Ticaret Dengesi İndeksiyle analiz etmiştir. 2000-2014 döneminin araştırıldığı çalışma sonucunda Türkiye'nin 5 ürün grubunda hem karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu hem de net ihracatçı konumunda olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca; ekonomide en güçlü sektörlerin tekstil ve giyim olduğu vurgusu yapılmıştır.

Jumashova (2016), yaptığı çalışmada Türkmenistan ekonomisinin rekabet gücünü AKÜ yöntemi ile değerlendirmiş ve 2006-2015 yılları arasını baz almıştır. Yazar, çalışmasında Türkmenistan'ın tüm sektörlerini ele alan Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyonunu (GTİP) AKÜ yöntemiyle inceleyerek 99 ürün grubuna ait ihracat ve ithalat değerlerini esas almıştır. Hesaplamalarda kullanılan veriler TradeMap veri tabanından elde edilmiştir. Araştırma sonucunda ülkenin dokuz ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe ve rekabet gücüne sahip olduğu görülürken, üç ürün grubunda ise rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlüğünün sınırda olduğu kaydedilmiştir. Geriye kalan ürünlerde ise ülkenin rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı yönünde değerlendirme yapılmıştır.

Çöp (2016), Türkiye'de 2006-2015 arası dönemde tekstil alt sektörlerinin uluslararası rekabet gücünü AKÜ yöntemi ile incelemiştir. Araştırmacı çalışmasında tekstil sektörüne ait ithalat ve ihracat verilerini temel almıştır. Söz konusu veriler Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) tarafından geliştirilen ve Uluslararası Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (Harmonized System GTİP) sınıflandırma sistemini temel alan TradeMap veri tabanından elde edilmiştir. Halı ürünleri hariç tekstil sektörüne ait tüm alt sektörlerin incelendiği çalışmada, 90 alt sektörün 33 tanesinde rekabet gücünün yüksek, 18 tanesinde sınırda olduğu tespit edilirken, 38 sektörde ise rekabet gücünün düşük olduğu saptanmıştır.

Bashimov (2016), tarafından yapılan çalışmada da Türkiye'nin 1990-2014 dönemine ilişkin elma ihracatındaki rekabet gücü Balassa'nın AKÜ ve Vollrath indeksleri yardımıyla analiz edilmiştir. Birleşmiş Milletler Comtrade veri tabanından elde edilen Standard International Trade Classification-SITC-Rev3 verilerinin kullanıldığı çalışma sonucuna göre, Türkiye'nin elma ihracatındaki rekabet gücü 1990-2000 yılları arasında sürekli artış gösterirken, 2001-2006 arasında azalmıştır.

Ardıç (2017), çalışmasında Türkiye'nin 2005-2016 yılları arasında ihracat yaptığı sektörlerde uluslararası rekabet gücüne sahip olup olmadığını AKÜ yaklaşımı ile test etmiştir. Çalışmaya ilişkin hesaplamalarda Harmonize Mal Tanım ve Kodlama Sistemi-HS 2 verileri kullanılmış ve adı geçen veriler TUİK ve İNTRACEN veri tabanından alınmıştır. Buna göre, ülkemizin bitkisel ürünler, gıda sanayi ürünleri, tekstil ürünleri, cam ve cam eşya, metaller ve araçlar ürün sınıflandırmasında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu belirtilmiştir.

Özdemir (2018), Türkiye'nin en çok ihracatını gerçekleştirdiği 11 stratejik tarım ürününe ilişkin rekabet gücü AKÜ indekslerinden oluşan Balassa ve Vollrath indekslerinin yedi farklı versiyonu ve Karşılaştırmalı İhracat Performansı İndeksinin de dahil olduğu sekiz farklı ölçüm yöntemi ile ölçülmüştür. 2001-2016 döneminin incelendiği çalışmada; fındık, incir, tütün, zeytinyağı, yaş kayısı, kuru kayısı, kuru üzüm, domates, portakal, mandalina ve limondan oluşan söz konusu 11 üründe Türkiye ve dünya sıralamasındaki ilk dört ülke kıyaslanmıştır. Hesaplamalarda OECD tarafından oluşturulan Uluslararası Ticaret Sınıflandırılması-SITC 4 ve 5 haneli verileri ve 6 haneli Harmonize Ürün Kodlaması ve Sınıflandırma Sistemi-HS verileri kullanılmıştır. İnceleme sonucunda; kuru kayısı, tütün ve domates ülkenin en çok karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler olarak sıralanırken; en zayıf olduğu ürünün ise zeytinyağı olduğu dile getirilmiştir.

Akyüz (2019), Türkiye'nin kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayii alanındaki uluslararası rekabet gücünü Balassa tarafından geliştirilen AKÜ yönteminin yanı sıra, Volltrath'ın geliştirdiği Nispi Ticaret Avantajı İndeksi, Nispi İhracat Avantajı İndeksi, Nispi İthalat Avantajı İndeksi vb. indeksler yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada 2001-2017 dönemi temel alınmış ve 2001-2009 ve 2010-2017 olmak üzere değerlendirme iki döneme ayrılarak yapılmıştır. İnceleme sonucuna göre ülke, kâğıt ve kâğıt ürünleri alanında 2001-2009 yılları arasında 7 alt ürün grubunda ve 2010-2017 yılları arasında 8 alt ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlük elde etmiştir.

3. METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Ülkelerin uluslararası alandaki rekabet gücünü dış ticaret göstergeleri ve dış açıklık düzeyleri oluşturmaktadır. Klasik düşünürlerin de savunduğu gibi ülkeler ticaretlerini karşılaştırmalı üstünlüklerini dikkate alarak yaparlar. Yani ülkeler ürettikleri belirli ürün ve hizmetlerin hangisinde üstünlüğe sahip ise onun üretiminde uzmanlaşır. Yıllar sonra modern düşünürler de klasik düşünürlerin yaklaşımına katılmış ve “Ülkeler hangi mal ve hizmet üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ise o mal üretiminde uzmanlaşmalı” görüşünü savunmuşlar ve üretimin bu şekilde yapılması gerektiğini vurgulamışlardır (Utkulu, 2005:3). Bu nedenle çalışmamızda, ülkelerin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerini belirlemek amacıyla, gerçekleşen dış ticaret verilerine dayanan AKÜ indeksi kullanılmıştır. AKÜ indeksi ilk kez 1958 yılında Liesner tarafından ortaya atılmış ve ülkelerin yaptıkları toplam ihracat verileri yöntemiyle incelenmiştir. İngiltere'nin Ortak Pazar'a karşı rekabet gücü üstünlüğü olup olmadığını AKÜ yöntemiyle test etmiştir (Özdemir, 2019:22-23). AKÜ yaklaşımını ilk kez inceleyen iktisatçının Liesner olduğu kabul edilmekle birlikte, söz konusu teori Bela Balassa tarafından geliştirilerek işlevsel hale getirilmiştir. Balassa tarafından geliştirilen AKÜ yaklaşımı ticaret sonrası verileri kullanarak ülkelerin ihracata yönelik rekabet üstünlüğüne sahip olup olmadığını ölçmeye çalışmıştır (Engin, 2013:42).

Bu çalışmada Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 10 ülke ile karşılaştırılarak 97 ürün grubu içinden rekabet gücünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmamızda AKÜ yöntemiyle ölçüm yapılmıştır. Analiz aşamasında Harmonize Sistem (HS Code) 2 haneli sınıflandırma düzeyi kullanılmıştır. Kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Sınıflandırması TradeMap veri tabanından ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanından elde edilmiştir. İkincil kaynaklardan elde edilen veriler derlenip hesaplanarak yorumlanmıştır. Öncelikle, Türkiye'nin ihracat sıralamasında ilk 10'a giren ülkeler ve bu ülkelere ihraç edilen mal grupları belirlenmiştir. Ardından, ülkenin söz konusu 10 ülkeye karşı hangi mal grupları ihracatı ile rekabet gücü üstünlüğü sağlayıp sağlamadığı saptanmıştır. Dolayısıyla; ülkemizin dünya piyasalarında mal grupları bazında rekabet gücü üstünlüğü taşıyıp taşımadığı Balassa tarafından geliştirilen AKÜ yaklaşımı ile analiz edilip yorumlanmıştır.

Balassa indeksi ülkenin bir maldaki yurt içi uzmanlaşmasını dünyanın uzmanlaşmasıyla karşılaştırır.

Balassa indeksi:

$$RCA = (X_{ij}/X_{it})/(X_{nj}/X_{nt}) = (X_{ij}/X_{nj})/(X_{it}/X_{nt})$$

Burada X, ihracatı i, ilgili ülkeyi j, sanayi veya ürün grubunu; t, tüm sanayileri; n tüm ülkeleri gösterir. Buna göre, formül ülkenin sektör ihracatının ülke toplam ihracatı içindeki payının sektörün dünya toplam ihracatı içindeki payına oranını verir. Hesaplanan indeksin 1'den büyük olması ilgili ülkenin j malında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlamına gelir. 1'den küçük olması halinde ise ülkenin j malında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olmadığı anlaşılır (Gürpınar ve Barca, 2007:43).

Ele alınan dönem için yapılan analizde kullanılan mal grupları Tablo 1'de açıklanmıştır. Çalışmanın tüm veri seti, TradeMap veri setinden elde edilmiştir.

Tablo 1 Kullanılan Mal Gruplarının Açıklanması

Ürün Kodu	Açıklaması
01	Canlı hayvanlar
02	Etler ve yenilen sakatat
03	Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasızlar
04	Süt ürünleri; yumurta, doğal bal; diğer yenilebilir hayvansal meşeli ürünler
05	Hayvansal ürünler
06	Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzeri; kesme çiçekler ve süs yaprakları
07	Yenilebilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular
08	Yenilebilir meyve ve fındık; turunçgillerin veya kavun kabuğu
09	Kahve, çay, Paraguay çayı ve baharat
10	Hububat
11	Değirmencilik ürünleri; malt, nişasta; inülin, buğday
12	Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem
13	Lak; sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar
14	Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifinin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar; yemeklik katı yağlar hayvansal ve bitkisel mumlar
16	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızların müstahzarları
17	Şeker ve şeker mamulleri
18	Kakao ve kakao müstahzarları
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları; pastacılık ürünleri
20	Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar
21	Yenilen çeşitli gıda müstahzarlar
22	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke
23	Gıda sanayisinin kalıntı ve döküntüleri; hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler
25	Tuz, kükürt; topraklar ve taş, sıvama malzemeleri, kireç ve çimento
26	Metal cevherleri, cüruf ve kül
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler, mineral mumlar
28	Anorganik kimyasallar; kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri
29	Organik kimyasal ürünler
30	Eczacılık ürünleri
31	Gübreler
32	Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, taneler, boyalar, pigmentler; vernikler vb. macunlar; mürekkepler
33	Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümler, kozmetik veya tuvalet müstahzarları
34	Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları
35	Albüminoid maddeler; değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler, tutkallar, enzimler
36	Barut ve patlayıcı maddeler; pirotekni mamulleri piroforik alaşımlar, ateş alıcı maddeler
37	Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya

38	Çeşitli kimyasal ürünler
39	Plastikler ve mamulleri
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya
41	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseler
42	Deri ürünleri, saraçlık ve koşu takımları; seyahat eşyası, el çantaları vb. mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipekböceği bağırsağı hariç)
43	Kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri
44	Ağaç ve ahşap eşya
45	Mantar ve mantardan eşya
46	Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller, sepetçi ve hasırcı eşyası
47	Ahşap hamuru, lifli selülozik malzeme vs.
48	Kâğıt ve karton; kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya
49	Basılı kitaplar, gazeteler, resimler vb.
50	İpek
51	Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat
52	Pamuk
53	Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler; kâğıt ipliği ve kâğıt ipliğinden
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik dokumaya elverişli maddeler
55	Sentetik ve suni devamsız lifler
56	Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat; özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya
57	Halılar ve diğer tekstil yer döşemeleri
58	Özel dokunmuş mensucat, lüfte edilmiş dokunabilir mensucat, dantela; duvar halıları, şeritçi ve kaytancı eşyası işlemler
59	Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş mensucat, dokunabilir maddelerden eşya
60	Örme eşya
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya parçaları
64	Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya; bunların aksamı
65	Başlıklar ve aksamı (şapka, Kasket, koruyucu başlıklar vb.)
66	Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonları, kamçılar
67	Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya
68	Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya
69	Seramik mamuller
70	Cam ve cam eşyalar
71	Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, taklit mücevherci eşyası; metal paralar
72	Demir ve çelik
73	Demir veya çelikten eşya
74	Bakır ve bakırdan eşya
75	Nikel ve nikelden eşya
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya
78	Kurşun ve kurşundan eşya
79	Çinko ve çinkodan eşya
80	Kalay ve kalaydan eşya
81	Diğer adi metaller, Sermetler, bunlardan eşya
82	Adli metallerden aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları; adi metallerden bunların aksam ve parçaları

83	Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)
84	Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler, mekanik cihazlar, bunların aksam ve parçaları
85	Elektrikli makine ve cihazlar bunların aksam ve parçaları; ses kayıt cihazları çoğaltıcılar, televizyon
86	Demiryolu vb. hatlara ait taşıtlar ve malzemeler, bunların aksam parçaları; mekanik trafik sinyalizasyon cihazları
87	Motorlu kara taşıtları traktör, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı
88	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları
89	Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı
91	Saatler ve bunların aksam ve parçaları
92	Müzik aletleri; bunların aksam, parça ve aksesuarı
93	Silahlar ve mühimmatlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı
94	Mobilyalar, yatak takımları; aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar benzeri, prefabrik yapılar
95	Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri
96	Çeşitli mamuller
97	Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar
99	Başka yerde belirtilmeyen mallar

Kaynak: TradeMap kullanılarak hazırlanmıştır. <https://www.trademap.org/>, (ET:06.03.2020).

4. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 2’de Türkiye ile beraber 10 ülkenin 97 ürün grubunun her birinin 2005 yılından başlayıp 2018 yılı da dahil olmak üzere ortalama değeri hesaplanmıştır. Hesaplanan AKÜ indeksi ortalamasına göre ürün gruplarına ilişkin karşılaştırmalı üstünlükler durumu belirtilmiştir. Elde edilen AKÜ indeksi ortalamalarına göre Türkiye’nin 10 ülke ile her ürün grubu için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğü, diğer bir deyişle rekabet gücü üstünlüğü belirlenmiştir.

2005-2018 Dönemi Türkiye, Almanya, İngiltere, İtalya, ABD, Fransa, İspanya, Romanya, Hollanda, Rusya ve İsrail ekonomisinde 97 mal grubu ihracat değerlerini dikkate alarak yapılan analiz sonucu aşağıdaki tabloda özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 2: Türkiye ve 10 ülkenin ürün gruplarına göre açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayıları (2005-2018 dönemi ortalaması)

Ürün Kodu	Türkiye	Almanya	İngiltere	İtalya	ABD	Fransa	İspanya	Romanya	Hollanda	Rusya	İsrail
1	0,11	0,92	1,23	0,11	0,53	3,59	1,62	4,79	3,56	0,03	0,13
2	0,35	0,95	0,62	0,70	1,43	1,17	2,51	0,49	2,62	0,04	0,04
3	0,62	0,20	0,74	0,19	0,60	0,47	1,83	0,04	0,93	0,90	0,05
4	0,66	1,55	0,81	1,24	0,55	2,90	1,03	0,48	3,52	0,13	0,06
5	0,73	1,22	0,54	0,54	1,38	0,91	1,74	0,92	1,98	0,23	0,05
6	0,42	0,55	0,17	1,49	0,26	0,30	1,00	0,05	15,75	-	2,92
7	2,09	0,24	0,29	0,91	0,78	1,22	5,84	0,42	3,78	0,16	2,33
8	5,15	0,25	0,11	1,48	1,53	0,71	5,40	0,26	1,69	0,04	1,37
9	0,40	0,78	0,44	1,03	0,29	0,51	0,61	0,12	0,63	0,11	0,11
10	0,21	0,37	0,27	0,29	2,56	2,43	0,30	4,04	0,18	2,05	0,03
11	6,80	1,02	0,87	0,67	0,72	2,48	0,97	0,29	1,36	0,48	0,05
12	0,36	0,22	0,18	0,21	3,33	0,78	0,38	2,94	1,22	0,16	0,68
13	0,13	1,07	0,74	0,98	0,99	2,40	2,60	0,03	0,45	0,03	0,91
14	2,99	0,20	0,20	0,17	0,69	0,43	0,68	0,86	1,46	0,38	0,01
15	1,28	0,40	0,31	0,93	0,51	0,56	2,76	0,70	1,82	0,72	0,06
16	0,20	0,88	0,43	0,77	0,51	0,76	1,86	0,64	1,14	0,15	0,23

17	1,33	0,62	0,55	0,32	0,49	1,88	0,88	0,49	1,09	0,22	0,52
18	1,47	1,36	0,76	1,24	0,45	1,58	0,85	0,31	3,59	0,43	0,10
19	2,30	1,28	1,35	2,82	0,72	2,19	1,43	0,52	2,05	0,29	0,41
20	3,90	0,64	0,38	2,16	0,92	1,07	3,17	0,25	2,74	0,12	1,32
21	1,37	1,18	1,36	1,19	1,41	1,65	1,60	0,55	2,44	0,33	1,12
22	0,32	0,73	3,36	2,76	0,68	5,09	2,51	0,34	1,63	0,18	0,10
23	0,17	0,76	0,67	0,38	1,62	1,44	0,85	0,62	2,65	0,39	0,06
24	2,68	1,50	0,55	0,36	0,66	0,53	0,49	3,95	3,15	0,55	0,01
25	6,60	0,73	0,64	0,82	0,69	0,85	1,87	0,43	0,90	1,11	1,05
26	0,76	0,03	0,05	0,05	0,43	0,05	0,49	0,12	0,21	0,57	-
27	0,27	0,16	0,71	0,27	0,50	0,26	0,39	0,44	0,94	4,40	0,07
28	1,09	0,96	1,02	0,53	1,31	1,29	0,65	0,72	1,22	1,50	2,23
29	0,16	0,88	1,28	0,62	1,21	1,03	0,74	0,21	1,72	0,38	1,07
30	0,17	1,81	2,45	1,43	1,02	2,16	1,41	0,41	1,49	0,04	3,28
31	0,30	0,50	0,18	0,24	0,99	0,22	0,82	2,62	1,32	5,72	6,90
32	0,94	1,97	1,70	1,39	1,16	1,28	2,08	0,22	1,59	0,11	0,70
33	0,68	1,16	1,92	1,34	1,16	4,74	2,02	0,63	0,88	0,16	0,96
34	1,79	1,74	1,58	1,36	1,40	1,74	1,53	0,93	1,64	0,35	1,04
35	0,62	1,58	0,77	1,07	1,39	2,18	0,47	0,12	2,29	0,05	0,25
36	0,60	0,80	1,09	0,32	2,21	1,60	0,73	0,27	0,54	1,08	0,15
37	0,10	1,07	1,49	0,48	1,75	1,11	0,56	0,10	2,61	0,02	0,10
38	0,33	1,61	1,52	1,03	1,68	2,04	1,05	0,18	1,65	0,13	5,29
39	1,00	1,34	0,79	1,25	1,24	1,21	1,17	0,66	1,39	0,15	1,22
40	1,48	1,08	0,66	0,97	0,88	1,37	1,46	2,92	0,74	0,67	0,31
41	0,64	0,48	0,60	5,43	1,16	0,79	1,54	1,20	0,54	0,25	0,12
42	0,83	0,39	0,51	3,66	0,28	2,82	0,88	1,21	0,57	0,03	0,05
43	2,49	0,27	0,22	1,70	0,47	0,45	0,88	0,15	0,63	0,44	0,03
44	0,61	0,86	0,17	0,53	0,76	0,71	0,70	4,17	0,33	2,39	0,02
45	0,04	0,27	0,14	1,05	0,25	1,23	9,56	0,02	0,13	0,01	0,05
46	0,08	0,27	0,13	0,12	0,13	0,23	0,33	0,12	0,62	0,01	0,01
47	0,04	0,39	0,64	0,24	2,31	0,60	1,20	0,11	0,87	1,11	0,12
48	0,84	1,58	0,77	1,45	1,08	1,36	1,43	0,47	1,04	0,46	0,27
49	0,24	1,56	3,51	1,29	1,48	1,37	1,40	0,48	1,10	0,39	0,57
50	0,14	0,34	0,59	4,37	0,09	0,97	0,43	7,66	0,03	-	0,01
51	1,63	0,70	1,32	5,86	0,08	0,30	0,60	2,93	0,07	0,07	0,10
52	3,53	0,26	0,15	1,27	1,43	0,29	0,82	0,29	0,19	0,05	0,32
53	0,84	0,21	0,58	2,41	0,06	2,87	0,64	0,28	0,46	0,27	0,05
54	3,82	0,59	0,56	1,61	0,45	0,51	0,95	0,88	0,76	0,04	1,03
55	4,31	0,61	0,59	1,16	0,75	0,59	0,96	2,05	0,25	0,06	0,15
56	2,27	1,43	0,70	2,50	1,18	1,21	1,22	0,89	0,92	0,16	3,65
57	12,91	0,53	0,86	0,42	0,82	0,58	0,40	0,40	2,49	0,01	0,28
58	5,31	0,58	0,57	1,40	0,52	1,15	0,90	1,20	0,34	0,02	0,05
59	1,70	1,28	0,93	1,52	0,97	0,73	0,95	1,01	0,75	0,09	0,62
60	5,45	0,43	0,22	1,43	0,52	0,54	0,67	0,25	0,12	0,01	0,82
61	5,33	0,48	0,51	1,36	0,15	0,64	1,10	1,60	0,56	0,02	0,23
62	3,50	0,58	0,66	2,16	0,13	0,89	1,61	4,28	0,58	0,03	0,10
63	4,95	0,56	0,64	0,52	0,40	0,46	0,63	1,99	0,56	0,05	0,58
64	0,55	0,52	0,50	3,32	0,13	0,72	1,57	4,87	0,81	0,03	0,11
65	0,35	0,59	0,96	1,82	0,38	0,96	0,62	0,97	0,77	0,05	0,34
66	0,42	0,46	0,26	0,59	0,10	0,24	0,51	0,44	0,53	0,01	0,01
67	0,03	0,22	0,21	0,38	0,22	0,16	0,18	0,27	0,27	-	0,17
68	3,26	1,25	0,94	2,56	0,84	0,84	2,26	0,34	0,67	0,34	1,41
69	2,42	0,97	0,53	3,96	0,41	0,65	4,37	0,93	0,35	0,19	0,14
70	1,72	1,16	0,68	1,39	0,92	1,62	1,23	0,66	0,58	0,27	0,32
71	1,49	0,31	2,57	0,76	1,24	0,33	0,22	0,03	0,10	0,56	10,28
72	2,84	0,89	0,82	1,16	0,54	1,27	1,26	1,93	1,07	2,11	0,12
73	2,33	1,33	0,79	2,33	0,76	1,06	1,46	1,84	0,78	0,41	0,47
74	0,98	1,05	0,53	0,89	0,60	0,77	1,12	0,60	0,41	1,29	0,24
75	0,09	0,60	1,78	0,32	0,86	0,81	0,09	0,06	1,28	6,14	0,04
76	1,58	1,19	0,76	1,30	0,86	1,02	1,17	1,82	0,91	1,83	0,37

78	0,20	0,92	2,48	0,39	0,34	0,64	0,40	2,13	0,53	1,01	1,53
79	0,14	0,54	0,32	0,41	0,26	1,03	3,44	0,78	1,69	0,34	0,12
80	0,04	0,26	0,46	0,16	0,34	0,31	0,36	0,13	0,89	0,08	0,05
81	0,07	0,99	1,60	0,38	1,77	1,29	0,19	0,35	0,54	2,13	1,95
82	0,38	1,77	0,87	1,05	0,98	0,72	0,88	0,43	0,95	0,15	4,25
83	1,43	1,70	0,79	2,15	0,89	1,03	1,36	1,47	0,57	0,09	0,40
84	0,69	1,48	1,21	1,69	1,21	0,99	0,66	0,81	1,18	0,15	0,57
85	0,48	0,78	0,62	0,48	0,89	0,64	0,46	1,20	0,71	0,07	1,05
86	0,26	1,54	0,33	0,95	1,05	0,94	2,02	2,13	0,24	0,79	0,08
87	1,66	2,17	1,28	1,01	1,08	1,27	2,32	1,57	0,47	0,10	0,05
88	0,26	1,63	1,96	0,62	4,47	5,21	0,98	0,20	0,21	0,14	1,91
89	1,32	0,47	0,41	1,18	0,24	0,54	0,87	2,30	0,63	0,36	0,21
90	0,12	1,45	1,21	0,75	1,81	1,02	0,31	0,47	1,45	0,10	2,04
91	0,07	0,50	0,51	0,97	0,29	1,38	0,51	0,05	0,17	0,01	0,34
92	0,18	1,24	0,58	0,87	1,43	1,16	0,39	0,75	1,09	0,01	0,07
93	2,56	0,51	1,76	2,57	3,89	0,72	1,14	0,74	0,08	2,86	8,79
94	1,33	0,98	0,57	2,42	0,58	0,66	0,92	3,10	0,53	0,09	0,28
95	0,11	0,75	0,76	0,64	0,87	0,57	0,70	0,50	0,90	0,04	0,14
96	1,40	1,14	0,65	1,22	0,60	1,36	0,94	0,50	0,83	0,15	0,22
97	0,02	0,47	9,60	0,48	4,24	1,93	0,28	0,01	0,15	0,01	0,84
99	0,11	1,51	0,86	0,53	1,32	0,02	1,34	0,44	1,50	3,09	0,04

Kaynak: TradeMap veri tabanından elde edilen verilerden derlenerek yazar tarafından hazırlanmıştır <https://www.trademap.org/> (ET:01.03.2020).

Türkiye'nin 2005-2018 yılları arasında ihraç ettiği 97 ürün grubundan 42'sinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgular sonucunda Türkiye'nin en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler; birinci sırada 57-Halılar ve diğer tekstil yer döşemeleri (12,91), ikinci sırada 11-Değirmencilik ürünleri; malt, nişasta, inülin buğday (6,80), üçüncü sırada 25-Tuz, kükürt; topraklar ve taş, sıvama malzemeleri, kireç ve çimento (6,60), dördüncü sırada 60-Örme eşya (5,45) ve beşinci sırada 61-Örme giyim eşyası ve aksesuar (5,33) olmak üzere sıralanabilir.

Almanya'nın karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği ürün grupları Tablo 2'de görüldüğü üzere şu şekildedir: 87-Motorlu kara taşıtları traktör, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları; bunların aksam, parça ve aksesuarı (2,17) birinci, 32-Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülusalalar, taneler, boyalar, pigmentler; vernikler vb. macunlar; mürekkepler (1,97) ikinci, 30-Eczacılık ürünleri (1,81) üçüncü, 82-Adli metallere aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları; adi metallere bunların aksam ve parçaları (1,77) dördüncü ve son olarak 83-Adi metallere çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.) (1,70) beşinci sırada yer alan ürün gruplarıdır. Ülkenin 97 ürün ihracatının 36'sında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün ve rekabet gücünün olduğu görülmüştür.

İngiltere'nin ihraç ettiği 97 ürün grubu içinden 25 ürün ihracatında rekabet gücü avantajına sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi ülkenin bu ürün grupları arasında en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ilk beş ürün; birinci sırada 97-Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar (9,60), ikinci sırada 49-Basılı kitaplar, gazeteler, resimler vb. (3,51), üçüncü sırada 22-Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke (3,36), dördüncü sırada 71-Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, taklit mücevherci eşyası; metal paralar (2,57) ve son olarak 78-Kurşun ve kurşundan eşya (2,48) beşinci sırada yer alan ürün grupları şeklinde sıralanabilir.

İtalya'nın da rekabet gücüne sahip olduğu ürün grubu Tablo 2'de görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi ülkenin en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ilk beş ürün sırasıyla; 51-Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı; at kılından iplik ve dokunmuş mensucat (5,86) birinci, 41-Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseler (5,43) ikinci, 50-İpek (4,37) üçüncü, 69-Seramik mamuller (3,96) dördüncü ve beşinci 42-Deri ürünleri, saraçlık ve koşu takımları; seyahat eşyası, el çantaları vb. mahfazalar; hayvan bağırsağından mamul eşya (ipekböceği bağırsağı hariç) (3,36) şeklindedir. Söz konusu tabloya göre ülkenin 97 ürün ihracatının 50'sinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2'ye göre, ABD'nin 2005-2018 yılları arasında ihraç ettiği 97 ürün grubundan 35'inde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgular sonucunda ABD'nin en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler; birinci sırada 88-Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (4,47), ikinci sırada 97-Sanat eserleri, koleksiyon eşyası ve antikalar (4,24), üçüncü sırada 93-Silahlar ve mühimmatlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı (3,89), dördüncü sırada 12-Yağlı tohum ve meyveler; muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem (3,33) ve beşinci sırada 10-Hububat (2,56) şeklindedir.

Tablo 2'de Fransa'nın karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği ürün grupları görülmektedir. Söz konusu tablodan da görüldüğü üzere; 88-Hava ve uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçaları (5,21) birinci, 22- Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke (5,09) ikinci, 33-Uçucu yağlar ve rezinoitler, parfümler, kozmetik veya tuvalet müstahzarları (4,74) üçüncü, 01-Canlı hayvanlar (3,59) dördüncü ve son olarak 04-Süt ürünleri; yumurta, doğal bal; diğer yenilebilir hayvansal meşeli ürünler (2,90) beşinci sırada yer alan ürün gruplarıdır. Söz konusu tabloya göre; ülke 97 ürün ihracatının 47'sinde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün ve rekabet gücünün olduğu görülmüştür.

Tablo 2'de İspanya'nın 2005-2018 yılları arasında ihraç ettiği 97 ürün grubundan 45'inde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgular sonucunda İspanya'nın en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürünler; birinci sırada 45- Mantar ve mantardan eşya (9,56), ikinci sırada 07-Yenilebilir sebzeler ve bazı kök ve yumrular (5,84), üçüncü sırada 08-Yenilebilir meyve ve fındık; turuncgillerin veya kavun kabuğu (5,40), dördüncü sırada 69- Seramik mamuller (4,37) ve beşinci sırada 79-Çinko ve çinkodan eşya (3,44) olmak üzere sıralanabilir.

Tablo 2'ye göre, Romanya'nın ürün ihracatında en büyük paya sahip olan beş sektör; 50-İpek (7,66), 64-Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya ve bunların aksamı (4,87), 01-Canlı hayvanlar (4,79), 62-Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı (4,28) ve 44-Ağaç ve ahşap eşya (4,17) şeklindedir. Buna göre ülkenin 97 ürün ihracatının 28'inde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Hollanda'nın söz konusu tabloya göre, en fazla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ilk beş ürün sırasıyla; 06-Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzeri; kesme çiçekler ve süs yaprakları (15,75) birinci, 07- Yenilebilir sebzeler ve bazı kök ve yumrular (3,78) ikinci, 18-Kakao ve kakao müstahzarları (3,59) üçüncü iken, dördüncü ve beşinci sırada 01-Canlı hayvanlar (3,56) ve 04-Süt ürünleri; yumurta, doğal bal; diğer yenilebilir hayvansal meşeli ürünler (3,52) olarak sıralanabilir. Yapılan analizde ülkenin 2005-2018 yıl aralığında 97 ürün grubunun 40'ında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2'de Rusya'nın karşılaştırmalı üstünlük elde ettiği ürün grupları da yer almaktadır. Söz konusu tablodan da görüldüğü üzere; 75-Nikel ve nikelden eşya (6,14) birinci, 31-Gübreler (5,72) ikinci, 27-Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler, mineral mumlar (4,40) üçüncü, 99-Başka yerde belirtilmeyen mallar (3,09) dördüncü ve son olarak 93-Silahlar ve mühimmatlar; bunların aksam, parça ve aksesuar (2,86) ürün grupları beşinci sıradadır. Ülkenin 97 ürün grubu içinden 16'sında açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 2'de İsrail'in ürün ihracatında en büyük paya sahip olan beş sektörün sırasıyla; 71-Doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, taklit mücevherci eşyası; metal paralar (10,28), 93-Silahlar ve mühimmatlar; bunların aksam, parça ve aksesuarı (8,79), 31-Gübreler (6,90), 38-Çeşitli kimyasal ürünler (5,29) ve 82-Adli metallerden aletler, bıçakçı eşyası ve sofrta takımları; adi metallerden bunların aksam ve parçaları (4,25) olduğu görülmektedir. Buna göre ülkenin 97 ürün ihracatının 24'ünde açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu sonucuna varılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde, iktisadi küreselleşmenin etkisi ile dünya ekonomisinde hızlı, teknolojik, ekonomik ve politik gelişmeler yaşanmaktadır. Bu durum ülkelerin rekabet gücünde değişimlere yol açmaktadır. Bir ülkenin rekabet gücü açısından diğer ülkelerle rekabet edebilmesi ve daha yüksek rekabet gücüne sahip olabilmesi için, öncelikle hangi ürün gruplarında rekabet gücünün ne düzeyde olduğunu

belirlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin rekabet gücü olan ürünlerde rekabet üstünlüğünü koruması ve rekabet gücünün zayıf olduğu ürünlerde sahip olduğu dezavantajları giderilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 10 ülke ile 97 ürün grubu üzerinden rekabet gücünün AKÜ yöntemiyle karşılaştırılmasıdır. Araştırmada baz alınan dönem ortak veri mevcudiyetine bağlı olarak 2005-2018 arasındadır. Analiz aşamasında kullanılan veriler Uluslararası Ticaret Sınıflandırması TradeMap veri tabanından elde edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuca göre; Türkiye incelenen 97 ürün grubu içinde 42 ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan bu ürün gruplarında Almanya 36, İngiltere 25, İtalya 50, ABD 35, Fransa 47, İspanya 45, Romanya 28, Hollanda 40, Rusya 16 ve İsrail'in 24 ürün grubunda rekabet gücü üstünlüğe sahip olduğu görülmüştür.

Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin ihracat yaptığı birçok ülkeden daha fazla rekabet gücüne sahip olduğu anlaşılmıştır. Fakat Türkiye 42 ürün grubunda rekabet gücü üstünlüğüne sahip olmasına rağmen dış ticaret açığı veren bir ülkedir. Bunun sebebi ise ülkenin üstün olduğu bazı ürünlerde üstünlük kat sayısının ve katma değerinin düşük olmasıdır.

Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla 19 ürün grubunda yüksek rekabet avantajına sahip olduğu ve 10 ülkeye kıyasla açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu ürünler ise; 11-Değirmencilik ürünleri; malt, nişasta; inülin, buğday, 14-Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler, 20-Sebzeler, meyveler, sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar, 25-Tuz, kükürt; topraklar ve taş, sıvama malzemeleri, kireç ve çimento, 34-Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları, 43-Kürkler ve taklit kürkleri; bunların mamulleri, 52-Pamuk, 54-Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik dokumaya elverişli maddeler, 55-Sentetik ve suni devamsız lifler, 57-Halılar ve diğer tekstil yer döşemeleri, 58-Özel dokunmuş mensucat, lüfte edilmiş dokunabilir mensucat, dantela; duvar halıları, şeritçi ve kaytancı eşyası işlemler, 59-Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş mensucat, dokunabilir maddelerden eşya, 60-Örme eşya, 61-Örme giyim eşyası ve aksesuarı, 63-Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar; kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya parçaları, 68-Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya, 70-Cam ve cam eşyalar, 72-Demir ve çelik ve 96-Çeşitli mamul ürünleridir.

İhraç edilen ürünlerdeki üstünlüğe baktığımızda Türkiye'nin emek-yoğun ve sermaye-yoğun malların ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin rekabet gücü olan ürünlerde bu düzeyi koruması ve rekabet gücü olmayan veya rekabet gücü sınırda olan ürünler üzerinde değişiklik yapması, bu yöndeki eksiklikleri gidermesi için araştırma kapsamında şu öneriler getirilmiştir;

- Türkiye'nin emek-yoğun üretiminde üstün olması sebebiyle ilk olarak emek faktörünün verimliliğinin artırılması sağlanmalıdır.
- Uzun dönemde ise üretimin teknoloji bazlı ürünlere yönlendirilmesi ve daha ileri teknoloji içeren ürünler geliştirilmesi ülkemizin bu mallarda dış ülkelere olan bağımlılığını azaltarak ülke milli geliri üzerinde olumlu etki yaratacağı gibi, dış ülkelerle rekabet edilebilirliğinin gelişmesine olanak sağlayabilir.
- Ülke ekonomisinin ekonomik büyüme ve kalkınmasının en önemli faktörü yapılan üretim ve bu üretimin uluslararası alanda gelir artırıcı yapıya dönüşmesi olarak düşünülmektedir.
- Bu sayede ülkelerin sahip oldukları sanayi gücünün üretken ve etkin bir şekilde kullanabilmesi, rekabete açık ve gelişebilir bir yapıya sahip olması; yapılacak karşılaştırmalı analiz ve alınacak uygun tedbirlerle mümkün olacaktır. Bu sayede uluslararası alanda yapılacak analizler ve rekabet ölçümleri ile sahip olunan kaynakların verimli kullanımının sağlanması satış üzerinde yönlendirici konumda olabilecektir.

- Ayrıca ihracattaki karşılaştırmalı üstünlüklerin daha çok katma değeri düşük ürünlere dayanması teknolojik ve bilimsel ürünlerde dışa bağımlılığı arttırmaktadır. Bu durumda ise karşılaştırmalı üstünlükleri emek-yoğun malların ihracatına dayanan ülkelerin dış açık vermesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda Türkiye'nin katma değeri yüksek olan ürünlerde rekabet üstünlüğü elde etmesi için çalışmalar yapması gerekmektedir.
- Günümüzde küreselleşen dünyada ileri teknolojiye sahip gelişmiş ülkelere benzer şekilde Türkiye'nin dünya ihracat ve katma değerinden fazla pay alabilmesi için teknolojiye, inovasyona ve markalaşmaya daha fazla yatırım yapıp, emek verimliliğini arttırmak şartıyla dış ülkelere daha az bağımlı dış ticaret stratejileri geliştirmesi gerekmektedir.
- Diğer yandan; ülkemizde 97 ürün grubu içinde yer alan ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ürünlere de gerekli destek ve teşvikler verilerek, ülkenin dış ülkelere karşı rekabet gücünün artırılmasında etkili olabilecektir.
- Tüketimden çok üretim özendirilerek, üretim faktörleri etkin kullanılmalı ve verimlilik artırılmalıdır. Diğer bir söyleyişle; tüketim odaklı büyüme yerine üretim odaklı büyüme teşvik edilmelidir.
- Sanayi ve üniversite iş birliğinin sağlanması yönünde politikalara destek verilmelidir.
- Devlet ihracat teşviklerinde desteklerini arttırmalıdır.
- İşgücü, hammadde ve enerji maliyetlerinin düşürülmesine yönelik politikalar uygulamaya geçirilmelidir.
- Niteliksiz emek yerine teknolojiyi kullanabilen nitelikli işçiler yetiştirilmelidir.
- Vergi düzenlemeleri yapılarak üretim ve ihracattaki maliyetler azaltılmalıdır.
- Girişimcilik ve inovasyon teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Yani teknolojik olarak yetersiz kaldığı alanlarda teknolojisini geliştirmeli ve bununla ilgili araştırmalar yapmalıdır.
- AR-GE harcamalarına destek verilerek GSYH içindeki payı yükseltilmelidir.
- Son olarak ülke elinde var olan beşerî ve coğrafi gücü geliştirerek dünya piyasasında söz sahibi olabilir ve en önemlisi yabancı yatırımcıları ülkemize çekebilmek için ülke ekonomisinin ve siyasi istikrarsızlığın düzeltilmesi sağlanabilir. Bu bağlamda Türkiye daha çok üründe ve katma değeri daha yüksek olan ürünlerde rekabet üstünlüğü sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile elde edilen sonuçların bundan sonra yapılabilecek olası benzer çalışmalar için yol gösterici nitelikte olacağına inanılmaktadır. Analiz bölümünde kullanılan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yöntemi oldukça güncel ve sık kullanılan bir yöntem olduğundan, bundan sonraki çalışmalara yol göstermesi beklenmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Etik Kurul Onayı: *Bu çalışmada ikincil verilerden yararlandırıldığı için ve çalışma 2018 yılında yapıldığı için etik kurul iznine ihtiyaç duyulmamıştır.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmada Metodoloji, sonuç ve değerlendirme bölümlerinde katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada literatür bölümlerinde katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %51, 2. yazarın katkı oranı: %49*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

KAYNAKLAR

- Akyüz, C.K. (2019). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi kullanılarak kâğıt ve kâğıt ürünleri sanayi sektörünün rekabet gücünün belirlenmesi. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 21(1), 164-171.
- Altuntaş, M. (2010). Türkiye’de otomotiv ana sanayi ve uluslararası rekabet gücü. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ardıç, B. (2017). Türkiye’nin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi. *International Academic Journal*, 1(1), 8-21.
- Bakımlı, E. (2011). Türkiye imalat sanayi ve alt sektörlerinin uluslararası rekabet gücü: mevcut durum ve potansiyel analizi. Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Bashimov, G. (2016). Elma ihracatında Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğü. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(2), 9-15.
- Bashimov, G. (2017). Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücü: asean-5 ülkeleri ile karşılaştırmalı analizi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 1-15.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Çivi, E. (2001). Rekabet gücü: Literatür Araştırması. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2), 21-38.
- Çizmeçi, H. (2010). Türkiye seramik kaplama malzemeleri sektörünün rekabet gücü. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Çöp, S. (2016). Türkiye tekstil sektöründe uluslararası rekabet gücünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Engin, E. (2013). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yaklaşıma göre türkiye oluklu mukavva ambalaj sektörünün rekabet gücü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdoğan, E. (2014). Türk elektronik sektörünün 2000-2012 dönemi için uluslararası rekabet gücünün incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, B. (2012). Ülkelerin karşılaştırmalı ihracat performanslarının açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük katsayılarıyla belirlenmesi: Türkiye- Suriye örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 195-218.

- Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z. ve Gökmar, H. (2014). Kayseri ilinin mobilya sektörü rekabet gücü: açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (44), 1-22.
- Eroğlu, Ö. ve Özdamar, G. (2005). Türk imalat sanayiinin rekabet gücü ve beyaz eşya sektörü üzerine bir inceleme. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 1-21.
- Gökmenoğlu, S.M., Akal, M. ve Altunışık, R. (2012). Ulusal rekabet gücünü belirleyen faktörler üzerine değerlendirmeler. Rekabet Dergisi, 13(4), 3-43.
- Gürpınar, K. ve Barca, M. (2007). Türk mobilya sektörünün uluslararası rekabet gücü düzeyi ve nedenleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 41-61.
- Işıkçı, E. (2013). Türkiye ihracatında ürün/ürün grupları rekabet güçlerinin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (akü) endeksi kullanılarak analizi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Jumashova, M. (2016). Türkmenistan Ekonomisinin rekabet gücünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Kelleci, S.Ü. (2009). Avrupa birliğine giriş sürecinde Türkiye'nin rekabet gücü: karşılaştırmalı üstünlükler modeline göre sektörel bir analiz. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Makochekeka, A. (2007). Botswana's revealed comparative advantage. Department Of Economics, University Of Pretoria, South Africa, MPRA Paper No. 34564, ss:1-26.
- Özdemir, A. (2019). Türkiye plastik sektöründe uluslararası rekabet gücünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler kuramı açısından analizi. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Özdemir, M.B. (2018). Türkiye'nin seçili tarım ürünlerinin açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemi ile rekabet gücü analizi. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Sarıçoban, K. (2016). Ülkelerin ihracat rekabet güçlerinin belirlenmesi: Türkiye ve G-20 ülkelerinin karşılaştırmalı analizi. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Sujova, A. ve Hlavackova, P. (2015). Sectoral analysis of competitiveness of wood processing industry in the Czech Republic. Acta Universitatis Agriculturae Et Silviculturae Mendelianae Brunensis, 63(1), 293-302.
- Şahin, D. (2015). Türkiye ve Çin'in tekstil ve hazır giyim sektöründe rekabet gücünün analizi. Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik Bakış Dergisi, (47), 155-171.
- Şahinli, M.A. (2011). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi: Türkiye pamuk endüstrisi üzerine bir uygulama. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 11(21), 227-240.
- Topcu, B.A. ve Sarıgül, S.S. (2015). Comparative advantage and the product mapping of exporting sectors in Turkey. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(18), 330-348.
- Tuerxun, A. (2017). Çin'in küresel rekabet gücünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler yöntemine göre değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Utkulu, U. (2005). Türkiye'nin dış ticareti ve değişen mukayeseli üstünlükler. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.

Yalçınkaya, M.H., Çılbant, C., Erataş, F. ve Hartoğlu, D. (2014). Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler ekseninde rekabet gücünün analizi: türk- çin dış ticareti üzerine bir uygulama. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, (24), 41-57.

<https://www.trademap.org/> (01.03.2020).

İŞGEM'İN KOSGEB GİRİŞİMCİLERİNE SAĐLAMİŐ OLDUĞU HİZMETLERİN HİZMETLERDEN YARARLANAN İŞLETMELER AÇISINDAN MAXQDA İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: OSMANİYE İŞGEM ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Aslan
huseyinaslan11@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0547-1317

ÖZ: Bu çalışmanın amacı yeni ve küçük işletmelerin oluşumuna ve KOBİ'lerin desteklenmesine yönelik olarak uygulanan İş Geliştirme Merkezi'nde (İŞGEM) sunulan hizmetlerin hizmetlerden yararlanan işletmeler açısından değerlendirilmesidir. Bu amaçla Osmaniye, Hatay ve Kahramanmaraş illerini kapsayan TR63 Düzey 2 Bölgesinde kurulan Osmaniye İŞGEM kuluçkasında faaliyet gösteren 16 işletme ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmede ise İŞGEM hizmetlerinin hangilerinden yararlandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Uygulama yöntemi olarak ise nitel araştırma yapılmış ve verilerin analizinde ise MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde İŞGEM kuluçkasında yer alan girişimcilerin genel olarak İŞGEM'in sunmuş olduğu finansman hizmetleri, fiziksel alt yapı olanaklarına erişim, ofis desteği hizmetleri ve danışmanlık hizmetlerinden faydalandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş geliştirme merkezi, girişimcilik, içerik analizi.

Jel Kodları: M10, L26

THE EVALUATION OF THE SERVICES PROVIDED BY İŞGEM TO KOSGEB ENTREPRENEURS IN TERMS OF THE BUSINESSES THAT BENEFIT FROM THE SERVICES WITH MAXQDA: THE CASE OF OSMANİYE İŞGEM

ABSTRACT: The aim of this study is to evaluate the services offered in the Business Development Center (İŞGEM), which is implemented for the formation of new and small businesses and to support SMEs, in terms of businesses benefiting from the services. For this purpose, interviews were conducted with 16 enterprises operating in the Osmaniye İŞGEM incubation established in the TR63 Level 2 Region, which includes the provinces of Osmaniye, Hatay and Kahramanmaraş. In the interview, it was tried to determine which İŞGEM services they benefited from. Qualitative research was carried out as the application method and MAXQDA qualitative data analysis program was used in the analysis of the data. As a result of the findings obtained in the research, it has been determined that entrepreneurs in İŞGEM incubation generally benefit from financial services, access to physical infrastructure opportunities, office support services and consultancy services offered by İŞGEM.

Key Words: Business development center, entrepreneurship, content analysis.

Jel Codes: M10, L26

Makale Gönderim Tarihi: 07.08.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.09.2021

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Aslan, H. (2021). İŞGEM'in KOSGEB girişimcilerine sağlanmış olduğu hizmetlerin hizmetlerden yararlanan işletmeler açısından MAXQDA ile değerlendirilmesi: Osmaniye İŞGEM örneği, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 115-129.

1. GİRİŞ

Tüm ülkeler açısından hayati öneme sahip olan KOBİ'ler rekabet avantajının sağlanmasında devletler ve devlet kurumlarının en temel hedefleri arasında yer almaktadır (Kandemir vd., 2017). Bu nedenle ülkeleri ekonomik olarak ilerletme konusunda daha verimli olabilmeleri için operasyonlarını iş stratejileriyle uyumlu hale getirmeleri için teşvik edilirler (Adobi, 2012).

KOBİ'ler tipik olarak büyük ölçüde hibelere ve kamu finansmanına dayanarak kurulurlar ve misyonlarını gerçekleştirmek için şirketler ve devlet kurumları gibi geleneksel hibe yapıcılardan gelen fonlara dayalı olarak faaliyet gösterirler (Bengo ve Arena, 2019). KOBİ'lerin gelişimine yardımcı olarak kurulan özel sektör ve devlet destekli girişimci destekleme merkezlerinden birisi de İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) dir. Büyüme odaklı bir işletmenin erken aşamalarında ölçeklendirilmesini ve geliştirilmesini desteklemeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlanan İŞGEM, işletmelerin hayatta kalması ve büyümesi için girişimcilere başlangıç aşamasında elverişli bir ortam sunarak bir iş kurma ile ilgili maliyetlerin azaltılmasına, girişimcinin güveninin artmasına ve girişimcilerin ağlara bağlanmasına yardımcı olurlar (Lukeš vd., 2019). Bu nedenle İŞGEM, bir işletmenin büyümesini hızlandırır, ekonomik ve sosyal faydalar sağlar ve işletme için para ve zaman tasarrufu sağlarlar (Alpenidze vd., 2019). İş Geliştirme Merkezlerinin (İŞGEM) işletmelerin hayatta kalabilmeleri ve büyüebilmelerine yardımcı olmak amacıyla kuluçkalarındaki girişimcilere işletme geliştirme koçluğu, destek ağlarına ulaşım, finans kaynaklarına erişim imkânı, uygun koşullarda iş yeri mekânı, ortak ofis ekipmanı, ofis hizmetleri gibi hizmetler sunarak işletmelerin en kırılgan oldukları ilk yıllarını sağlıklı bir şekilde aşmalarını sağlarlar (KOSGEB, 2018; Wolniak vd., 2019; Lukeš vd., 2019; Sanyal ve Hisam, 2018; Almubarakı vd., 2010; Aaboen, 2009; Aerts vd., 2007; Smilor, 1987; Sungur ve Dulupçu, 2013; Yayar vd., 2015). Kuluçkadaki tüm işletmeler bu hizmetlerden yararlanma hakkına sahiptir (Wolniak vd., 2019).

Tüm gelişmiş ülkeler, istihdam olanakları ve ekonomik kalkınma üreterek iş kuluçka sisteminden yararlanmaktadır. İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) son yirmi yılda Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da önemli ve başarılı performans sergilediler ve şu anda tüm dünyada girişimciliği ve yerel ekonomik kalkınmayı güçlendirmek için önemli bir rol oynamaktadırlar (Sanyal ve Hisam, 2018). Bu açıdan İş Geliştirme Merkezlerinin (İŞGEM) kuluçkasındaki girişimcilere sağlamış olduğu hizmetlerin hizmetlerden yararlananlar açısından değerlendirilmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla araştırmanın odağını Osmaniye İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) kuluçkasındaki 16 işletme oluşturmaktadır.

Uygulama yöntemi olarak nitel araştırma durum çalışması (case study) desenlerinden biri olan “iç içe geçmiş tekli durum” deseni uygulanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde ise araştırmanın güvenilirliğinin artırılmasına katkıda bulunulması amacıyla MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM)

KOBİ'ler ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasındaki payını ve etkinliğini artırmak amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı olarak Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) kurulmuştur (KOSGEB, 2021a). KOSGEB bünyesinde ise girişimciliği destekleme programlarından biri olan ve temel amacı girişimcilik ekosisteminde yer alan aktörler arası iş birliği ile ulusal plan ve programlar doğrultusunda işletmelerin kurulmasını ve sürdürülmesini sağlamak için ön inkübasyon, inkübasyon ve inkübasyon sonrası hizmetleri sağlayacak İş Geliştirme Merkezlerinin ve işletilmesini sağlamak için uygulanan İŞGEM Destek Programı yürürlüğe girmiştir (KOSGEB, 2021b).

İş kuluçkaları olarak da adlandırılan İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) ilk olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin New York eyaletinde yer alan Batavia kentinde 1959 yılında özel sektör girişimi olan Mancuso Business Development Group tarafından kurulmuştur. Daha sonra ise yine Amerika Birleşik Devletleri'nde 1964 yılında Philadelphia'daki ilk kamu iş kuluçkası kurulmuştur (Wolniak vd.,2019; Hausberg ve Korreck, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra ise Birleşik

Krallık ve Avrupa da yaygınlaşan iş kuluçkaları Avrupa Birliği tarafından 2000 yılında Santa Maria da Feira da Avrupa Birliği Konseyi'nde Kobi'lerin desteklenmesi için İş kuluçkalarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması adına AB liderleri ortak mutabakata varılmış ve zamanla dünya geneline yayılmıştır. Ulusal İş kuluçka Merkezi derneğine göre ise hali hazırda şuan dünya genelinde 17.000 iş kuluçka merkezi vardır (Hausberg ve Korreck, 2021; Sanyal ve Hisam, 2018; Aerts vd., 2007).

İŞGEM, girişimcilerin iş planları oluşturmada ve işletmeler için iş stratejileri geliştirmede ve ayrıca yeni teknolojilerin uygulanmasıyla ilgili yenilikçi çözümler oluşturmada profesyonel bilgi ve yardım bulabilecekleri bir kurumdur (Wolniak vd., 2019). İş geliştirme merkezleri kuluçkada faaliyet gösterdiği iş yardım programlarının üreticileri, girişimciler ise kuluçkadaki tüketicilerdir (Rice, 2002).

İş Geliştirme Merkezlerinin (İŞGEM) temel amacı ise az gelişmiş bölgelerde ekonomik büyümeyi canlandırmak için (Harima vd., 2019; Wolniak vd., 2019). girişimci yeteneklerden yararlanmak, teknolojinin ticarileştirilmesini hızlandırmak ve yeni şirketlerin gelişimini teşvik etmek için yetenek, teknoloji, sermaye ve bilgi birikimini etkili bir şekilde birbirine bağlamaktır (Smilor, 1987). İŞGEM'lerin bu amaçlarının arkasında ise fikirleri ve araştırmaları ticarileştirmek, istihdam yaratmak, yoksulları güçlendirmek, toplulukları canlandırmak ve canlandırmak, yeniliği teşvik etmek ve desteklemek, ihracat gelirleri yaratmak, genç mezunları kendi işlerini kurmaya teşvik etmek, yeni endüstri sektörleri geliştirmek ve mevcut bir sektörün rekabet gücünü artırma hedefleri vardır (Baskaran vd., 2019).

İş geliştirme merkezleri (İŞGEM) temel amacına uygun olarak girişimcilere bir takım hizmet sağlarlar. Bu hizmetler ise şu şekilde sınıflandırılmıştır; **Finansman hizmetleri** (girişim sermayedarları veya kamu kurum ve kuruluşlarının girişimcilere sağladığı desteklere ulaşma için aracı olma), **fiziksel alt yapı olanaklarına erişim** (iş yeri için uygun atölyeler veya ofis alanları, laboratuvar, eğitim salonları ve güvenlik hizmeti sağlama), **ofis desteği hizmetleri** (sekretarya, mobilya, bilgisayar, internet ağı, faks ve fotokopi hizmeti sağlama), **danışmanlık hizmetleri** (işletme yönetimine yardımcı olabilmek adına iş planları, yasal danışmanlık, istihdam planları, muhasebe, pazarlama vb. konularda danışmanlık yapma. Ağ hizmeti olarak ise iş geliştirme merkezlerinin iş birliği içerisinde olduğu kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliği imkanı sağlama hizmeti). (KOSGEB, 2018; Wolniak vd., 2019; Lukeş vd., 2019; Sanyal ve Hisam, 2018; Almubarakı vd., 2010; Aaboen, 2009; Aerts vd., 2007; Smilor, 1987; Sungur ve Dulupçu, 2013; Yayar vd., 2015).

İş Geliştirme Merkezlerine (İŞGEM) Türkiye açısından bakıldığında ise Türkiye'de iş kuluçkası tanıma uyan üç yapılanma olduğu görülmektedir. Bunlar; Teknoloji Geliştirme Merkezleri (TEKMER), Duvarsız Teknoloji İnkübatörleri (DTİ) ve İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM)'dir. İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) Türkiye'de yerel kalkınma ve girişimcilik geliştirme modeli olarak desteklenmektedir (Sungur ve Dulupçu, 2013).

Türkiye'deki İş Geliştirme Merkezlerinin (İŞGEM) girişimcilere sağladığı hizmetler ise genel olarak şu şekildedir (Sungur ve Dulupçu, 2013; Akkaya, 2011).

- Uygun koşullarda kiralık işletme alanları,
- Bilgisayar, fotokopi, faks, telefon, internet gibi ofis ekipmanları ile muhasebe, hukuk danışmanlığı gibi büro hizmetlerinin yanında günlük ihtiyaca dönük (Laboratuvar, teşhir salonu, eğitim salonları, tuvalet, mutfak vs.) olarak kullanılan alanlar ortak alanlar,
- Pazarlama, yönetim, üretim, konularında profesyonel yöneticiler tarafından danışmanlık ve iş destek hizmetleri. Bunların yanında iş ağlarının oluşturulması, kümelenme, finans kaynaklarına ulaşım gibi hizmetler.

Girişimcilik Dairesi Başkanlığı ve Teknoloji, Yenilik ve Yerlileştirme Dairesi Başkanlığı tarafından tasarlan ve çalışmaya konu olan Türkiye'deki İş Geliştirme Merkezleri (İŞGEM) ise girişimcilere hizmet sağlayabilmek adına AB ve Dünya Bankası tarafından sübvans edile KOSGEB tarafından finanse edilerek aşağıdaki desteklerden yararlanarak kendi kuluçkasındaki girişimcilere destek olmaya çalışmaktadırlar (Akkaya, 2011).

Tablo 1. İŞGEM Girişimci Destek Unsurları

DESTEK UNSURU	DESTEK TÜRÜ	ÜST LİMİTİ (TL)	DESTEK ORANI
Mobilya ve donanım desteği	Geri Ödemesiz	300.000 TL	%75
Ortak kullanıma yönelik makine-teçhizat ve yazılım desteği*	Geri Ödemesiz	500.000 TL	%75
	Geri Ödemeli	1.000.000 TL	%75
Personel giderleri desteği	Geri Ödemesiz	1.000.000 TL	%75
Eğitim, danışmanlık, organizasyon ve tanıtım giderleri desteği	Geri Ödemesiz	1.000.000 TL	%75

*Makine, teçhizat ve yazılımın yerli malı olması durumunda, destek oranına %15 ilave edilir.

Kaynak: KOSGEB (2021c). İŞGEM/TEKMER Programı

İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) programına başvurarak kendi iş kuluçkasını oluşturarak Tablo 1’de yer alan desteklerden yararlanabilecek kurumlar ise; İl Özel İdaresi, Belediye, Organize Sanayi Bölgesi (OSB) yönetimi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğine bağlı odalar olabilir ve kurucu olabileceklerden en az ikisi müştereken başvuru yapabilirler (KOSGEB, 2021c).

3. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak, nitel araştırma durum çalışması (case study) desenlerinden biri olan “iç içe geçmiş tekli durum” deseni uygulanmıştır. Bu yöntemin seçilmesinde amaç, tek bir problem durumundan hareketle incelenecek problemin detaylı incelemesine imkân tanınmasıdır. Durum çalışması, bir olayın derinlemesine ve yoğun bir biçimde çalışılmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda, girişimcilerin İŞGEM’den almış oldukları hizmetler üzerine görüşleri incelenmiştir. Araştırma konusuna dair detaylı fikir edinebilmek ve konuya ilişkin en ufak ayrıntıya ulaşabilmek için derinlemesine görüşme yöntemi tercih edilmiş ve araştırma konusu “ne” “neden” “nasıl” gibi sorular yardımıyla incelenerek ayrıntılandırılmıştır (Glesne, 2014: 30; Yıldırım ve Şimşek, 2013: 327).

Verilerin analiz edilmesinde bilgisayar programlarından da yararlanılarak araştırmanın güvenilirliğinin artırılmasına katkıda bulunulmuştur. Bilgisayar programlarının kullanılması araştırmacıya araştırma verilerinin analizinde birçok kolaylık sağlamaktadır. Bu araştırmada MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılarak verilerin analizi yapılmıştır (Silverman, 2010:251-266; Creswell, 2015: 253).

Araştırmacı yapmış olduğu kodlamanın güvenilirliğini ve doğruluğunu ölçümlemek amacıyla nitel araştırma alanında uzman üç ayrı akademisyenin görüşlerini almış ve kodlamaların doğruluğu hakkında fikirlerini değerlendirmiştir. Ayrıca yapılan kodlamaların tutarlılık oranlarının hesaplanması amacıyla hem araştırmacı hem de nitel araştırma alanında 4 uzman olan bağımsız bir kişi tarafından 3 farklı görüşmeye dair veriler ayrı ayrı kodlanmış ve habersiz (blind) bir şekilde yapılan kodlamalar karşılaştırılarak tutarlılık oranları hesaplanmıştır. Kodlar arası tutarlılık oranının yani kodlar arası uyum yüzdesinin %80’nin üzerinde olması durumunda yapılan kodlamanın yüksek bir güvenliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada kodlar arası tutarlılık (kod uyum oranı) oranının hesaplanmasında aşağıdaki formül kullanılmıştır. Aşağıdaki formül kullanılarak yapılan güvenilirlik analizinde kod uyum oranı %91 olarak bulunmuştur (Miles ve Huberman, 2015: 64):

$$\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği Sayısı}}{\text{Toplam Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı Sayısı}}$$

Yapılan bu araştırmada elde edilen kod uyumu yüzdesi, güvenilirlik için gerekli oran olan %80'nin üzerinde (%97) olduğundan araştırmada yapılan kodlamanın yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın örnekleme; bu araştırmada, nitel araştırma geleneğinde doğru şekillenen amaçlı örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda örneklemin seçilmesinde amaç genelleme yapmak değil, duruma ilişkin spesifik açıklamaların yapılmasıdır (Creswell, 2015: 157). Nitel araştırmalarda önemli olan, örneklemin araştırma evrenini temsil etmesi değil, araştırma yapılacak olaya uygun olmasıdır. Farklı bir ifadeyle, örneklem amaçlı bir şekilde araştırma sorularına ve incelenecek olaya uygun olarak seçilir. Amaçlı örnekleme esas amaç, araştırma konusunu teşkil eden durum, olay ya da kişi hakkında belirli bir amaca yönelik olarak derinlemesine veri toplamaktır (Maxwell, 1992; 1996).

Bu araştırmada elde edilen verilerin ana kaynağını önceden tasarlanarak yapılmış olan ve derinlemesine görüşmelerden (mülakatlardan) elde edilen ham veriler ile araştırmanın amacına ve probleminin ilişkin belgelerin incelenmesinden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Görüşme verileri, Osmaniye İŞGEM'de faaliyet gösteren girişimciler ile yapılan mülakatları içermektedir. Araştırmada, 16 girişimci ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Yapılan mülakatların 6'si manuel şekilde araştırmacı tarafından not tutularak gerçekleştirilirken, 10'u ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Daha sonra, yapılan mülakatların tamamı bilgisayar ortamında word dokümanı haline getirilmiştir. Gerçekleştirilen mülakatlar sonucunda analiz edilmek üzere 35 sayfalık ham veri elde edilmiş ve bu verilerin elde edilmesinde aktif olarak harcanan zaman ise, 320 dakika olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak mülakatların zamansal maliyet ortalamasına bakıldığında her bir mülakatın ortalama olarak 20 dakikada gerçekleştiği görülmektedir.

Bu araştırmada veri toplama yöntemleri olarak iki yöntem seçilmiştir. Öncelikle, derinlemesine "görüşme yöntemi" seçilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veriler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ya da not alınmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan ikinci yöntem ise, "doküman incelemesidir" (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 218; Güler vd., 2015: 114-117).

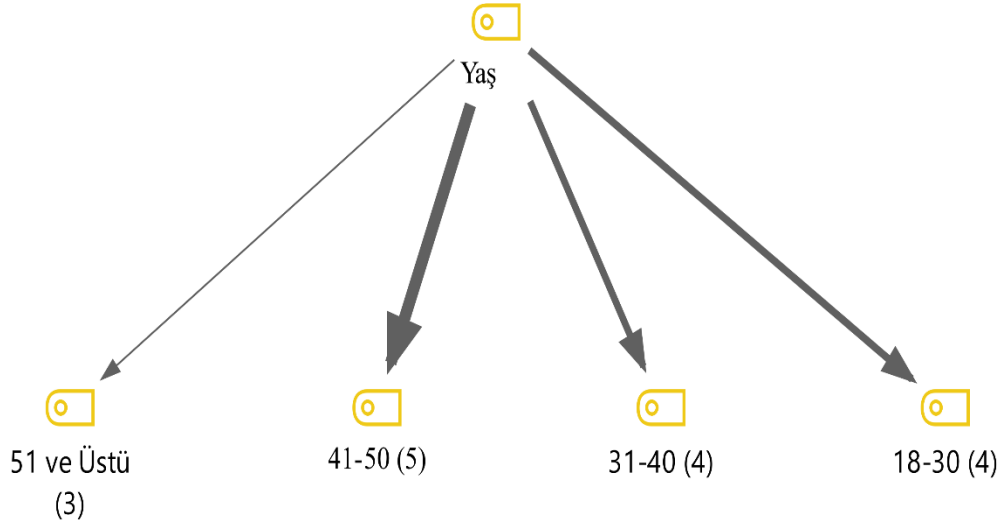
3.1. Verilerin Kodlanması

Bu araştırmada elde edilen verilerinin çözümlenmesinde tematik analiz tekniği kullanılarak, tematik analizin aşamaları takip edilmiştir. Tematik analizin en önemli yönlerinden biri verilerin kodlanmasıdır. Verilerin kodlanmasındaki asıl amaç, metin içindeki mevcut ya da desteklenen anlamı bulmaktır. Verilerin kodlanmasına geçmeden önce tüm veriler dikkatlice ve defalarca okunmuştur. Verilerin okunması işlemi kodlamada zihinsel olgunluğa erişim için farklı günlerde defalarca tekrarlanmıştır. Okumalar sonrasında tüm veriler analitik dosyalara ayrılarak başlangıç kodlama şeması geliştirilmiştir. İçerik analizinde ilk aşama verilerin kodlanması (indekslenmesi) dir. Bu aşamada, öncelikle içerik analizi çerçevesinde verilerin anlamlı bölümlere ayrılması ve isimlendirilmesi işlemi olarak tanımlanan kodlamalar yapılarak, görüşme verilerinin kavramsallaştırılması yapılmıştır. Verilerin kodlanmasıyla aynı biçimde kodlanmış tüm veriler tekrardan okunarak öncelikli olarak o kodun özünde ne olduğu bulunmaya çalışılmıştır (Glesne, 2014: 259-265; Berg ve Lune, 2017: 396).

4. BULGULAR VE YORUM

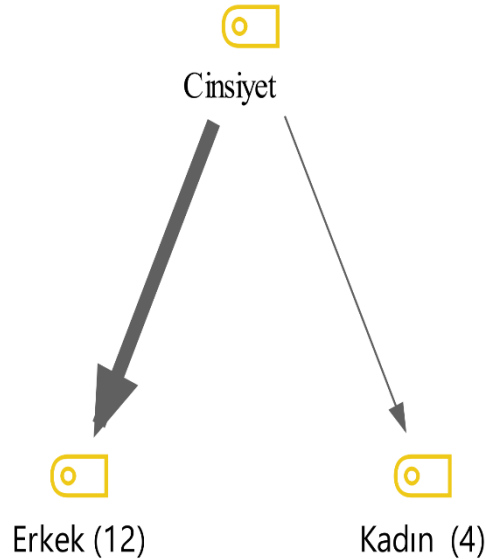
İŞGEM tarafından desteklenen girişimcilerin içerik analizi ile araştırılması amacıyla yapılan görüşme ve doküman analizlerinin irdelenmesi sonucunda elde edilen bulgular 11 ana tema altında toplanarak incelenmişlerdir. Bunlar; (1) Girişimcilerin iş kurmadan önce finans temini ile ilgili yaşadıkları sorunlar, (2) Girişimcilerin İŞGEM'i tercih etme nedenleri, (3) Girişimcilerin İŞGEM'den faydalandığı hizmetler, (4) Girişimcilerin İŞGEM ile ilgili yaşadıkları prosedür engelleri, (5) Girişimcilerin İŞGEM ödemeleri alırken yaşanan güçlükler, (6) Girişimcilerin yer temin süreci ile ilgili yaşanan güçlükler, (7) Girişimcilerin insan kaynağı temin sürecinde yaşamış oldukları sorunlar, (8) Girişimcilerin ürün veya hizmet için pazar bulma sorunları, (9) Girişimcilerin İŞGEM'den uzman desteği alma ve türü, (10) Girişimcilerin İŞGEM'in sunmuş olduğu hizmetlerden memnuniyeti ve (11) Girişimcilerin İŞGEM'in geliştirilmesinin istendiği yönler şeklindedir. Bu bölümde, her tema ve onu

oluşturan alt temalara ait veriler şekil ve tablolar yardımı ile açıklanarak sistematik bir yol izlenmiştir. Bulguların aktarımında öncelikli olarak, her temanın ne anlam ifade ettiğine açıklık getirilerek kapsadığı alt temalar hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonra, ilgili alt temaların ayrıntularına ayrı bir başlık altında yer verilerek şekil ve tablolar yardımı ile ulaşılan bulguların yorumlaması yapılmıştır. Ayrıca ulaşılan bulgular literatürde yer alan diğer araştırmaların sonuçları ile tartışılmıştır.

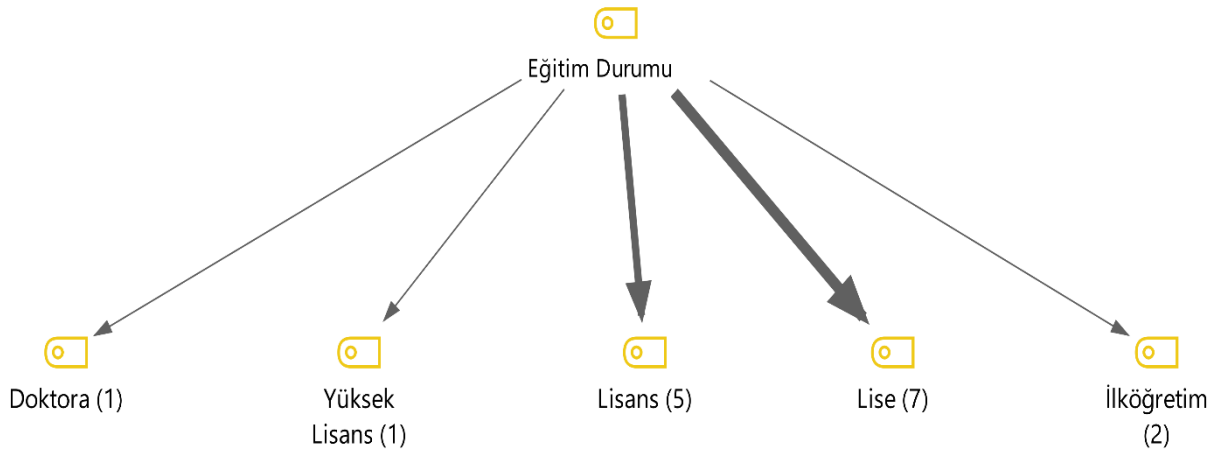
Şekil 1. Girişimcilerin Yaşlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin yaşlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 41-50 yaş grubuna ait beş girişimci, 31-40 yaş grubuna ait dört girişimci, 18-30 yaş grubuna ait dört girişimci ve 51 üstü yaş grubuna ait ise üç girişimci olduğu görülmektedir.

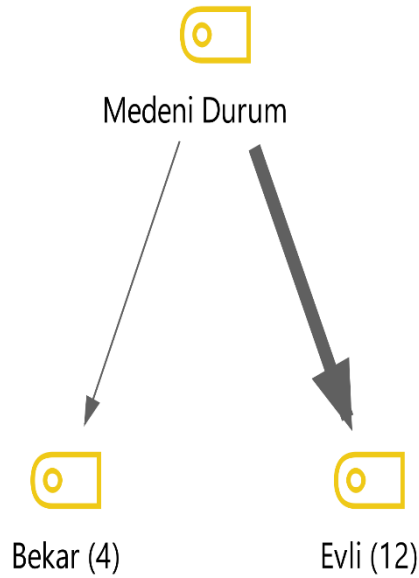
Şekil 2. Girişimcilerin Cinsiyetlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin cinsiyetlerine ilişkin bulgular incelendiğinde; 4'ü Kadın, 12'sinin Erkek olduğu görülmektedir.

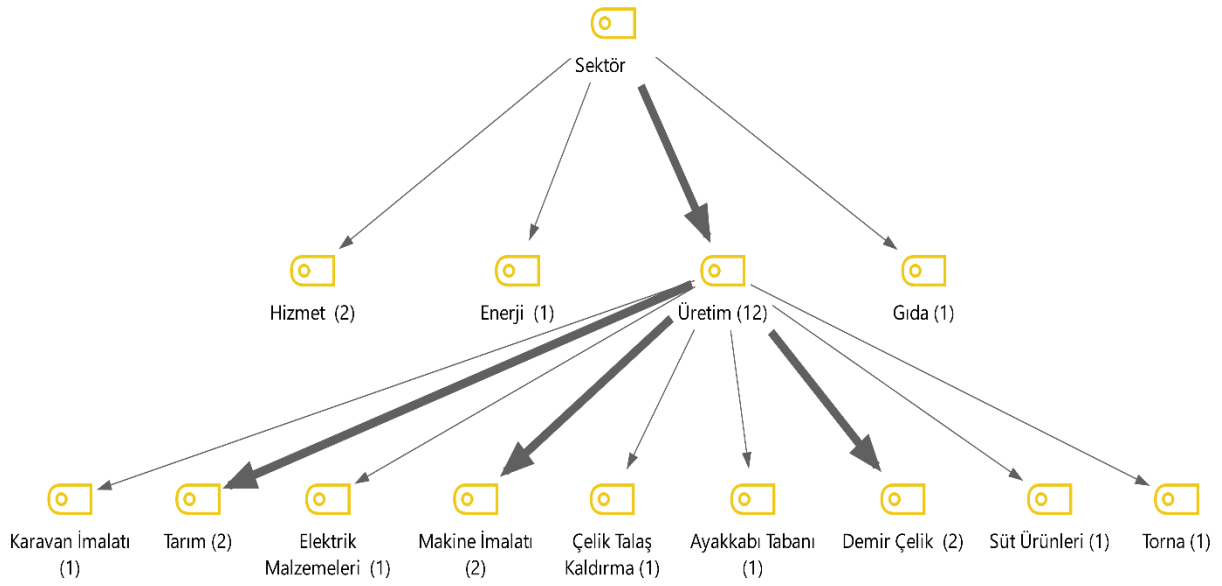
Şekil 3. Girişimcilerin Eğitim Durumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin eğitim durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 7'sinin lise, 5'inin lisans, 2'sinin ilköğretim, 1'inin yüksek lisans ve 1'inin de doktora mezunu olduğu görülmektedir.

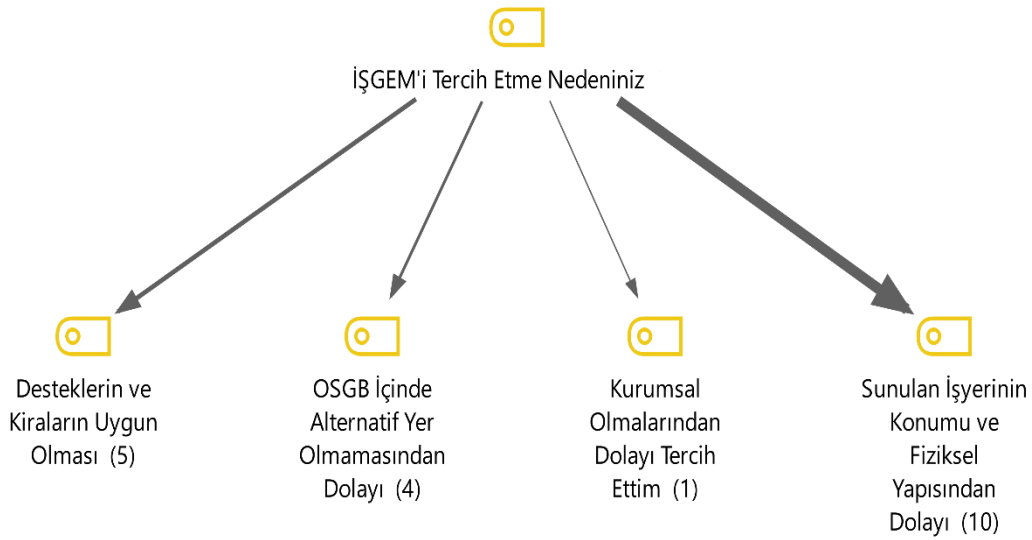
Şekil 4. Girişimcilerin Medeni Durumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin medeni durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 12'sinin evli, 4'ünün ise bekâr olduğu görülmektedir.

Şekil 5. Girişimcileri Sektörlerine İlişkin Bulgular

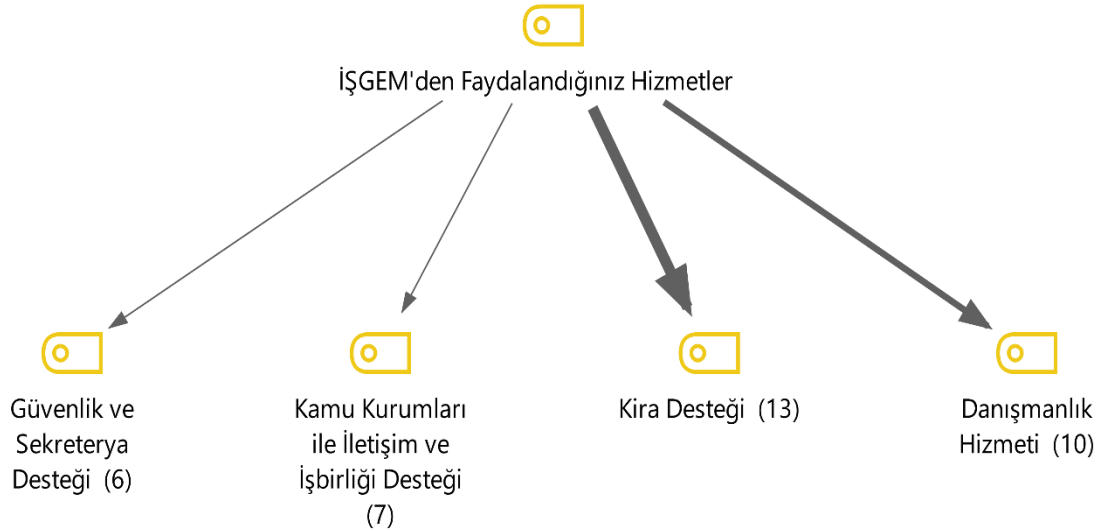
Araştırmaya katılan girişimcilerin sektörlerine ilişkin bulgular incelendiğinde; 12'sinin üretim sektöründe, 2'sinin hizmet sektöründe, 1'inin enerji sektöründe, 1'nin ise gıda sektöründe faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Üretim sektöründe faaliyet gösteren girişimcilerin alanları incelendiğinde ise; 2 girişimcinin makine imalatı, 2 girişimcinin tarım, 2 girişimcinin demir çelik diğer girişimcilerin ise karavan, elektrik, çelik talaş, ayakkabı tabanı, süt ürünleri ve torna işi ile uğraştıkları görülmektedir.

Şekil 6. Girişimcilerin İŞGEM'i Tercih Etme Nedenlerine İlişkin Bulgular

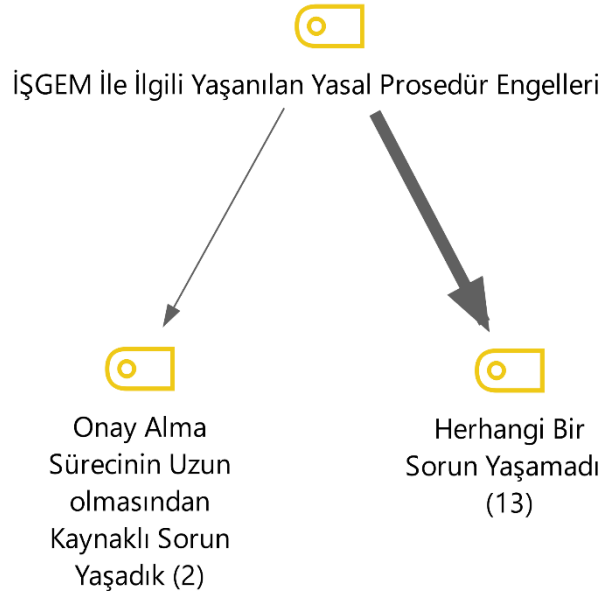

Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM'i tercih etme nedenlerine ilişkin bulgular incelendiğinde; sunulan işyerinin konumu ve fiziksel yapısından dolayı tercih edilmesinin 10 defa tekrarlandığı, Desteklerin ve kiraların uygun olmasından dolayı tercih edilmesinin 5 defa tekrarlandığı, Organize Sanayi Bölgesi içinde alternatif yer olmamasından dolayı tercih edilmesinin 4 defa tekrarlandığı ve İŞGEM'in kurumsal olmasından dolayı tercih edilmesinin ise 1 defa tekrarlandığı görülmektedir.

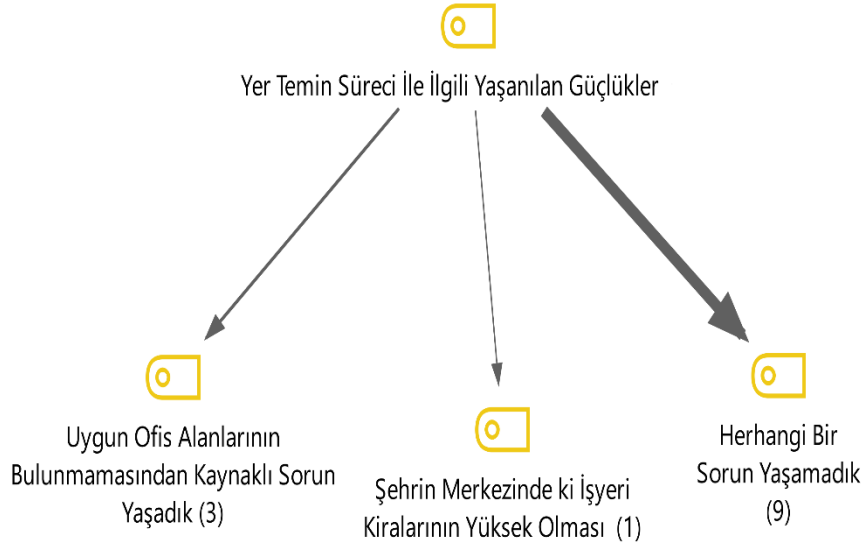
Şekil 7. Girişimcilerin İŞGEM'den Faydalandığı Hizmetlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM'den faydalanılan hizmetlere ilişkin bulgular incelendiğinde; kira desteğinin 13 defa tekrarlandığı, danışmanlık hizmetinin 10 defa tekrarlandığı, kamu kurumları ile iletişim ve iş birliği desteğinin 7 defa tekrarlandığı ve güvenlik, sekreter ya desteğinin ise 6 defa tekrarlandığı görülmektedir.

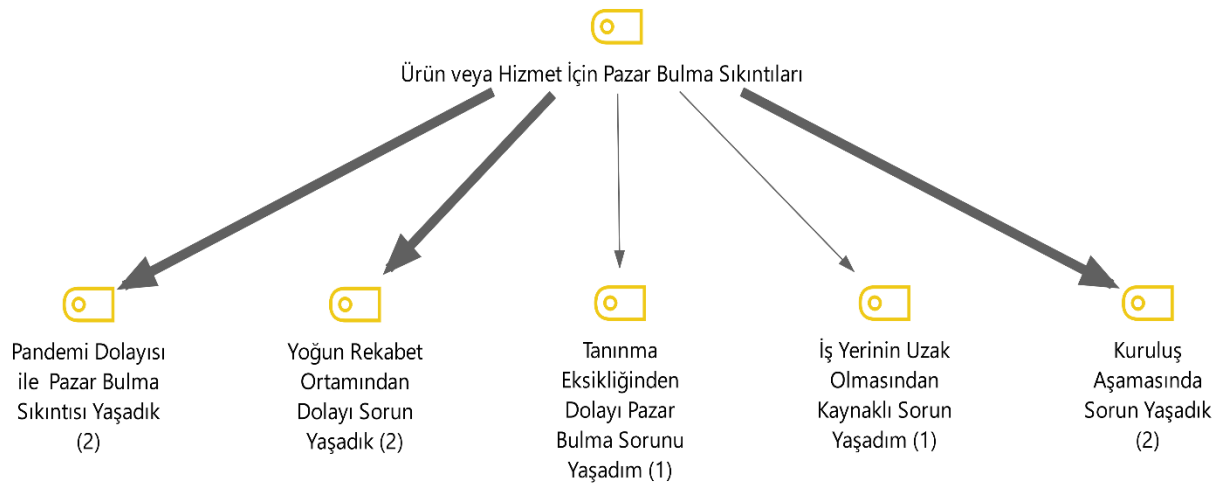
Şekil 8. Girişimcilerin İŞGEM ile İlgili Yaşadıkları Prosedür Engellerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM ile ilgili yaşanan yasal prosedür engellerine ilişkin bulgular incelendiğinde; sorun yaşanmamasının 13 defa tekrarlandığı, onay alma sürecinin uzun olmasından kaynaklı sorun yaşanmasının ise 2 defa tekrarlandığı görülmektedir.

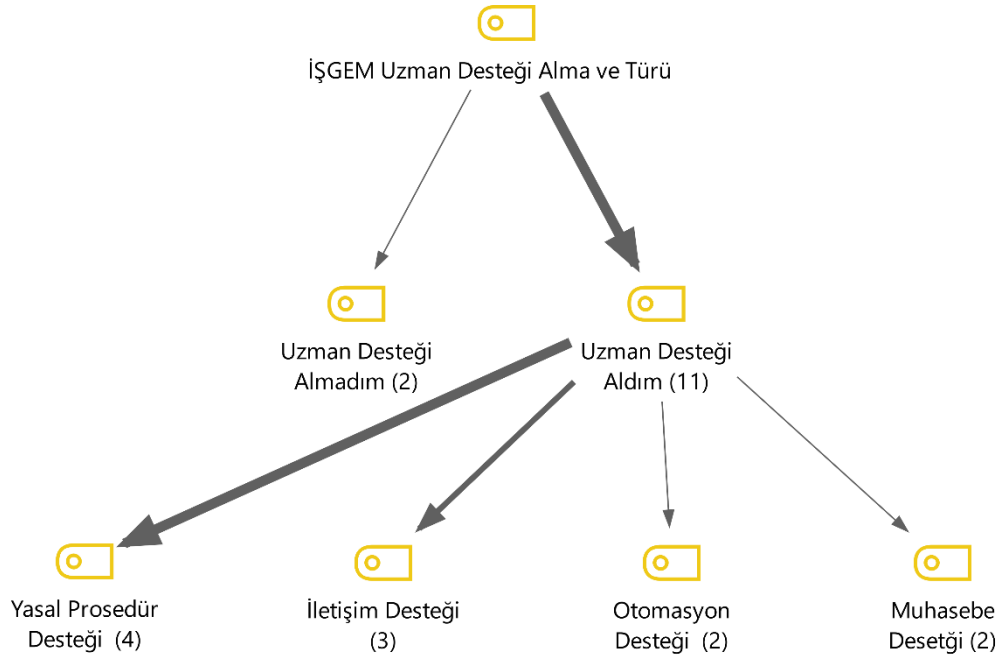

Şekil 9. Girişimcilerin Yer Temin Süreci ile İlgili Yaşanılan Güçlüklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin yer temin süreci ile ilgili yaşanan güçlüklerle ilişkin bulgular incelendiğinde; herhangi bir sorun yaşanmamasının 9 defa tekrarlandığı, uygun ofis alanlarının bulunmamasından kaynaklı güçlüklerin yaşanmasının 3 defa ve şehir merkezindeki iş yeri kiralarının yüksek olmasının ise 1 defa tekrarlandığı görülmektedir.

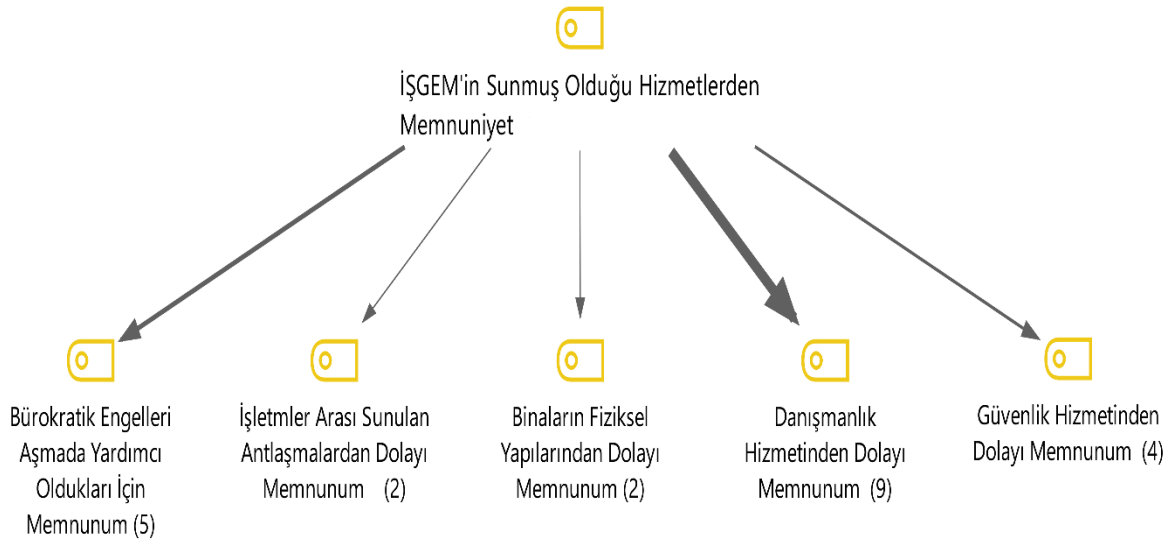

Araştırmaya katılan girişimcilerin ürün veya hizmet için pazar bulma sorunlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; pandemi dolayısı ile pazar bulma sorununun 2 defa tekrarlandığı, yoğun rekabet ortamından dolayı sorun yaşanmasının 2 defa tekrarlandığı, kuruluş aşamasından dolayı sorun yaşanmasının 2 defa tekrarlandığı ve tanınma eksikliği, iş yerinin uzak olmasından kaynaklı sorunların ise 1'er defa tekrarlandığı görülmektedir.

Şekil 10. Girişimcilerin İŞGEM'den Uzman Desteği Alma ve Türüne İlişkin Bulgular

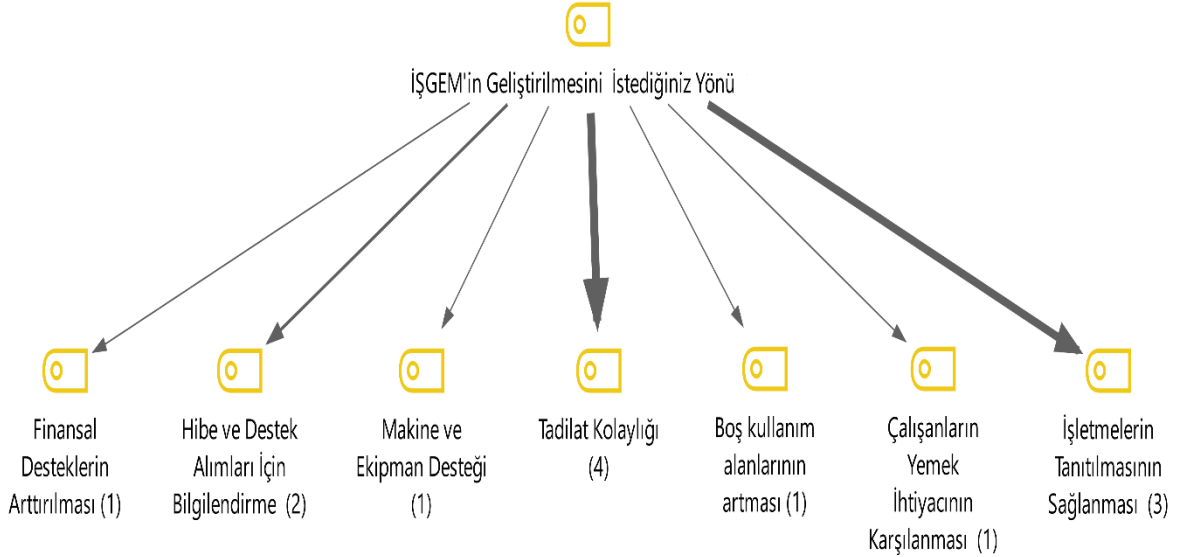
Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM'den uzman desteği alma ve türüne ilişkin bulgular incelendiğinde; uzman desteği alınmanın 11 defa tekrarlandığı, uzman desteği almamanın ise 2 defa tekrarlandığı görülmektedir. Alınan desteği türü incelendiğinde; yasal prosedür desteğinin 4 defa tekrarlandığı, iletişim desteğinin 3 defa tekrarlandığı, otomasyon ve muhasebe desteğinin ise 2'şer defa tekrarlandığı görülmektedir.

Şekil 11. Girişimcilerin İŞGEM'in Sunmuş Olduğu Hizmetlerden Memnuniyet Durumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM'in sunmuş olduğu hizmetlerden memnuniyet durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; danışmanlık hizmetlerinden dolayı duyulan memnuniyetin 9 defa tekrarlandığı, bürokratik engelleri aşma konusundaki memnuniyetin 5 defa

tekrarlandığı, güvenlik hizmetlerinden dolayı duyulan memnuniyetin 4 defa ve binaların fiziksel yapıları ile işletmeler arası sunulan anlaşmalardan dolayı duyulan memnuniyetin 2'ser defa tekrarlandığı görülmektedir.

Şekil 12. Girişimcilerin İŞGEM'in Geliştirilmesini İstediği Yönlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM'in geliştirilmesinin istendiğini yönlerine ilişkin bulgular incelendiğinde; tadilat kolaylığının 4 defa tekrarlandığı, işletmelerin tanıtılmasının sağlanmasının 3 defa tekrarlandığı ve hibe destek alımları için bilgilendirmenin 2 defa tekrarlandığı görülmektedir. Şekil'e göre ayrıca finansal desteklerin arttırılması, makine ve ekipman desteği, boş kullanım alanlarının arttırılması ve çalışanların yemek ihtiyacının karşılanması 1'er defa tekrarlanmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada yeni ve küçük işletmelerin oluşumuna ve KOBİ'lerin desteklenmesine yönelik olarak uygulanan İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) sunulan hizmetlerin hizmetlerden yararlanan işletmeler açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Osmaniye, Hatay ve Kahramanmaraş illerini kapsayan TR63 Düzey 2 Bölgesinde kurulan Osmaniye İş Geliştirme Merkezi (İşgem) kuluçkasında faaliyet gösteren 16 işletme ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşme de ise işletmelerin İŞGEM hizmetlerinin hangilerinden yararlandıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Uygulama yöntemi olarak ise nitel araştırma yapılmış ve verilerin analizinde ise MAXQDA nitel veri analiz programı kullanılmıştır.

Girişimcilere öncelikle İŞGEM'i tercih etme nedenleri sorulmuş ve elde edilen bulgular neticesinde 10 defa "sunulan iş yerinin konumu ve fiziksel yapısı", 5 defa "desteklerin ve kiralara uygun olması" ifadeleri tekrarlandığı için girişimcilerin desteklerin ve iş yeri kiralara uygun olması ile iş yerinin konumu ve fiziksel yapısından dolayı İŞGEM'i tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan girişimcilere İŞGEM'in hangi hizmetlerinden faydalandıkları sorulmuş ve elde edilen bulgular neticesinde "kira desteğinin" 13 defa tekrarlandığı, "danışmanlık hizmetinin" 10 defa tekrarlandığı, "kamu kurumları ile iletişim ve iş birliği desteğinin" 7 defa tekrarlandığı ve "güvenlik ve sekreteryaya desteğinin" ise 6 defa tekrarlandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde girişimcilerin İŞGEM'in ağırlıklı olarak finansman hizmetleri, ofis desteği hizmetleri ve danışmanlık hizmetlerinden faydalandıkları tespit edilmiştir.

Girişimcilere kuruluş aşamasında İŞGEM kuluçkasında yer alırken İŞGEM ile ilgili yasal prosedür engelleri yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve elde edilen bulgular neticesinde 13 defa

“herhangi bir sorun yaşamadık”, 2 defa ise “onay sürecinin uzun olmasından dolayı sorun yaşadık” ifadeleri tekrarlanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde girişimcilerin genel olarak İŞGEM kuluçkasında yer almak ve faaliyetlerini sürdürme noktasında yasal prosedür engelleri yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Girişimcilerin yer temin süreci ile ilgili yaşanan güçlükler yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve elde edilen bulgular neticesinde 9 defa “herhangi bir sorun yaşamadık ifadesi” ve 3 defa “uygun ofis alanlarının bulunmamasından kaynaklı güçlüklerin yaşadık” ifadeleri tekrarlanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde girişimcilerin genel olarak İŞGEM kuluçkasında işletmeleri için yer temini ile güçlük yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Girişimcilere İŞGEM hizmetlerinden olan pazarlama hizmeti ile ilgili ürün veya hizmetleri için pazar bulma sıkıntısı yaşayıp yaşamadıkları sorulmuş ve genel olarak girişimcilerin pazarlama hizmeti ile ilgili sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan girişimcilere İŞGEM’den uzman desteği hizmeti alıp almadıkları sorulmuş ve elde edilen bulgular neticesinde 11 defa “uzman desteği aldım” ve 2 defa “uzman desteği almadım” ifadelerinin tekrarlandığı görülmüştür. İŞGEM’den Uzman desteği alan girişimcilerde ise 4 defa “yasal prosedür desteği”, 3 defa iletişim desteği, 2 defa “otomosyon desteği” ve 2 defa “muhasabe” desteği aldım ifadeleri tekrarlanmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde girişimcilerin genel olarak İŞGEM uzmanlarından hizmet kategorisi olarak danışmanlık hizmetleri aldıkları tespit edilmiştir.

Girişimcilerin İŞGEM’in sunmuş olduğu hizmetlerden memnuniyet durumlarına ilişkin bulgular incelendiğinde; 1danışmanlık hizmetlerinden dolayı duyulan memnuniyetin” 9 defa tekrarlandığı, “bürokratik engelleri aşma konusundaki memnuniyetin” 5 defa tekrarlandığı, “güvenlik hizmetlerinden dolayı duyulan memnuniyetin” 4 defa ve “binaların fiziksel yapılarından duyulan memnuniyetin 2 defa ve “işletmeler arası sunulan anlaşmalardan dolayı duyulan memnuniyetin” 2 defa tekrarlandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde girişimcilerin genel olarak İŞGEM hizmetlerinden memnun oldukları tespit edilmiştir.

Son olarak araştırmaya katılan girişimcilerin İŞGEM’in sunmuş olduğu hizmetlerin geliştirilmesinin istendiğini yönlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, 4 defa “tadilat kolaylığı” ve 3 defa “işletmelerinin tanıtılmasının sağlanması” ifadelerinin tekrarlandığı görülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde girişimciler İŞGEM tarafından sunulan iş yeri ila alakalı olarak tadilat kolaylığının sağlanmasını ve işletmelerinin tanıtılmasına yönelik hizmetler geliştirilmesini istedikleri tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara yönelik genel bir değerlendirme yapılacak olunur ise, araştırma kapsamında girişimcilerin kategorik olarak İŞGEM’in sunmuş olduğu finansman hizmetleri, fiziksel alt yapı olanaklarına erişim, ofis desteği hizmetleri ve danışmanlık hizmetlerinden faydalandıkları tespit edilmiştir. Ayrıca girişimcilerin İŞGEM’in sunmuş olduğu hizmetlerden genel olarak memnun oldukları tespit edilmiştir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu’nun 21.04.2021 tarih ve 2021/3/5 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.*

Yazar Katkıları: *Yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. Yazarın katkı oranı: %100*

KAYNAKLAR

- Aaboen, L. (2009). Explaining incubators using firm analogy. *Technovation*, 29(10), 657-670.
- Adobi, T. J. (2012). Strategic focus of Nigerian SMSEs: more of emergent or planned? *Journal of emerging trends in economics and management sciences*, 3(3), 229-232.
- Aerts, K., Matthyssens, P., ve Vandenbempt, K. (2007). Critical role and screening practices of European business incubators. *Technovation*, 27(5), 254-267.
- Akkaya, F. (2011). İş Geliştirme Merkezleri (İşgem) <https://www.doka.org.tr/dosyalar/editor/files/doka-is-gelistirme-merkezleri-arastirmasi.pdf>. Erişim: 16.06.2021.
- Almubarakı, H. M., Al-Karaghoulı, W., ve Michael, B. (2010), "The Creation of Business Incubators in Supporting Economic Developments", *European Mediterranean and Middle Eastern Conference on Information Systems 2010 (EMCIS2010)*, April 12-13, Le Royal Meridien Abu Dhabi.
- Alpenidze, O., Pauceanu, A. M., ve Sanyal, S. (2019). Key success factors for business incubators in Europe: An empirical study. *Academy of Entrepreneurship Journal*, 25(1), 1-13.
- Baskaran, A., Chandran, VGR., ve Ng, BK. (2019). Inclusive entrepreneurship, innovation and sustainable growth: Role of business incubators, academia and social enterprises in Asia. *Science, Technology and Society*, 24(3), 385-400.
- Bengo, I., ve Arena, M. (2019). The relationship between small and medium-sized social enterprises and banks. *International Journal of Productivity and Performance Management*. 68(2), 389-406.
- Berg, B. L. ve Lune, H. (2017). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Creswell, J. W. (2015). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (3. Baskıdan Çeviri). M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Glesne, C. (2014). Nitel araştırmaya giriş (4. Baskı). A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu. (Çev. Ed.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., ve Taşgın, S. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma: Teorik çerçeve, pratik öneriler, 7 farklı nitel araştırma yaklaşımı, kalite ve etik hususlar (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harima, A., Freudenberg, J., ve Halberstadt, J. (2019). Functional domains of business incubators for refugee entrepreneurs. *Journal of Enterprising Communities: People and Places in the Global Economy*. 82-83, 25-34.
- Hausberg, J. P., ve Korreck, S. (2021). Business incubators and accelerators: a co-citation analysis-based, systematic literature review. *Handbook of Research on Business and Technology Incubation and Acceleration*. 45:151-176.
- Kandemir, T., Baykut, E., ve Avcı, A. (2017). KOSGEB desteklerinin destekleri kullanan işletmeler açısından değerlendirilmesi (TR33 bölgesi uygulaması). *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 97-114.
- KOSGEB. (2021a), "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme (KOSGEB) Girişimcilik Destek Programı", https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/cbaskanligi_4_kararname.pdf (Erişim: 19.06.2021).
- KOSGEB. (2021b), "İŞGEM/TEKMER Destek Programı Uygulama Esasları" <https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Girisimciligi%20Gelistirme%20Destek%20Programi/02.03.2020/isgem-tekmer/0 UE>

[21_00_I%CC%87S%CC%A7GEM_TEKMER_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1.pdf](#)(Erişim: 19.06.2021).

KOSGEB (2021c). “İŞGEM/TEKMER Programı”. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekdetay/6985/isgemtekmer-programi> (Erişim: 18.06.2021).

KOSGEB (2018). Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları. UE-03/18. [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/UE03_00\(18\)_GI%CC%87RI%CC%87S%CC%A7I%CC%87MCI%CC%87LI%CC%87K_DESTEK_PROGRAMI_UYGULAMA_ESASLARI.pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/UE03_00(18)_GI%CC%87RI%CC%87S%CC%A7I%CC%87MCI%CC%87LI%CC%87K_DESTEK_PROGRAMI_UYGULAMA_ESASLARI.pdf). Erişim: 20.06.2021

Lukeš, M., Longo, M. C., ve Zouhar, J. (2019). Do business incubators really enhance entrepreneurial growth? Evidence from a large sample of innovative Italian start-ups. *Technovation*, 82, 25-34.

Maxwell, J. A. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard Educational Review*, 62, 979 -1000.

Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (2015). Nitel veri analizi: Genişletilmiş bir kaynak kitap (1. Baskı). S. Akbaba Altun and A. Ersoy (Çev. Eds). Ankara: Pagem Akademi.

Rice, M. P. (2002). Co-production of business assistance in business incubators: an exploratory study. *Journal of Business Venturing*, 17(2), 163-187.

Sanyal, S., ve Hisam, M. W. (2018). The role of business incubators in creating an entrepreneurial ecosystem: A study of the Sultanate of Oman. *Indian Journal of Commerce and Management Studies*, 9(3), 60-77.

Silverman, D. (2005). *Doing qualitative research: A practical handbook* (2nd. Ed). London: Sage Publications Ltd.

Silverman, D. (2010). *Doing qualitative research* (3rd. Ed). Great Britain: Sage Publications Ltd.

Smilor, R. W. (1987). Commercializing technology through new business incubators. *Research Management*, 30(5), 36-41.

Sungur, O., ve Dulupçu, M. A. (2013). Türkiye'de İş Geliştirme Merkezlerinde (İŞGEM) Yer Alan Kiracı Firmaların Hayatta Kalma Performansı-Survival Performance of Tenant Firms in Business İncubators (ISGEMS) in Turkey. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 1-25.

Wolniak, R., Grebski, M. E., ve Skotnicka-Zasadzień, B. (2019). Comparative analysis of the level of satisfaction with the services received at the business incubators (Hazleton, PA, USA and Gliwice, Poland). *Sustainability*, 11(10), 2889, 2-22.

Yayar, R., Çevik, İ., ve Çakar, S. (2015). Tokat İş Geliştirme Merkezi İhtiyaç Analizi Araştırması. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 203-238.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SİGORTACILIK SEKTÖRÜ İLE SEÇİLİ MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN AMPİRİK ANALİZİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Mehmet Vahit Eren
mvahiteren@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0348-0137

Doç. Dr. İbrahim Çütcü
ibrahim.cutcu@hku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8655-1553

ÖZ: Sigortacılık sektörü, oluşabilecek risklere karşı bireyleri ve firmaları güvence altına alan bir sektördür. Sürdürülebilir bir büyüme için sigortacılık sektörünün gelişmesi gerekmektedir. Sektörün gelişmesinde, ülkenin sahip olduğu makroekonomik verilerin boyutu önem arz etmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye’de 1983-2019 dönemine ait yıllık verilerle sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştırmaktır. Literatüre göre ekonomik büyüme, enflasyon ve tasarruf değişkenleri sigortacılık sektörünü etkileyen değişkenler olarak belirlenmiştir. Sigortacılık sektörünü temsilen brüt doğrudan sigorta primleri analize dahil edilmiştir. Çalışmada zaman serisi yöntemi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilememiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise ekonomik büyümeden sigorta primlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuçla, ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerin sigortacılık sektörü üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sigorta, Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Tasarruf.

Jel Kodları: E21, E31, G22.

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE INSURANCE SECTOR AND SELECTED MACROECONOMIC VARIABLES: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT: The insurance sector secures individuals and companies against the risks that may face. In order to achieve sustainable growth, the insurance sector needs to develop. For the development of the insurance sector, the macroeconomic data of the country is important. The aim of this study is to empirically analyze the relationship between the insurance sector and selected macroeconomic variables with annual data for the 1983-2019 period in Turkey. According to the literature, economic growth, inflation and savings data were determined as variables affecting the insurance sector. Gross direct insurance premiums representing the insurance industry were used in the analysis. The time series method was used in the study. According to the findings, there is not a long-term relationship between the variables. According to the causality test results, it was seen that there is a unidirectional causality relationship from economic growth to insurance premiums. As a result, it is revealed that the changes in economic growth have an effect on the insurance sector.

Keywords: Insurance, Economic Growth, Inflation, Savings.

Jel Codes: E21, E31, G22.

Makale Gönderim Tarihi: 06.09.2021

Makale Kabul Tarihi: 04.10.2021

Citation Information / Kaynakça Bilgisi: Eren, M.V. ve Çütcü, İ. (2021). Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin ampirik analizi: Türkiye örneği, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 130-140.

1. GİRİŞ

Kelime olarak “güvence” anlamına gelen sigorta, Latince “sicurta” kelimesinden türeyen “güvenlik” anlamına gelmektedir. Bireylerin, karşılaşılabilecekleri muhtemel risklere karşı önceden, kendilerini güvence altına alma gereksinimi sonucu ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda sigorta, bireylerin birlikte hareket ederek aynı türden risklerin oluşturabileceği zararları en aza indirebilecektir. Sigorta, ortaya çıkabilecek olası zararları toplumu oluşturan bireyler arasında dağıtmayı ve hasarın oluşturabileceği yükün taşınmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Kaya ve Beşer, 2020:443). Bu amaç sayesinde ekonomide önemli kazanımlar sağlanacağı, başka bir ifadeyle tasarruf edilerek ekonomik refah düzeyinde gelişmeler söz konusu olabilecektir.

Sigortacılık sektörünün ekonomi üzerindeki önemi, aşağıda başlıklar halinde özetlenmektedir (Skipper, 1997)

1. Sigorta, finansal istikrarı teşvik etmekle birlikte kaygıyı azaltmaktadır.
2. Özel sigorta, devletin sunduğu sosyal güvenlik programlarına aktarılan kaynakların başka alanlarda kullanılmasına destek sağlayabilmektedir.
3. Sigorta, ticaret hacminin genişlemesine yardımcı olmaktadır.
4. Sigorta, ulusal tasarrufların artmasına yol açmaktadır.
5. Sigortacılık faaliyeti yapanlar, riskin daha verimli yönetilmesine imkan tanımaktadır.
6. Sigortacılar, sigortalıların kayıplarını en aza indirebilmek için ekonomik teşviklerden faydalanmaktadır.
7. Sigortacılar, ülke sermayesini daha etkin bir şekilde dağıtımını sağlayarak ekonomik kalkınma sürecinde aktif rol oynamaktadır.

Sigortacılık sektörü dönem dönem yaşanan küresel krizlerden etkilenebilmektedir. Bunun en yakın örneği ise korona virüsün yaratmış olduğu pandemi sürecidir. 2019 yılının sonlarında ortaya çıkan ve 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan koronavirüs salgını, 1929 krizinden bugüne kadar görülen en büyük durgunluğa yol açarak 2020 yılı küresel gelirin %3.2 oranında azalmasına neden olduğu bilinmektedir (IMF, 2021). Bu durum, sigorta talebinde bir azalma neticesini beraberinde getirerek; hayat dışı prim hacminde sınırlı bir artış (%1,5) görülmesine karşın, hayat prim hacminde %4,4 ve toplam prim üretiminde de %1,3 oranında daralmaya yol açtığı görülmektedir. Toplam prim üretimi performansının, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş piyasalara kıyasla daha olumlu sonuçlanmasının nedeni, Çin’in sigorta prim üretiminde elde ettiği yüksek büyüme trendidir. Türkiye’de ise sigorta ve bireysel emeklilik sektörü, finans ve bankacılık sektöründen sonra en fazla payı alan (%4.5) ikinci sektör konumundadır. 2020 yılında reel olarak %4.1 oranında büyüme performansı sergileyerek 82,6 milyar TL toplam prim üretimi gerçekleşmiştir. 39 şirketin faaliyet gösterdiği hayat dışı dallarda prim üretimi 2020 yılında reel olarak %2.7 ve hayat dalında ise %10.9 oranında artış göstermiştir. Hayat sigortaları kapsamındaki prim üretimindeki artışın daha yüksek gerçekleşmesinin arkasında, özellikle faiz oranlarının düşük tutularak kredi hacminde artış görülmesiyle birlikte krediyle ilişkili hayat sigortaları yer almaktadır (Türkiye Sigorta Birliği, 2020:11-12).

Salgının gündemde tuttuğu belirsizlik ve beraberinde oluşan risklerin çözümü noktasında sigortacılık sektörünün önemi bir kez daha gün yüzüne çıkmıştır. Bahsi edilen sektörün ekonomik büyüme, tasarruf, enflasyon, yatırım, istihdam gibi birçok makroekonomik değişkenden etkilendiği ifade edilmektedir. Şirketlerin ve ülkelerin gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetlerin olası zararlara karşı güvence altına alınması, firmalar ve devlet arasındaki riskleri ortadan kaldırarak güven ortamı sağlanabilecektir. Özellikle de yabancı sermayenin ülke ekonomisine kazandırılmasında “güven” faktörü çok önemli hale geldiğinden sigorta, küresel rekabetin en önemli aktörlerinden birisi olmaktadır. Çalışmanın motivasyonunu oluşturan söz konusu unsurlar aynı zamanda hipotezin “*Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik değişkenler arasında ilişki vardır*” şeklinde kurulmasına yol açmıştır. Çalışmanın; kullanılan yöntem, değişkenler ve veri aralığı ile literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Sigorta ve sigortacılık sektörünün ekonomik etkilerinin ele alındığı giriş bölümünün ardından literatür araştırması yer almaktadır. Sonrasında belirlenen

hipotezin sınındığı bölüm bulunmaktadır. Son olarak analizlerden elde edilen sonuçların değerlendirildiği ve politika önerilerinin yapıldığı sonuç bölümüyle çalışma tamamlanmaktadır.

2. LİTERATÜR

Sigortacılık sektörünü etkileyen birçok makroekonomik değişken olsa da söz konusu değişkenler arasında ekonomik büyüme, enflasyon ve tasarruf değişkenlerine sıklıkla karşılaşılmaktadır. Finansal ekonomi içerisinde önemli bir yeri olan sigortacılık sektörüne ilişkin yeterli sayıda yerli ve yabancı çalışmalara rastlamak mümkündür.

Arena (2008) çalışmasında, 1976-2004 yılları arasında 55 ülke için genelleştirilmiş momentler yöntemini (GMM) kullanarak, sigorta piyasası faaliyeti (hayat ve hayat dışı sigortalar) ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonucunda, hem hayat hem de hayat dışı sigortaların ekonomik büyüme ve enflasyon üzerinde pozitif ve anlamlı bir nedensel etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Han ve diğerlerinin (2010) 1994-2005 dönemi için 77 ülkeden oluşan dinamik bir panel veri setinde GMM modellerini kullanarak sigorta gelişimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmalarında, sigorta gelişiminin ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda elde edilen bulgulara göre gelişmekte olan ekonomiler için, genel sigorta gelişimi, hayat sigortası ve hayat dışı sigorta gelişimi, gelişmiş ekonomilere göre çok daha önemli bir rol oynamaktadır.

Şener ve Behdioğlu (2013) eserlerinde, Türkiye’de 1990-2010 arası verileri kullanarak sigorta pazarının gelişimindeki ana faktörleri tespit etmeyi amaçlamıştır. Yapılan regresyon analizi sonucuna göre enflasyon oranının sigorta prim üretimi üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamsızdır.

Phutkaradze (2014) eserinde, 2000–2012 döneminde 10 eski geçiş ülkelerindeki sigorta ile ekonomik büyüme arasında bir bağlantılı olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Panel regresyon analizi yapılarak elde edilen sonuçlar, sigorta ve ekonomik büyüme arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Pattarakitham ve Rungruengarporn (2016) çalışmalarında, 86 ülkenin 2012 yılı verileri dikkate alınarak hayat sigortasının makroekonomik belirleyicilerini tespit etmiştir. Yapılan analiz bulguları, enflasyon ve ekonomik büyüme ile sigorta prim üretimi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Ehiogu ve diğerlerinin (2018) Nijerya’da 1985-2016 dönemi verileri ile enflasyon oranının sigortacılık gelişimine etkisini araştırdığı çalışmalarında, enflasyon oranının sigortacılık sektörünün gelişimi üzerindeki etkisinin pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Asinya ve Joel (2018) tarafından 1981-2016 dönemindeki verilerle Nijerya’daki sigorta gelişimi ile enflasyon arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada uygulanan ARDL sınır testi sonuçlarına göre, enflasyon oranındaki artış kısa vadede sigorta tazminatı maliyetlerinde artışa, uzun vadede ise azalışa yol açacağı tespit edilmiştir.

Peleckiene ve diğerleri (2019) çalışmalarında, Avrupa Birliği ülkelerinde sigorta ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 2004-2015 dönemine ait veriler aracılığıyla araştırmıştır. Elde edilen bulgular; İngiltere, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, Fransa ve Hollanda gibi ekonomik açıdan zengin ülkelerde sigorta sektörünün gelişiminin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Lüksemburg, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya’da sigorta yaygınlığı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki varken, Avusturya, Belçika, Malta, Estonya ve Slovakya’da negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Granger nedensellik testi sonuçları ise, Lüksemburg ve Finlandiya’da ekonomik büyümeden sigortaya; Hollanda, Malta ve Estonya’da sigortadan ekonomik büyümeye tek yönlü nedensellik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Avusturya’da değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunmuşken, Slovakya’da ise nedensellik bulunmamıştır.

Senol ve diğerlerinin (2020) 36 ülkenin 1985-2018 dönemine ait verileri kullanarak sigortacılık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmalarında panel nedensellik testi yapılmıştır.

Bu test, hayat sigortası işi ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik olduğunu ve ekonomik büyümeden hayat dışı sigorta işine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir.

Kaya ve Beşer (2020), 25 Avrupa Birliği ülkesinde sigorta primlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin varlığını 2009-2017 arası veriler yardımıyla araştırdığı eserlerinde panel eşbütünleşme ve nedensellik analizleri uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ve sigorta primi hacmi değişkenleri uzun dönemli bir ilişkiye sahiptir. Panel FMOLS test sonucu ise, sigorta primi hacimlerindeki %1’lik bir artış, ekonomik büyümede %0,113’lük bir artışa yol açmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel Granger nedensellik analizine göre sigorta hacimlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.

Tunay ve diğerlerinin (2020) tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan 30 ülke için 1995-2014 dönemi verilerini kullanarak hayat ve hayat dışı sigorta prim üretimleri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma sonuçlarında; hayat sigortası primleri ile enflasyon arasında çift yönlü, hayat sigortası prim üretiminden tasarruflara ve ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ayrıca, hayat dışı sigorta prim üretimlerinden tasarruflara tek yönlü nedensellik ilişkisi varken, enflasyon ile arasında herhangi bir nedensellik tespit edilmemiştir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, modelde kullanılan tüm değişkenlerin farklı çalışmalarda ayrı ayrı değişken olarak kullanıldığı görülmektedir. Fakat milli gelir, enflasyon ve tasarruf değişkenlerinin aynı anda kullanıldığı ve sigorta sektörüne etkisinin incelendiği çalışmalara rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın gerek yöntemi gerekse kullanılan değişkenler ile literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. METODOLOJİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği çalışmada “*sigortacılık sektörü ile makroekonomik değişkenler arasında bir ilişki vardır*” hipotezi test edilecektir.

Çalışmada kullanılan metodolojik sıralama aşağıdaki gibidir;

- Çalışmada kullanılacak değişkenler Türkiye ekonomisi üzerinden modellenecek,
- Değişkenlerin zamanla değişimini görmek için grafiksel hareketleri incelenecek,
- Değişkenlere ait bir takım tanımlayıcı istatistikler hesaplanarak yorumlanacak,
- Serilerin birim köklü olup olmadığının tespiti için iki kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003) birim kök testi uygulanacak,
- Birim kök testi sonuçlarına göre modele dahil edilen değişkenlerin uzun dönemli ilişkisinin analizi için iki kırılmaya izin veren Hatemi-J Eşbütünleşme (2008) Testi yapılacak,
- Çalışmanın sonunda modele dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün tespiti için Hacker ve Hatemi (2006) Nedensellik analizleri ile sonuçlar yorumlanacaktır.

3.1. Veri Seti ve Model Açıklaması

Çalışmada, sigorta sektörü ile seçili makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki 1983-2019 dönemine ait yıllık veriler ile analiz edilmektedir. Belirtilen hipotez için son yıllarda sigorta sektörünün hızla büyüdüğü ve gelişmekte olan ekonomisiyle küresel rekabette yerini alan Türkiye, örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın yöntemi, küresel dünyada görülen yapısal kırılmaları dikkate alan zaman serisi analizleri olarak belirlenmiştir. Analizlerde veri kısıtı ve ortak veri oluşturma gereksesiyle 1983-2019 dönemlerine ait yıllık veriler esas alınmıştır.

Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, oluşturulan model denklem 1’deki gibi kurgulanmıştır.

$$LNGIP_t = \beta_0 + \beta_1 LNGDP_t + \beta_2 INF_t + \beta_3 GS_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde kullanılan değişkenlere ait genel bilgiler ise Tablo 1’de yer almaktadır. Çalışmada, sigortacılık sektörünü temsilen brüt doğrudan sigorta primleri (GIP) bağımlı değişken olarak modellenmiştir. Bağımsız değişken olarak ise seçili makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Literatürde makroekonomik değişkenler çeşitlilik göstermektedir. Fakat bu değişkenler arasında literatür üzerinden sigortacılık sektörünü etkileyen değişkenler tercih edilmiştir. Bu kapsamda sigorta poliçelerinin satın alınımında ve fiyatlanmasında en önemli iki gösterege olan ekonomik büyüme oranı (GR) ile enflasyon oranı (INF) değişkenleri öncelikle modele bağımsız değişken olarak eklenmiştir. Ayrıca sigortacılık kültürü bireylerin ve kurumların tasarruf alışkanlığını etkilediği için brüt tasarruf miktarının milli gelire oranını (GS) modelde üçüncü bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Modelde GIP değişkeninin doğal logaritması alınarak analizlerde kullanılmıştır. GR, INF ve GS değişkeni ise oransal olarak analizlerde kullanıldığı için düzey değerlerinde kullanılmıştır.

Tablo 1: Değişkenler ve Kaynakları

<i>Değişkenler</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Kaynaklar</i>
LNGIP	Brüt Doğrudan Sigorta Primleri	OECD Database
GR	Büyüme Oranı	World Bank
INF	Enflasyon Oranı	World Bank
GS	Tasarruf Miktarı / Milli Gelir	World Bank

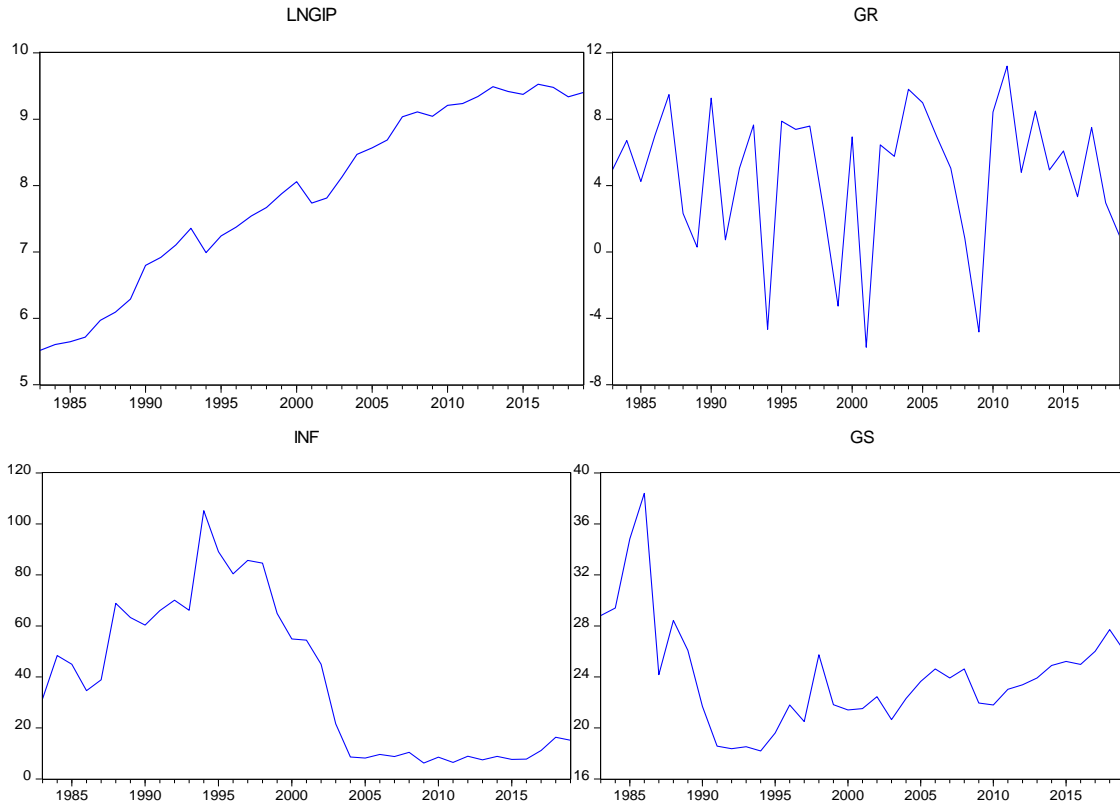
3.2. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde değişkenlerin grafikler yardımıyla ele alınan dönem içerisindeki seyri, değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, birim kök, eşbütünlük ve nedensellik testlerinin sonuçları yer almaktadır.

3.2.1. Değişkenlere Ait Grafikselle Değişim

Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik değişkenlerin analiz edildiği çalışma 1983-2019 dönemlerine ait veriler ile yapıldığı için değişkenlerin grafikselle değişimi yıllar itibarıyla incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle hipotez testlerinde gerçekleştirilen analizler için kurulan modele ait değişkenlerin grafikselle gösterimi Grafik 1’de sunulmuştur.

Grafikler incelendiği zaman LNGIP değişkenlerinin yıllar itibarıyla sürekli artış gösterdiği, INF değişkeninin ise belli bir dönemden sonra düşerek istikrarlı bir yapı seyrettiği söylenebilir. LNGIP değişkenleri dikkatli incelendiğinde ise özellikle 1994 ve 2008 dönemleri gibi krizlerin yaşandığı yıllarda kırılmaların ve istikrarsızlıkların yaşandığı fark edilmektedir. GR değişkeni, yıllar itibarıyla sürekli iniş çıkışlar göstermektedir. INF değişkeninde oldukça istikrarsız bir yapının var olduğu, fakat 2000’li yıllar itibarıyla düşüş trendine girdiği anlaşılmaktadır. Fakat bu trendin, 2005 yılı itibarıyla sona erdiği görülmektedir. GS değişkeni ise genel olarak istikrarsız bir yapıya sahiptir. 1985’li yıllarda zirve yapmasının ardından sürekli düşüş göstermekte olup, 2000’li yıllar itibarıyla yükseliş seyrindedir.

Şekil 1: Değişkenlere Ait Grafikselsel Değişim Göstergeleri

3.2.2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Kurulan hipotezin test edilmesi için oluşturulan modeldeki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler, analizlerin seyrine yönelik genel bilgiler verebilmektedir. Bu nedenle çalışmada Tablo 2’de görülen temel istatistik testler hesaplanmıştır.

Tablo 2: Değişkenlere ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık	Jarque-Bera
LNGIP	37	7.8955	9.52649	5.515040	1.3211	-0.36175	1.8652	2.7921 (0,24)
GR	37	4.6974	11.20011	-5.75007	4.2768	-0.95398	3.2091	5.6796 (0.058)
GS	37	24.0235	38.401	18.189	4.219	1.38166	5.5858	22.9017 (0.00)
INF	37	38.6148	105.2150	6.250977	30.3094	0.44213	1.8634	3.1969 (0,20)

Not: Jarque-Bera testinde parantez ile gösterilen ifadeler olasılık değerlerini vermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerden; basıklık değerine göre tüm değişkenlerin basık olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca çarpıklık değerine bakıldığında, GR ve LNGIP değişkenlerinin sağa (negatif yönde) çarpık olduğunu, INF ve GS değişkenlerinin ise sola (pozitif yönde) çarpık olduğu söylenebilir. Serilerin normallik testi için yapılan Jarque-Bera testine göre GR ve GS dışındaki değişkenlerin %5 düzeyde hata teriminin dağılımının normal olduğu görülmektedir.

Serinin normal dağılımını tespit edebilmek amacıyla Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Testin sıfır hipotezi hata teriminin dağılımı normaldir, alternatif hipotez ise hata teriminin normal dağılmadığı şeklindedir. Buna göre, Tablo 2’deki değişkenlerden GR ve GS dışındaki değişkenlerin

JB testi olasılık değerlerine bakıldığında %10'dan büyük olduğundan sıfır hipotez reddedilemez, başka bir deyişle hata teriminin dağılımı normaldir.

3.2.3. Birim Kök Testi

Ekonometrik analizlerde, modele dahil edilen değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için değişkenlerin aynı mertebeden durağan olması beklenir. Granger ve Newbold (1974), zaman serisi analizlerinde birim kök testlerinin yapılmasının temel gerekçesi olarak sahte regresyon sorunundan kurtulmak olduğunu ve birim köklü değişkenler ile yapılan analizlerin doğru sonuçlar vermeyeceğini belirtmiştir. Zaman serisi analizlerinde literatürde en çok tercih edilen birim kök testleri Genişletilmiş Dickey-Fuller (1981) ve Phillips-Perron (1988) analizleridir. Fakat bu testler günümüz küresel dünyasında yaşanabilecek krizleri ve ekonomik şoklar gibi kırılmaları dikkate almadan analizleri gerçekleştirmektedir. Fakat küresel hareketler, gelişmiş ülkelerin aldığı kararlar, savaşlar, salgınlar, krizler gibi birçok faktör yapısal değişikliklerin çıkışının sorgulanmasını şart koşmaktadır (Arouri vd., 2007: 9-10). Bu kapsamda amprik çalışmalarda yapısal kırılmalı testler kullanılmaktadır. Gerçekleştirilen analizlerde kırılmalar, kullanılan modelin sabit teriminde ve/veya eğiminde olabilmektedir. Küresel olaylar veya piyasalardaki önemli gelişmelerden dolayı ekonometrik çalışmalarda belirtilen yapısal kırılmalı testlerin tercih edilmesi gerekmektedir (Yıldırım vd., 2013: 83). Sigorta sektörü ile seçili makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmada ise iki kırılmaya izin veren Lee ve Strazicich (2003) durağanlık testi gerçekleştirilmiştir. Bu test kapsamında analizler iki model üzerinden gerçekleştirilmektedir. Model A kapsamında serilerin ortalamasında kırılmanın olup olmadığı, Model C'de ise serilerin ortalama ve trendinde kırılmanın varlığı test edilmektedir. Analizler sonucunda elde edilen test istatistiği mutlak değer olarak tablo kritik değerlerden büyük olması serinin durağan olduğunu gösterir.

Tablo 3: Lee-Strazicich Test Sonuçları

Değişkenler	Model A			Model C		
	T-istatistiği	Birinci Kırılma	İkinci Kırılma	T-istatistiği	Birinci Kırılma	İkinci Kırılma
LNGIP	-2.94 (3)	1994	2013	-5.18 (8)	2001	2009
GR	-4.41 (1)	1998	2001	-5.64 (3)	1999	2012
GS	-3.41 (4)	1996	1998	-5.80 (5)	2000	2008
INF	-3.21 (5)	1993	2002	-5.66 (1)	1997	2002
Δ LNGIP	-3.67 (5)**	2009	2014	-4.93(7)	1993	1998
Δ DGR	-5.87 (1) *	1995	2005	-6.98* (1)	2003	2012
Δ DGS	-5.46 (8)*	2000	2002	-7.47 (2)*	1993	2011
Δ DINF	-5.75 (1)*	2003	2008	-6.52 (1)**	2000	2004
Kritik Değerler	Model A Kritik Değerler			Model C Kritik Değerler		
	-4.54 (%1)			-6.42 (%1)		
	-3.84 (%5)			-5.65 (%5)		

Not: Test istatistiklerinin yanındaki parantez içindeki ifadeler serinin gecikme uzunluğunu gösterir. * %1, ** ise %5 anlamlılık düzeyini gösterir. Karşılaştırmanın yapıldığı kritik değerler ise Lee and Strazicich (2003) makalesi Tablo 2'den alınmıştır.

İki yapısal kırılmaya izin veren Lee-Strazicich birim kök test sonuçları incelendiğinde; tüm değişkenlerin düzey değerlerinde her iki modelde de birim köklü çıktığı görülmüştür. Ekonometrik analizlerde birim köklü değişkenleri durağanlaştırmak için kullanılan temel yöntem, değişkenlerin farkının alınarak tekrar durağanlığının test edilmesidir. Modele dahil edilen birim köklü değişkenlerin farkları alınarak tekrar analiz gerçekleştirildiğinde; LNGIP değişkeni Model A'da %5 anlamlılık düzeyinde durağanlaşmıştır. Diğer değişkenler ise her iki modelde de %1 anlamlılık düzeyinde durağan hale gelmiştir. Dolayısıyla hipotez testinin gerçekleştirilmesi için yapılması gereken eşbütünlük testi için gerekli şart olan değişkenlerin I(1) düzeyinde durağan olması sağlanmıştır.

3.2.4. Hatemi-J Eşbütünlük Testi

Amprik uygulamalı çalışmalarda, kurulan hipotezler gereği değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı eşbütünlük analizleri ile test edilmektedir. Sigortacılık sektörü ile seçili makroekonomik

değişkenler arasındaki ilişkinin test edildiği çalışmada iki yapısal kırılmaya müsaade eden ve literatürde en çok tercih edilen testlerden olan Hatemi- J (2008) eşbütünleşme testi gerçekleştirilmiştir. Bu test Gregory-Hansen testinin geliştirilmiş, sabitte ve eğimde kırılmayı analiz eden bir uygulamadır. Çalışmada gerek Türkiye'nin konjonktürel durumu gerekse belirlenen zaman aralığında oluşabilecek kırılmalar dikkate alındığında iki yapısal kırılmalı bir test öngörülmüş olup bu kapsamda tercih edilmiştir.

Tablo 4: Hatemi-J Eşbütünleşme Testi Sonuçları

ADF*		Z_t		Z_a	
Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi	Test İstatistiği	Kırılma Dönemi
-5.03 (0)	1987 1997	-5.675	1987 1997	-34.810	1987 1997
Kritik Değerler		Kritik Değerler		Kritik Değerler	
1%	5%	1%	5%	1%	5%
-7.83	-7.35	-7.88	-7.35	-118.57	-104.86

Not: Kritik değerler Hatemi-J (2008) makalesinden raporlanmıştır. Test istatistiğinin yanında parantez ifadesi uygun gecikme uzunluğunu gösterir. Modeldeki gecikme sayısı olarak 8 hesaplanmıştır. Bu hesaplamada Schwert (1989) formülü kullanılmıştır.

Tablo 4'te gerçekleştirilen eşbütünleşme analizi sonuçları incelendiğinde; test istatistiği sonucu olan -5.03'ün mutlak değerce kritik değerlerden küçük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, modele dahil edilen değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığını göstermektedir.

3.2.5. Hacker-Hatemi Nedensellik Testi

Eşbütünleşme testlerinden elde edilen sonuçlar, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ve yönünü vermemektedir. Bu nedenle modele dahil edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin de test edilmesi gerekmektedir. Sigorta sektörü ile seçili makro ekonomik değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin analizi için Hacker ve Hatemi-J (2006) testinden faydalanılmıştır. Bu testin diğer nedensellik analizlerinden temel farkı şudur; test kapsamında Toda-Yamamoto testi uygulanmaktadır fakat hata teriminin normal dağılmama riskine karşın kritik değerler bootstrap ile hesaplanmaktadır.

Tablo 5: Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi

Temel Hipotez	Test İstatistiği	Kritik Değerler			Karar
		1%	5%	10%	
DLNGIP $\nrightarrow$ DGR	3.823	11.754	6.787	5.308	Nedensellik Yoktur.
DGR $\nrightarrow$ DLNGIP	5.686***	10.608	6.849	4.993	Nedensellik Vardır.
DLNGIP $\nrightarrow$ DGS	0.954	9.757	6.562	5.051	Nedensellik Yoktur.
DGS $\nrightarrow$ DLNGIP	0.144	11.889	6.616	5.095	Nedensellik Yoktur.
DLNGIP $\nrightarrow$ DINF	2.783	11.475	6.736	4.82	Nedensellik Yoktur.
DINF $\nrightarrow$ DLNGIP	0.752	11.025	6.708	4.957	Nedensellik Yoktur.

Not: *, ** ve *** ifadeler sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesinde katsayıların anlamlı olduğunu göstermektedir.

Nedensellik analizi sonuçlarının raporlandığı Tablo 5 incelendiğinde, büyüme oranlarından brüt doğrudan sigorta primlerine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi yakalanmıştır. Modele dahil edilen diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi ise görülmemiştir.

4. SONUÇ

Finansal ekonominin baş aktörlerinden biri olan sigortacılık sektörü, gelişmekte olan ülkeler özelinde ekonomilerin gelişmesinde stratejik bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Günümüzde gerek firmalar gerekse de ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde güven faktörünün çok önemli hale geldiği bilinmektedir. Yatırımlar, ekonomilerin büyümesine ana girdilerden biri olduğu gibi tasarruf düzeyi de yatırım düzeyinin belirlenmesinde etkin bir unsurdur. Ayrıca, güven unsuru ülkelere yabancı sermaye gelmesine imkan tanıyarak ülkelerin rekabet gücünün de belirleyicisi olmaktadır. Dolayısıyla

tasarrufların artırılmasında ve sosyoekonomik ilişkilerde yaşanabilecek olası risklerin yönetilmesinde sigortacılık sektörü kilit bir rol üstlenmektedir.

Çalışmada Türkiye’de sigortacılık sektörü ile makroekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme, enflasyon ve tasarruf arasındaki ilişkilerin varlığı araştırılmıştır. Söz konusu araştırma için ortak veri kısıt nedeniyle 1983-2019 arasındaki yıllık frekanstaki veriler dikkate alınmıştır. Uygulanan yöntemlerin kırılmalı testlerden oluşması, çalışmanın özgün yönünü oluşturmuştur. İki kırılmaya izin veren birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin birinci farkında durağan olması neticesinde eşbütünleşme testinin uygulanması için gerekli olan önkoşul sağlanmıştır. İki kırılmalı eşbütünleşme testi bulgularına göre bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunamamıştır. Son olarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkileri tespit edilmeye çalışılmış ve ekonomik büyümeden sigorta primlerine doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ulaşılan bu sonuçlar; Şener ve Behdioğlu (2013), Peleckiene ve vd. (2019), Tunay ve vd. (2020), Şenol ve vd. (2020) tarafından yayımlanan çalışmaların sonuçları ile benzerlik göstermiştir.

Çalışmanın bulguları, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansındaki görülmesi olası dalgalanmaların sigortacılık sektörü üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Türkiye ekonomisinin yüksek enflasyon, işsizlik, cari açık gibi kırılmalı özellikleri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu tarz kırılmalı özellikler, ülke ekonomisinin önemli lokomotiflerinden biri olan yabancı sermayenin ülkeye kazandırılmasının önünde bir engel oluşturmaktadır. Bunun dışında yatırımların artırılması için tasarrufların ülke ekonomisine kazandırılması önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle ülke ekonomisinin cari açık sorunu, tasarruf yetersizliğinin bir göstergesidir. Bu nedenle kamu destekli bireysel emeklilik sistemi geliştirildiği ve verilen teşviklerin geliştirilmesi ile ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sürdürülebilir bir büyüme hedefi olan Türkiye’nin; sosyoekonomik risklerini azaltacak önlemler alması, bireylerin sigorta konusunda bilinçlendirilmesi, kurumların etkinliğini artıracak hamleler yapılması söz konusu hedefin gerçekleşmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.

Yazar Katkıları: 1. yazar, çalışmada 1. ve 2. bölümlerinde; 2. yazar, çalışmada 3. ve 4. bölümlerinde katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı: %50.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKLAR

- Arena, M. (2008). Does insurance market activity promote economic growth? A cross-country study for industrialized and developing countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 75(4), 921-946.
- Arouri, M.E.H., Bellalah, M. ve Nguyen, D.K. (2007). The comovements in international stock markets: new evidence from Latin American emerging countries. *Economics Bulletin*, 6(3): 1-13.
- Asinya, F.A. ve Joel, U.W. (2018). Impact of inflation on insurance claims in Nigeria: An ARDL Bounds F-Test approach. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 9(6), 43-53.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1981). Likelihood ratio statistics for auto regressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49(4), 1057- 1072.
- Ehiogu, C.P., Eze, O.R. ve Nwite, S. C. (2018). Effect of inflation rate on insurance penetration of Nigerian insurance industry. *International Research Journal of Finance and Economics*, (170), 66-76.
- Granger, C.W.J. ve Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2), 111-120.

- Gregory, A.W. ve Hansen, B.E. (1996). Residual-based tests for cointegration in models with regime shifts. *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.
- Hacker, R.S. ve Hatemi-J, A. (2006), Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: Theory and Application, *Applied Economics*, 38, 1489-1500.
- Han, L., Li, D., Moshirian, F ve Tian, Y. (2010). Insurance development and economic growth. *The International Association for the Study of Insurance Economics*, (35), 183-199.
- Hatemi-J, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.
- IMF (2021). World economic outlook update July 2021. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/07/27/world-economic-outlook-update-july-2021> (02.09.2021)
- Kaya, N. ve Beşer, N.Ö. (2020). The effect of insurance premium on economic growth in European Union Countries: Panel Data Analysis. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(23), 442-451.
- Lee, J. and Strazicich, M.C. (2003). Minimum lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics* (85),1082-1089.
- OECD. (2021). Gross insurance premiums. <https://data.oecd.org/insurance/gross-insurance-premiums.htm#indicator-chart>. (Erişim Tarihi: 04.09.2021).
- Pattarakitham, A. and Rungruengarporn, C. (2016). An empirical study of life insurance and macro economic indicators (February 12, 2016). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2731529> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2731529>
- Peleckiene, V., Peleckis, K., Dudzeviciute, G. ve Peleckis, K.K. (2019). The relationship between insurance and economic growth: evidence from the European Union countries. *Economic Research-Ekonomska Istra Zivanja*, 32(1), 1138-1151.
- Phillips, P.C.B. ve Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Phutkaradze, J. (2014). Impact of insurance market on economic growth in Post-transition Countries. *International Journal of Management and Economics*, (44), 92-105.
- Schwert, G.W. (1989). Tests for Unit Roots: A Monte Carlo investigation. *Journal of Business and Economic Statistics*, 7, 147-160.
- Senol, Z., Zeren, F. ve Canakci, M. (2020). The relationship between insurance and economic growth. *Montenegrin Journal of Economics*, 16(4), 145-155.
- Skipper, Jr. H.D. (1997). Foreign insurers in emerging markets: Issues and concerns. IIF Occasional Paper, pp. 92-97.
- Şener, H.Y. ve Behdioğlu, S. (2013). Türkiye sigorta pazarının gelişimindeki ana unsurların belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi EYİ 2013 Özel Sayısı*, 523-534.
- Toda, H.Y. ve Yamamoto, T.(1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated process. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Tunay, N., Çamlıbel, F. ve Tunay, K.B. (2020). Ekonomik dalgalanmaların sigorta şirketlerinin pazar payları ve prim üretimleri üzerindeki etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 95-101.
- Türkiye Sigorta Birliği (2020). Sektör raporu. https://tsb.org.tr/media/attachments/2020_YILI_SEKT%C3%96R_RAPORU.pdf (02.09.2021).

Yıldırım, K., Mercan, M. ve Kostakoğlu, S.F., (2013). Satın alma gücü paritesinin test edilmesi: Zaman serisi ve panel veri analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(3), ss.75-95.

World Bank. (2021). GDP Growth.

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2020&locations=TR&name_desc=false&start=1960&view=chart (Erişim Tarihi: 04.09.2021).

World Bank. (2021). Gross savings.

https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNS.ICTR.ZS?locations=TR&name_desc=false (Erişim Tarihi: 04.09.2021).

World Bank. (2021). Inflation, consumer prices

https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=TR&name_desc=false (Erişim Tarihi: 04.09.2021).

FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ'NE ETKİLERİ*

Erkin Yılmaz

ey2672@mail2.gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9284-2883

Dr. Öğr. Üyesi Ő. Gül Reis

greis@gantep.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7654-4256

ÖZ: Gelişmiş ekonomiler finansal serbestliğe 1970'li ve 1980'li yıllarda iki aşamada tam geçiş sağlarken gelişmekte olan ülke ekonomileri ise 1980'lerde başlayan serbestleşmelerini ancak 1990'larda tamamlayabilmişlerdir. Bu sũreĐte finansal serbestleşme uygulamalarının özet sonucuna bakıldığında ise uluslararası serbest sermaye akımlarının bir yandan gelişmekte olan ÷lkelerin büyümesine olumlu katkı sağlayabildiği ancak diğer yandan ise oldukça oynak olmaları sebebiyle döviz kuru dalgalanmalarına, cari açıklara ve sonrasında da özellikle bankacılık krizleri olmak üzere finansal ve ekonomik krizlere neden olabildiği gözlemlenmiştir. Çalışmada gelişmekte olan ÷lkelere örnek olarak seçilen Türkiye'de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılık ölçütlerine etkileri analiz edilmektedir. 1999-2019 dönemi için finansal serbestleşme ile bankacılık sektörü karlılığı arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto yöntemi ile incelenmektedir. Analiz sonucunda finansal serbestleşme göstergelerinden bankacılık sektörü aktif karlılığı ve özsermaye karlılığına doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal serbestleşme, Türk Bankacılık Sektörü, Zaman Serisi Analizi

Jel Kodları: G21, F65, F40

THE EFFECTS OF FINANCIAL LIBERALIZATION ON TURKISH BANKING SECTOR

ABSTRACT: While developed economies made a full transition to financial liberalization in two stages in the 1970s and 1980s, emerging economies were able to do the same only in the 1980s and 1990s. Looking at the summary results of financial liberalization practices in this process, it has been observed that international free capital flows can contribute positively to the growth of developing countries but on the other hand, they can also cause exchange rate fluctuations, current account deficits and financial and economic crises, especially banking crises, due to their highly volatile nature. In this study, the effects of financial liberalization on the profitability criteria of the banking sector in Turkey which is chosen as an example for developing countries are analyzed. The causality relationship between financial liberalization and banking sector profitability for the period 1999-2019 is examined with the Toda-Yamamoto method.

Keywords: Financial Liberalization, Turkish Banking Sector, Time Series Analysis

Jel Codes: G21, F65, F40

* Bu çalışma, Erkin Yılmaz tarafından yazılan ve Dr. Öğr. Üyesi Ő. Gül Reis tarafından yürüt÷len "FİNANSAL SERBESTLEŞMENİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜ'NE ETKİLERİ" adlı yayınlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

1990'lu yıllarda meydana gelen Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Rusya, Türkiye gibi büyük ekonomik krizlerin nedenlerini inceleyen araştırmacılar finansal serbestleşme ile krizler arasında bir etkileşim bulmaya çalışmışlar ve bu konuda pek çok araştırmacı iki farklı yönde sonuçlar elde etmişlerdir. Finansal serbestleşmenin kriz doğurduğunu savunan iktisatçılardan birisi de Stiglitz'tir. Stiglitz (2000) de finansal krizlerin eskisinden daha sık olarak ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanıyor olmasını finansal serbestleşmeye bağlamış ve ayrıca finansal serbestleşmenin sonuçlarının ağırlıklı olarak olumsuz olduğunu savunmuştur (Stiglitz, 2000, 1075-1086). Finansal baskının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini savunan diğer bazı araştırmacılarından 119 ülkeyi kapsayan çalışmalarıyla Haslag ve Koo (1999) ve 98 ülkeyi kapsayan çalışmalarıyla Roubini ve Sala-i Martin (1992) finansal baskı ile ekonomik gelişme arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Finansal krizlerin sıklıkla finansal serbestleştirmeyi takip ettiğini savunan bazı görüşlere rağmen bazı ülkelerde sadece açık sermaye hesabı olması finansal krizler için yeterli olmuştur. Zira bu ülkelerde finansal serbestleştirme adımları henüz atılmamış olmasına rağmen krizler oluşmuştur. Finansal kriz alanında çalışmaları bulunan Williamson ve Mahar (2002) sistematik olarak pek çok krizin finansal serbestleştirmeyi takiben kısa zamanda oluştuğunu bildirmişlerdir. Stiglitz (2000) gibi iktisatçılar serbestleştirmenin aşama aşama yapılması gerektiğini ve denetimin her aşamada şart olduğunu belirtmişlerdir. Sermaye denetimleri tek başına yeterli bir önlem olmayıp onu destekleyecek ulusal ekonomi politikalarına ihtiyacı vardır. Makroekonomik politikaların unsurlarının birbiriyle uyumlu olması gereklidir; zira birbiriyle çelişen politikalar çoğunlukla piyasayı ürkütürken ani yabancı sermaye çıkışları ve krizlere sebebiyet verebilmektedir. Burada söz konusu olan riskler imkânsız üçlü hipotezinden kaynaklanmaktadır. Zira stabil bir döviz kuru, sermaye hareketlerinin serbestliği ve bağımsız bir para politikasının aynı anda uygulanabilirliği mümkün olmamaktadır.

Finansal krizlerin nedeni ağırlıklı olarak yönetim hataları sonucu oluşan ekonomik istikrarsızlık olsa da finansal düzenleme ve denetimlerin eksikliğinin de bu krizlerde payı vardır. Buna ilaveten bankaların aktif kalitesinin düşük olması, devletin verdiği zimni mevduat sigortalarının neden olduğu ahlaki tehlike ve bunlar sonucu oluşan kaynak verimsizliği de krizlere zemin hazırlayan unsurlardır. Finansal serbestleşme adına uygulanan deregülasyonların yeterli hazırlık olmadan yapılması ve bu deregülasyonlar sonucu sistemde oluşacak boşluklarla ilgili gerekli önlem mekanizmalarının kurulmaması da krizin önündeki engelleri daha hızla kaldırmaktadır (Sayılğan, 2003, 64-65).

Finansal serbestleşme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar literatürde çokça yer almasına rağmen serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına olan etkilerinin daha az çalışılmış olması bu çalışmanın seçilmesinde temel motivasyon kaynağı olmuştur. Bu anlamda literatürdeki boşluğun doldurulması yönünde katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yapılması gereken yatırımların çoğu zaman ülke tasarrufları ile karşılanamıyor olması dış tasarrufların ülkeye çekilmesi zorunluluğunu getirmektedir. Türkiye özellikle 2000'li yılların başından 2010'lu yılların son dönemine kadar sağladığı yüksek ve sürekli büyümeyi ağırlıklı olarak sağladığı dış kaynak girişine borçludur. Bu sayede söz konusu yatırımları finanse edebilmiştir. Bu süreçte dış kaynakların miktarı kadar dağılımı ve vadesi de önemli olmuştur. Finansal serbestleşmenin sonucu olarak gerçekleşen bu dış kaynak girişlerinin Türk bankacılık sektörü ve dolayısıyla genel ekonomik gelişme üzerine etkilerini araştırdığımız çalışma bu açıdan önem arz etmektedir. Çalışmada yapılan nedensellik analizi sonucunda aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı üzerinde her iki seçili finansal serbestleşme göstergesinin de etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Net faiz marjının ise bu serbestleşme göstergelerinden önemli ölçüde etkilenmediği sonucu elde edilmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında sırasıyla 2'nci bölümünde finansal serbestleşme olgusu ve Türkiye'deki gelişiminden kısaca bahsedilmiş, 3'ncü bölümünde konu ile ilgili literatür özeti yapılmış, 4'ncü bölümünde veri ve yöntem başlığı altında analizde kullanılan verilerle ilgili bilgi ve araştırma modelleri verilmiş, 5'nci bölümünde uygulama raporlanıp çalışma bulguları paylaşılmış ve son bölümde de sonuç özetlenerek genel değerlendirme ve öneriler kısmına yer verilmiştir.

2. FİNANSAL SERBESTLEŞME

Finansal serbestleşme; özellikle gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek için finans sistemi üzerindeki denetim ve kısıtlamaları kaldırdığı ya da azalttığı yeniden düzenleme uygulamaları ile ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılma süreci olarak ifade edilmektedir. Finansal serbestleşme hipotezine göre, yüksek faiz oranları banka mevduatları üzerinde tasarruf ve portföy etkileri yaratmaktadır. Tasarruf etkisine göre, faiz oranları yoluyla varlıkların reel getirilerinde yükselme, tasarruf arzını artırarak tüketimi caydırmakta ve kronik yatırım yetersizliği sorununu çözmektedir. Portföy etkisi ise, diğer varlıklara göre mevduatların getirilerini artırarak, serveti altın, para ve gayrimenkullerden tasarruflara kaydırmaktadır (Aşıkoğlu, 1995, 29-46).

1970'li yılların başında Bretton Woods döviz kuru sisteminin sona ermesi ve akabinde yaşanan petrol krizi, uluslararası bankacılık faaliyetlerinde önemli gelişmelere sebep olmuştur. Birçok ülkenin sabit kur rejimini terk ederek esnek kur sistemine geçmesi kambiyo rejimlerinde sermaye hareketlerini serbestleştiren düzenlemelere geçmelerine de yol açmıştır. Küreselleşme olgusu 1970'ler ve 1980'lerde dünyada hızla yayılırken 1990'ları takiben art arda yaşanan Güneydoğu Asya, Rusya ve Latin Amerika krizleriyle birlikte küreselleşmenin maksimum sınırlarına eriştiği konuşulmaya başlanmıştır. Bu geniş çaplı bölgesel, finansal ve ekonomik krizlerin temel sebebi menkul değerler piyasalarındaki aşırı dalgalanmalar olmakla birlikte kök sebep bunlarla sınırlı değildir. Serbest piyasa ekonomisinin etkinliği giderek artan oranda şüphe ile karşılanmaktadır (Higgott ve Philips, 1998, 1-40).

Teknolojik gelişme uluslararası finansal araçlar ve müşteriler arasında daha etkin ve hızlı bir haberleşme olanağı sağlamış, maliyet ve zaman avantajlarıyla birlikte uluslararası mal ve hizmet ticaretine kıyasla para-sermaye ticaretini daha karlı bir duruma getirmiştir. Bu oluşan fırsatlardan fayda sağlamak isteyen ülkeler mevzuatlarını yeni koşullara uygun hale getirmişler ve finansal sistemlerinde serbestleştirmeye gitmişlerdir. Bazı finansal serbestleşme uygulamaları uluslararası sermaye giriş çıkışlarının hukuki olarak serbest bırakılması, faiz oranları ve döviz kurları üzerindeki kamu denetiminin azaltılması, kredi sözleşmeleri üzerindeki engellerin kaldırılması ve finansal işlemler üzerindeki yükümlülüklerin azaltılması olarak sayılabilir. 1970'lerde birçok ülkede yaşanan ekonomik krizler iktisadi serbestleşmenin iktisadi gelişime fayda sağladığı fikrinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Dış borçlarını finanse etmekte zorluk çeken ülkelere kaynak sağlamak için en uygun yöntem olarak finansal serbestleşme önerilmiştir (Mihçı, 2000, 84).

Finansal serbestleşme kavramının literatürde yaygınlık kazanmasının ilk ve en etkili araştırmacıları McKinnon (1973) ve Shaw (1973) olmuş ve temel serbestleşme hipotezleri günümüze kadar güncel araştırma ve tartışmaların konusu olagelmıştır. Shaw'a göre finansal serbestleşme politikaları reel ekonomiyi üç yönde etkilemektedir. İlk olarak, finansal piyasalar genişleyerek tasarruf hacmini artırmakta ve sermaye birikimi sürecini hızlandırmaktadır. İkinci olarak, sermaye piyasaları genişleyerek, yatırım olanakları artmakta ve finansal baskı politikalarının yarattığı istihdam sorunu çözülmektedir. Üçüncü olarak, finansal serbestleşme politikaları gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaktadır (Shaw, 1973, 11).

Finansal serbestleşmenin fikir babaları sayılan McKinnon ve Shaw'ın liberal görüşleri ilk çıktığı 1970'li yıllardan itibaren çok etkili olmuş ve dünyada hızla yayılan şekilde gelişmiş ülkelere başlayarak çok sayıda ülkede hızla serbestleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Fakat zamanla bazı ampirik sonuçlar bu görüşlerin gelişmekte olan ülkelere olumlu sonuçlar vermediğini göstermiştir. Zira gelişmekte olan ülkelere tasarruf ve bunun paralelinde yatırımların görece düşük kalmasının kök sebebi olarak düşük faiz oranlarını gösteren McKinnon ve Shaw'ın görüşlerine gelen temel eleştiri, artan reel faizlerin her zaman tasarruflar ve yatırımları artırmayacağını ve hatta çoğu zaman temel makroekonomik göstergeleri bozacağı yönündedir (Mihçı, 1999, 30).

2.1. Türkiye'de Finansal Serbestleşmenin Gelişimi

Türkiye ekonomisinde, cumhuriyetin kuruluş yıllarında Osmanlı'nın son döneminden kalan acı tecrübelerin de etkisiyle başta yabancı sermayeye karşı kuşkucu yaklaşımın ancak zamanla yetersiz kalan yerli sermaye dış kaynaklı ekonomik gelişimin zorluğunu göz önüne sermiştir. Dünya Ekonomik

Buhranı ve onu takip eden II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle dünya ülkelerinde genel olarak ithal ikameci ve korumacı politikalar benimsenmiş ve Türkiye de bu akımdan etkilenmiştir. 1950'li yıllarla birlikte 1980'e kadar süren çeşitli düzenlemelerle yabancı sermaye yatırımları çekilmeye çalışılmışsa da bunların finansal serbestleşmeye yönelik adımlar olduğunu söyleyemeyiz. 1970'li yılların ortalarından itibaren gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunlar 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye ekonomisinde de benzer nitelikte sorunlar yaşanmasına neden olmuş ve dış kaynak yetersizliğinin de etkisiyle 1979 yılında kriz sürecine girilmiştir. 1980'li yılların başından itibaren yönetim değişikliğiyle liberal politikalar izlenmiş ve hızla ticari serbestleşme adımları atılmıştır. Bununla birlikte aynı hızda olmasa da finansal serbestleşme adımları başlamış, çeşitli kanunlarla kurumsal alt yapı oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Finansal sistemde serbestleşmenin ilk adımı 1980'de vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılması ile olmuştur. Bu sayede artan rekabet ve reel faiz vasıtasıyla yurtiçi tasarruflarda artış sağlanması hedeflenmiştir. (Savrul vd, 2013). 1980'li yıllara kadar uygulanan tavan faiz kısıtlaması nedeniyle sürekli negatif düzeyde seyreden reel faiz oranları faiz oranlarının serbest bırakılması sonucunda pozitif dönmüştür. Böylece 1981 ve 1982 yıllarında bankacılık sistemine yönelen yurtiçi tasarruflarda önemli artışlar yaşanmıştır (Parasız, 1998, 212).

Finansal serbestleşme sürecinde zorunlu rezerv uygulamasına ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır. 1985 ve 1986 yıllarında alınan kararlar zorunlu rezerv sisteminin para politikasının faydalı bir aracı olarak kullanılmasına yöneliktir. Bu tarihlere kadar %25 düzeyinde uygulanan zorunlu karşılıklar kademeli şekilde %15 düzeyine çekilmiştir (Yülek, 1998, 16).

Bankacılık sektörüne ilişkin düzenlemeler 1983 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kurulması ile başlamıştır. Bu fonun kurulmasındaki amaç mudileri yaşanabilecek bankacılık krizlerine karşı korumak ve yatırımcı güvenini sağlamaktır (TCMB, 2002, 18). Sektörel düzenlemeler 1985 ve 1999 yıllarında çıkarılan Bankalar Kanunu ile devam etmiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Bankalar Kanunu ile bankaların finansal yapıları ile denetim mekanizmasının güçlendirilmesini amaçlanmış ve bunun sağlanması için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur (TBB, 2001). 1980'li yılların ortalarına kadar hükümetler iç borçlanma ihtiyaçlarını ağırlıklı olarak Merkez Bankası'nın kısa vadeli avanslarıyla gidermişlerdir. Hazine tahvillerinin ihale yöntemi ile satışının 29 Mayıs 1985 tarihinde başlaması ile birlikte kamu açıklarının finansmanı için daha sistemli bir dönem başlamıştır. Merkez Bankası rezervlerinin daha az oranda kullanılması enflasyonla mücadelede para politikasının gücünü artırmıştır (Önder ve diğ., 1993, 190). Merkez Bankası, bankacılık sisteminde likiditeyi ayarlayıp para arzını kontrol edebilmek için şubat 1987'de açık piyasa işlemlerine başlamıştır. Bu yolla devlet, ekonomide ödünç verilebilir fonların miktarını değiştirebilmek yoluyla toplam kredi hacmini kontrol etmeyi amaçlamıştır (Saraçoğlu, 1997, 32).

Altın ticaretine ilişkin hususlar da finansal serbestleştirme sürecinden etkilenmiştir. Altının yurt içindeki ticareti ve ithalatına dair düzenlemeler 1983 ve 1984 yıllarında yapılmış ve altının TL cinsinden değerinin belirlenmesi konusunda Merkez Bankası yetkilendirilmiştir. Merkez Bankası, 1984 yılında TL Karşılığı Altın Piyasası'nı kurarak altın ithalatı, bu altınların bireylere ve kurumlar satışı hususunda yetkili olmuştur. 1989 yılında ise Döviz Karşılığı Altın Piyasası kurularak ithal edilen altınların döviz ve efektif mukabili satışına başlanmıştır (Aslan, 1999, 37-39).

Türkiye'de sermaye piyasasının düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik olarak 1981 yılında Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konmuştur. Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olarak 1982 yılında denetleyici ve düzenleyici kurul olarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur (TCMB, 2002, 13). Sermaye Piyasası Kanunu'nda ilgili düzenlemeler yapılmış ve 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası şimdiki misyonu ile tekrardan açılarak işlemlere başlamıştır (Saraçoğlu, 1997). Bu süreçte döviz rejiminin serbestleştirilmesine dair adımlar da atılmıştır. Buna yönelik olarak 28 sayılı karar 29 Aralık 1983 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu kararla TCMB'nin tüm kurların günlük alım satım değerlerini belirlediği uygulamadan vazgeçilmiş ve esas kur uygulamasına geçilmiştir. Daha fazla serbestlik ve kolaylık getirilmesi amacıyla bu karar da 1984'te kaldırılarak yerine 30 sayılı karar yürürlüğe konmuştur (Kazgan, 2009, 164). Bunun hemen ardından 29 Haziran 1985 tarihinde bankalara ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemlerinde kendi kurlarını belirleme hakkı verilmiştir. Bu düzenlemeler sonucu bankalar yabancı para faaliyetlerini hızla artırmış ve döviz cinsi mevduatlar geniş

para arzında (M2Y) temel bileşen haline gelmiştir (Saraçoğlu, 1997). Kambiyo rejimindeki serbestleşme adımlarının bir diğeri 21 Eylül 1988 tarihinde Merkez Bankası'nın kontrolünde bankalar ve yetkili döviz büfelerinin katılımıyla kurulan Bankalararası Döviz ve Efektif Piyasası olmuştur. Burada amaç döviz kurlarının piyasa koşullarına uygun olarak belirlenmesini sağlamaktır (Sak, 1995, 75).

Genel olarak değerlendirdiğimizde Türkiye, finansal serbestleştirme sürecinde hızlı adımlarla yasal altyapıyı oluşturmuş ve iyi örgütlenmiş finansal piyasalara sahip olmuştur. Bununla birlikte, finansal derinleşme sağlamak için en önemli şartlardan biri olan finansal kurumların çeşitliliği bakımından yeterli gelişmişliğe ulaşamamıştır. Bu sebeple finansal fonların büyüme hacmi ve daha geniş kitlelere dağılımı yeterince sağlanamamıştır. Bu anlamda çok büyük ağırlığı bankacılık kesiminden oluşan finansal sektör gelişmiş ülkelere kıyasla sığ kalmaktadır. Finansal sektörün sığ olması onu politik ve ekonomik dalgalanmalara karşı korunmasız kılmaktadır. Ancak buna rağmen ülkemizde finansal sektör yüksek bir büyüme potansiyeline sahiptir (Oktayer, 2009, 74-100).

3. LİTERATÜR

Finansal serbestleşme konusu ağırlıklı olarak ekonomik büyümeye etkileri bakımından incelenmiş olmakla birlikte bankacılık sektörüne etkileri bakımından da literatürde çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların çoğunda finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğu savunulmasına rağmen bazılarında ise serbestleşmenin bankacılık sektörü ve beraberinde ekonomik büyümeye olumlu katkı yaptığı sonucuna varılmıştır.

Finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu ve bu nedenle ekonomik krizlere yol açacağını ortaya koyan birçok çalışma bulunmaktadır. (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998; Weller, 2001; Bird ve Rajan, 2001; Yapraklı, 2011; Togan ve Berument, 2011; Oktar ve Yüksel, 2015; Arı ve Özkeskin, 2016; Cergibozan ve Arı, 2017; Acar-Balaylar, 2017; Tellalbaş-Mengüç, 2017; Barbaros ve Kalaycı, 2019) gibi...

Bununla birlikte sayıları daha az olmakla birlikte çalışmalarında finansal serbestleşmenin bankacılık sektörü ve buna paralel olarak ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşan araştırmacılar da vardır. (Jalil ve Ma, 2008; Tanna vd., 2017; Adeel-Farooq vd., 2017; Akinsola ve Odhiambo, 2017; İlter ve Burtan-Doğan, 2018) gibi...

Çalışmada kullanılan değişkenler genel literatürde kullanımlarıyla ilişkilendirilerek aşağıda tanımlanmıştır.

Finansal sektörün gelişmişliği esasında finansal serbestleşmenin aşamalarından biri olsa da finansal sektörün gelişmişliği ile finansal serbestleşme birbirini besleyen iç içe geçmiş kavramlardır. Farklı araştırmacılarca farklı şekilde formüle edilmesine rağmen temelinde ulusal ve uluslararası boyutta finansal piyasa, aktör ve kurumların rolünün artması şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışmada finansal sektörün gelişmişliği değişkeni bir iç finansal gelişmişlik ölçütü olarak King ve Levine(1993), Caporale vd.(2009), Togan ve Berument(2011), Demirgüç-Kunt ve Detragiache(1998), Bird ve Rajan(2001), Wyplosz(2011) gibi araştırmacıların çalışmalarında kullandığı şekilde yurt içi kredi hacminin GSYH'ye oranı şeklinde alınacaktır.

Ticari dışa açıklık kavramı, bu konuda Ricardo'nun 1817 tarihli ilk çalışmasının sonucu olan ünlü karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden bu yana ekonomik gelişmişlik araştırmalarında önemli faktörlerden biri olagelmiştir. Frankel ve Cavallo (2004) çalışmalarında ticari açıklığın ani gelişen ekonomik resesyona ve döviz yetersizliklerine karşı olumlu etki yaptığını, Tornel, Westermann ve Martinez (2004) ise benzer şekilde panel regresyon yöntemi ile yaptıkları uygulama sonuçlarına göre ticari açıklığın ekonomik büyümeye üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu açıklamışlardır. Ticari açıklığın ekonomik büyümeye olumlu etkisini açıklayan çalışmalardan birinde ise Türkiye'den Yapraklı(2011) özellikle uzun dönemde bu etkinin belirginleştiğini açıklamıştır. Bunların yanında çalışmalarında ticari açıklığın finansal krizlere neden olduğunu açıklayan araştırmacılar da vardır. Bunlardan en bilineni Aizenman'ın (2004) panel regresyon analizini kullanarak GOÜ ve OECD ülkeleri için yaptığı araştırmanın sonuçlarıdır. Bu çalışmada da ticari dışa açıklık oranı Aizenman'ın çalışmasında ve genel

literatürde kullanıldığı şekliyle ithalat ve ihracat toplamının yani dış ticaret hacminin milli gelire oranı olarak hesaplanacaktır.

Banka aktif karlılığının genel kabul gören tanımı aktiflerin sağladığı karlar ile pasiflerin ve yasal yükümlülüklerin toplam maliyeti arasındaki farktır. Banka karlılığında hem iç hem de dış faktörlerin etkisi bulunmakta olup içsel faktörler bilanço hesaplarından, dışsal faktörlerse finansal sektörü etkileyen ve banka yönetiminin kontrolünde olmayan ekonomik ve yasal değişkenlerden oluşmaktadır. Literatürde banka karlılığını etkileyen faktörler incelenirken içsel faktörler olarak banka büyüklüğü, sermaye yeterliliği, giderler, menkul kıymetler ve sorunlu krediler dikkate alınmaktadır (Güngör, 2007, 42-43). Bu çalışmada bankacılık sektörü karlılığı değişkenlerinden birisi olarak kullanılan aktif karlılığı ise temelde bankaların toplam aktifleri yoluyla elde edilen karı tanımlamaktadır. Bu çalışmada olduğu gibi aktif karlılık oranını hesaplamak içinse vergi öncesi karın toplam aktiflere oranı kullanılır. Banka performans ölçütü olarak sıklıkla kullanılan aktif karlılığı ortalama aktiflerin her bir biriminin karlılıkta ne derece etkili olduğunu gösterdiğinden bankaların etkinliğini ölçmede temel faktör olarak değerlendirilir (Petersen ve Schoeman, 2008, 1).

Banka performans ölçümlerinde dikkate alınan en temel unsurun kârlılık olduğu varsayıldığında bankanın sermaye gücünü görmek de önem arz etmektedir. Özsermaye kârlılığı genel anlamıyla hisse sahiplerinin işletmeye verdikleri sermayeler yoluyla elde edilen kârlılığın ölçüsüdür (Aydın, Başar ve Coşkun, 2009). Banka özsermaye karlılığı ise hissedarların bankaya yaptıkları yatırımın karşılığında aldıkları getirinin oranıdır (Şıklar, 2004, 264). Özsermaye kârlılığının temel hesabı vergi sonrasında oluşan net kârın(veya zararın) toplam özkaynaklara oranlanmasıyla yapılır ve net kâr/özsermaye formülüyle hesaplanır (Van Horne ve Wachowicz, 1995, 142).

Bankacılık sektörünün performans ölçütü olarak en yaygın kullanılan ölçütlerden bir diğeri olan Net faiz marjı, ortalama faiz gelirleri ile ortalama faiz giderlerinin arasındaki farkla ölçülür. Aradaki fark bankaların kârlılık oranını göstermekte ve ayrıca bu marj, bankaların aracılık maliyetleriyle etkinlikleri hakkında da bilgi vermektedir (Islam ve Nishiyama, 2016). Net Faiz Marjı, bankaların aktif ve pasiflerinin hacmini ve aynı zamanda kombinasyonunu yansıtır ve bankalarca aracılık maliyetinin karşılığı olarak hesaplanır (Angbazo, 1997, 56). Net Faiz Marjının pozitif olması beklenir ki bu da faiz gelirlerinin faiz giderlerinden daha fazla olması anlamına gelir. Saksanova (2014, 133) yüksek NFM'nin banka etkinliğini ölçmede en önemli gösterge olduğunu ve bu oranın yüksek olmasının faiz getirisi olan varlıkların yönetiminde banka yönetiminin başarısına işaret olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte bankaların aracılık misyonlarındaki etkinlik artışından ekonomik büyüme de doğru orantılı olarak etkilenmektedir (Demirgüç-Kunt ve Huizinga, 1999).

4. VERİ VE YÖNTEM

4.1. Veri Seti ve Değişkenler

Çalışmada finansal serbestleşmenin Türk bankacılık sektörünün kârlılığına etkisinin olup olmadığı incelenmektedir. 1999Q1-2019Q4 yılları arasındaki dönem için finansal sektörün gelişmişliği ve ticari dışa açıklık ile Türk bankacılık sektörünün aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı ve net faiz marjı arasındaki ilişki çeyreklik verilerle ve zaman serisi yöntemiyle analiz edilmektedir. Çalışmada kullanılan veriler finansal sektörün gelişmişliği oranı, ticari dışa açıklık oranı, bankacılık sektörünün aktif kârlılığı oranı, öz sermaye kârlılığı oranı ve net faiz marjıdır. Aşağıda bu verilerin tanımları, hesaplama yöntemleri ve bu ilişkiadaki önemlerine kısaca değinilirken literatürdeki kullanımlarıyla ilgili de örnekler verilmiştir. Ayrıca değişkenlerle ilgili özet bilgiler ve çeyreklik veri setlerinin elde edildiği kaynaklar ise Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Analizde Kullanılan Değişkenler

Finansal serbestleşme değişkenleri	Açıklamalar	Referanslar	Kaynak
Finansal sektörün gelişmişliği(FSG)	Yurt içi kredi hacmi/GSYH	King ve Levine(1993), Caporale vd.(2009), Togan ve Berument(2011), Demirgüç-Kunt ve Detragiache(1998), Bird ve Rajan(2001), Wyplosz(2011)	TCMB EVDS
Ticari dışa açıklık oranı(TDAO)	(İhracat+İthalat)/GSYH	Jalil ve Ma(2008), Korkmaz ve Çevik ve Birkan(2010), Yapraklı(2011), Tornell ve Westerman ve Martinez(2003), Cavallo ve Frankel(2004), Lee ve Shin(2008)	FRED, TCMB EVDS
Aktif Karlılığı(ROA)	Net Kar/Toplam Aktifler	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016), Cergiboza ve Arı(2017), Oktar ve Yüksel(2015), Çelik(2019), Sarsıcı(2019)	TBB
Özsermaye Karlılığı(ROE)	Net Kar/ Özsermaye	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016), Cergiboza ve Arı(2017)	TBB
Net Faiz Marjı(NFM)	Net Faiz Geliri/Toplam Aktifler	Reis ve Kılıç ve Buğan(2016),Çakar(2003), Sarsıcı(2019)	TBB

4.2. Araştırma Yöntemi ve Model

Klasik Granger nedensellik testi değişkenlerin tümünün durağan olması gerekliliği şartına sahiptir. Durağanlık testi sonucunda durağan olmayan serilerin farkları alınarak durağan hale getirilmektedir. Ancak bundan sonra nedensellik analizi yapılabilmektedir. Farkların alınması sonucunda oluşan bilgi kaybının önlenmesi için Toda-Yamamoto (1995) tüm değişkenlerin kendi seviyesinde analize sokulduğu bir test geliştirmiştir. Toda-Yamamoto testi uygulanmadan önce herhangi bir ön test yapma koşulu bulunmamakla birlikte maksimum bütünleşme derecesinin elde edilebilmesi için analiz öncesinde birim kök testleri uygulanmalıdır. Testin ikinci aşaması uygun gecikme sayısının belirlenmesinden oluşmaktadır. Temeli Granger nedensellik testine dayalı olan bu teste göre, Granger nedensellik testi metodolojisinde olduğu şekilde önce bağımlı ve bağımsız değişkenlerin durağanlıkları tespit edilmektedir. Değişkenlerin durağanlık seviyeleri belirlenince buradan maksimum entegrasyon derecesi olan $dmax$ belirlenmektedir. Bundan sonra yine Granger nedensellik testinde olduğu gibi bir VAR modeli tahmin edilerek modelin k olarak simgelenen optimal gecikme uzunluğu belirlenmektedir. Sonra $k+dmax$ gecikmeli değişkenlerin dışsal değişken olarak yer aldığı VAR modeli oluşturulmaktadır. Toda-Yamamoto(1995) yaklaşımı diğer nedensellik analizlerinde dikkate alınan serilerin durağanlık derecesini göz ardı ettiğinden farklı durağanlık seviyesindeki seriler arasında analize imkan vermektedir (Pata, 2018:103). Bunun yanı sıra, Toda-Yamamoto (1995) tarafından geliştirilen yöntemde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına da ihtiyaç duyulmamaktadır (Çalışkan vd, 2017, 50).

Seride mevsimsellik tespit edilen finansal sektörün gelişmişliği(FSG), ticari dışa açıklık oranı(TDAO) ve net faiz marjı(NFM) verilerinde mevsimsel düzeltme yapılmış ve analizde düzeltilmiş bu yeni seriler kullanılmıştır.

Çeyreklik verilerle oluşturulan modeller şu şekilde formüle edilmektedir:

$$ROA_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

$$ROE_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

$$NFM_t = \beta_0 + \beta_1 FSG + \beta_2 TDAO + \varepsilon_t$$

Modellerde β_1 ve β_2 katsayılarının aktif kârlılığı, öz sermaye kârlılığı ve net faiz marjını pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Analizde ilk olarak serilerin birim köklü olup olmadığını test etmek için ADF (1979) (Augmented Dickey Fuller) ve PP (1988) (Phillips Perron) birim kök testleri yapılmıştır. ADF birim kök testi formülasyonu şu şekildedir:

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Dickey- Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen birim kök testinde değişkenin birinci dereceden farkı ΔY_t , gecikme uzunluğu k , gecikmeli fark terimleri ise δY_{t-1} olarak gösterilmektedir. Phillips-Perron (1988) birim kök testi, Dickey-Fuller birim kök testinin varsayımlarını genişleterek parametrik olmayan zayıf korelasyon ve heterojeniteye izin veren veri sınıfına olanak sağlamaktadır (Phillips ve Perron, 1988, 335).

Her bir bağımlı değişken için iki bağımsız değişkenli VAR modellerinin formülasyonları aşağıda belirtilmiştir.

$$ROA_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROA_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$ROE_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} ROE_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$NFM_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$FSG_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{1(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{2(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \beta_{3(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

$$TDAO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} TDAO_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{1(i+d)} NFM_{t-(i+d)} + \sum_{i=1}^{k+dmax} \alpha_{2(i+d)} FSG_{t-(i+d)} + \varepsilon_{it}$$

5. BULGULAR

1999Q1-2019Q4 arasındaki çeyreklik dönemlerin incelendiği çalışmada üç ayrı bankacılık sektörü karlılığı değişkeniyle iki finansal serbestleşme değişkeni arasındaki ilişki üç farklı hipotez altında Toda-Yamamoto metodu ile analiz edilmiştir. Öncelikle serilerin tanımlayıcı istatistikleri verilip ön testleri yapılmış ve ardından her bir hipotez için Toda-Yamamoto metodu uygulanarak analiz tamamlanmıştır.

5.1. Tanımlayıcı İstatistikler ve Analizin Ön Testleri

Araştırmada kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	FSG	NFM	ROA	ROE	TDAO
Ortalama	144.449	0.0273	1.4578	9.4457	40.7727
Medyan	178.297	0.0242	1.6722	14.2014	40.9373
Maksimum	212.111	0.0637	4.433	43.1375	57.4044
Minimum	58.7729	0.0171	-4.1624	-112.7149	25.879
Std. Sapma	57.2101	0.0103	1.5389	23.3677	6.2335
Çarpıklık	-0.5139	1.8789	-2.2303	-3.5133	-0.1929
Basıklık	1.5261	6.2835	8.4524	15.9981	3.4146
Gözlem	84	84	84	84	84

Tablo 3, kullanılacak bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait korelasyon matrisini göstermektedir. Tabloya göre bağımsız değişkenler TDAO ve FSG arasında orta düzeyde çoklu doğrusal bağlantı görülmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi

	FSG	NFM	ROA	ROE	TDAO
FSG	1				
NFM	-0.7107	1			
ROA	0.2836	-0.5458	1		
ROE	0.3011	-0.5071	0.9193	1	
TDAO	0.7355	-0.6804	0.2381	0.2422	1

Tablo 4’te ADF ve PP birim kök test sonuçları yer almaktadır. Birim kök test sonuçlarında finansal serbestleşme değişkenleri serilerinin(FSG ve TDAO) %5 anlam düzeyinde durağan olmadığı, serilerin birinci dereceden farkı alındığında I(1) durağan hale geldiği görülmektedir. Bankacılık sektörü değişkenleri serilerinin ise (ROA, ROE ve NFM) %5 anlam düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiş ve dolayısıyla farklarının alınma gereği duyulmamıştır.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

ADF*	Düzye		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
FSG	-1.007091 (0.7476)	-1.545453 (0.8057)	-9.078137 (0.0000)	-9.043721 (0.0000)
TDAO	-2.212528 (0.2035)	-3.484617 (0.0477)	-9.092328 (0.0000)	-9.060608 (0.0000)
ROA	-3.134971 (0.0279)	-3.131585 (0.1062)	-3.927699 (0.0031)	-3.628048 (0.0344)
ROE	-6.077129 (0.0000)	-7.569761 (0.0000)		
NFM	-6.802056 (0.0000)	-5.534084 (0.0001)		
PP	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
FSG	-0.989615 (0.7538)	-1.551519 (0.8034)	-9.092318 (0.0000)	-9.068288 (0.0000)
TDAO	-2.095505 (0.2471)	-3.393712 (0.0592)	-9.606192 (0.0000)	-9.575282 (0.0000)
ROA	-3.064625 (0.0332)	-3.132011 (0.1059)	-11.36056 (0.0001)	-11.29485 (0.0000)
ROE	-3.720070 (0.0054)	-3.917456 (0.0155)		
NFM	-3.193978 (0.0238)	-4.135763 (0.0083)		

*ADF testinde gecikme sayısının belirlenmesinde Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır ve SIC yöntemi ile gecikme sayısı maksimum 11 olarak alınmıştır.

Tablo 5'te VAR modellerin gecikme uzunluğunun belirlenmesi için gecikme uzunluğu testi sonuçlarına yer verilmektedir. Gecikme uzunluğu testlerinde Akaike Bilgi Kriteri(AIC) baz alınmış ve test sonucunda en uygun gecikme sayıları sırasıyla Model 1 için 5 gecikme, Model 2 için 7 gecikme ve Model 3 için 1 gecikme olarak belirlenmiştir

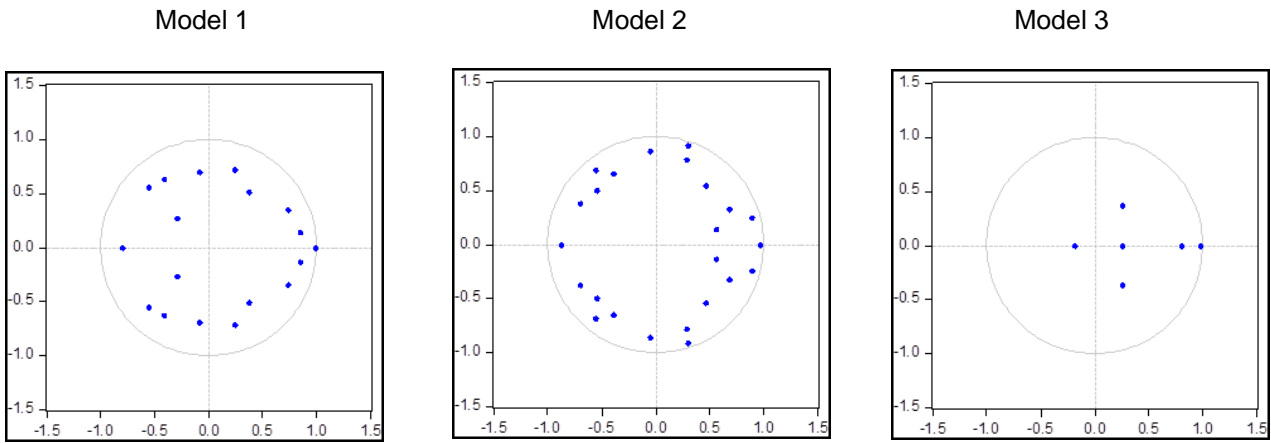
Tablo 5. VAR Modellerin Gecikme Uzunluğu Testi Sonuçları

<i>Gecikme Uzunluğu</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
Model 1			
0	18.23424	18.41688	18.30730
1	13.47874	13.93533*	13.66137
2	13.32566	14.05620	13.61787*
3	13.27168	14.27617	13.67347
4	13.33298	14.61142	13.84434
5	13.25968*	14.81207	13.88062
6	13.33542	15.16177	14.06595
7	13.33251	15.43281	14.17261
Model 2			
0	23.17880	23.36143	23.25185
1	18.72954	19.18613*	18.91217*
2	18.69957	19.43011	18.99178
3	18.73646	19.74095	19.13825
4	18.84162	20.12006	19.35299
5	18.66998	20.22237	19.29093
6	18.67322	20.49956	19.40374
7	18.51664*	20.61693	19.35674
Model 3			
0	8.438651	8.621285	8.511703
1	3.760985*	4.217571*	3.943615*
2	3.810978	4.541514	4.103186
3	4.001785	5.006273	4.403572
4	3.991415	5.269854	4.502779
5	3.884899	5.437290	4.505842
6	4.023956	5.850297	4.754476
7	4.120256	6.220549	4.960355

*İlgili Kriteria göre belirlenen en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

AIC: Akaike Bilgi Kriteri, **SC:** Schwarz Bilgi Kriteri, **HQ:** Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Şekil 1, VAR modelleri için uygun gecikme uzunluklarına göre oluşturulmuş AR karakteristik polinomunun ters köklerinin grafiklerini göstermektedir. Belirlenen gecikme uzunlukları çerçevesinde bütün değişkenlerin AR polinomunun ters kökleri birim çember içinde olduğundan her üç modelin de durağan olduğuna karar verilir.

Şekil 1. VAR Modelin Durağanlığının Testi

Otokorelasyon sorununun olup olmadığı LM testi ile incelenmektedir. Tablo 6’de LM testi sonuçları yer almaktadır. Ters hipotez olan LM testine göre otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır.

Tablo 6. Otokorelasyon LM Testi Sonuçları

Model	Gecikme	LM İstatistiği	Olasılık
Model 1	1	18.37810	0.0310
Model 1	2	11.18933	0.2630
Model 1	3	5.237234	0.8132
Model 1	4	8.625114	0.4726
Model 1	5	10.97362	0.2775
Model 1	6	9.986193	0.3516
Model 1	7	11.98806	0.2140
Model 2	1	42.19941	0.0000
Model 2	2	17.97601	0.0355
Model 2	3	12.15297	0.2048
Model 2	4	22.59079	0.0072
Model 2	5	8.288464	0.5054
Model 2	6	10.64921	0.3005
Model 2	7	10.74339	0.2937
Model 2	8	14.17626	0.1162
Model 2	9	10.49155	0.3122
Model 3	1	15.05835	0.0893
Model 3	2	3.281368	0.9521
Model 3	3	12.73291	0.1751

VAR modellerin normallik testi Tablo 7’de gösterilmektedir. Jarque-Bera’nın toplam değeri incelendiğinde tüm modellerin %1’e göre normallik sağladığı görülmektedir.

Tablo 7. Jarque-Bera Testi Sonuçları

Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 1	1	0.330040	0.8479
Model 1	2	249.0011	0.0000
Model 1	3	4.589327	0.1008
Joint		253.9205	0.0000
Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 2	1	1.181750	0.5538
Model 2	2	251.5511	0.0000
Model 2	3	1.090500	0.5797
Joint		253.8234	0.0000
Model	Component	Jarque-Bera	Olasılık
Model 3	1	415.0083	0.0000
Model 3	2	426.6357	0.0000
Model 3	3	11.54860	0.0031
Joint		853.1926	0.0000

Değişen varyans sorunu olup olmadığını saptamak için White testi yapılmıştır. Tablo 8’de gösterilen White değişen varyans testinde Model 1 ve Model 2 için olasılık dağılımının 0.05’den büyük olması bu modeller için değişen varyans sorununun olmadığını ifade etmektedir. Model 3 için yapılan testte ise olasılık dağılımının 0.01’den küçük olması değişen varyans sorununun olduğunu ifade etmektedir. Ancak modelde otokorelasyon olmadığı ve normallik varsayımını sağladığı için bu göz ardı edilmiştir.

Tablo 8. White Değişen Varyans Testi

Model	Ki-Kare	Olasılık
Model 1	239.7895	0.1965
Model 2	339.7266	0.0341
Model 3	122.4703	0.0010

Değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi uygulanmıştır. Tablo 9’de nedensellik testi sonuçları gösterilmektedir. Tablodan görüldüğü üzere finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) aktif karlılığına(ROA) ve ticari dışa açıklık oranından(TDAO) aktif karlılığına(ROA) doğru %1 önem seviyesinde tek yönlü Granger nedensellik tespit edilmiştir. Buna göre finansal sektörün gelişmişliği veya ticari dışa açıklık oranındaki değişimin bankacılık sektörünün aktif karlılığına etki ettiğini söyleyebiliriz. Ayrıca finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) özsermaye karlılığına(ROE) doğru %1 önem seviyesinde Granger nedensellik vardır. Bu durumda finansal sektörün gelişmişliğindeki artışın bankacılık sektörünün öz sermaye karlılığına olumlu yönde etkide bulunduğunu

söyleyebiliriz. Ayrıca ticari dışa açıklık oranından(TDAO) finansal sektörün gelişmişliğine(FSG) doğru %10 önem seviyesinde nedensellik bulunmuştur. Bu durum TDAO'daki değişimin FSG'de değişime neden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Son olarak finansal sektörün gelişmişliğinden(FSG) ticari dışa açıklık oranına(TDAO) doğru %10 önem seviyesinde nedensellik bulunmuştur. Bu durum FSG'deki değişimin TDAO'da değişime etki ettiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 9. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Model	Ki-Kare	Olasılık	Nedenselliğin Yönü
Model 1			
FSG-ROA	15.6617	0.0079	FSG ==>ROA
TDAO-ROA	17.4173	0.0038	TDAO ==>ROA
ROA-FSG	4.5121	0.4783	
TDAO-FSG	7.8583	0.1642	
ROA-TDAO	4.1766	0.5243	
FSG-TDAO	4.9228	0.4254	
Model 2			
FSG-ROE	36.0261	0.0000	FSG ==>ROE
TDAO-ROE	7.5492	0.3740	
ROE-FSG	9.0241	0.2509	
TDAO-FSG	13.2729	0.0657	
ROE-TDAO	5.5132	0.5976	
FSG-TDAO	3.1793	0.8679	
Model 3			
FSG-NFM	0.2241	0.6359	
TDAO-NFM	1.1039	0.2934	
NFM-FSG	1.5174	0.2180	
TDAO-FSG	3.3561	0.0670	
NFM-TDAO	2.4992	0.1139	
FSG-TDAO	0.5055	0.4771	

Analizlerin sonucunda özet olarak Tablo 10'de görüldüğü gibi aktif karlılığı ve özsermaye karlılığı üzerinde finansal serbestleşme faktörlerinin etkili olduğu ancak bu faktörlerin net faiz marjı üzerinde önemli derecede etkilerinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre Türkiye'de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına olumlu etki ettiği hipotezinin geçerli olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Değişkenler arasındaki Nedensellik İlişkisi

Finansal Sektörün Gelişmişliği(FSG)	→	Bankacılık Sektörü Aktif Karlılığı(ROA)
Ticari Dışa Açıklık Oranı(TDAO)	→	Bankacılık Sektörü Aktif Karlılığı(ROA)
Finansal Sektörün Gelişmişliği(FSG)	→	Özsermaye Karlılığığ(ROE)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Finansal serbestleşme 1970'li yıllardan itibaren önce gelişmiş sonra da gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyacı için başvurduğu bir politika tercihi olagelmıştır. Temellerini McKinnon-Shaw'un

hipotezlerinin oluşturduğu ve sonrasında farklı yaklaşımlarla genişleyip gelişen bu olgunun ülke ekonomilerine olumlu mu olumsuz mu ve de ne oranda etki ettiği literatürde sıkça tartışılan konulardan biri olmuştur. Çalışmada Türkiye’de finansal serbestleşmenin bankacılık sektörünün karlılığına etkili olup olmadığı test edilmiştir. Analiz kısmında öncelikle değişkenlerin durağanlığı test edilmiş, sonrasında Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü incelenmiştir. Nedensellik testi sonucunda finansal sektörün gelişmişliği ve ticari dışı açıklık oranından Banka aktif karlılığına doğru tek yönlü, finansal sektörün gelişmişliğinden öz sermaye karlılığına doğru yine tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Özetle araştırma sonucunda Jalil ve Ma, (2008); Tanna vd., (2017); Adeel-Farooq vd., (2017); Akinsola ve Odhiambo, (2017); İlder ve Burtan-Doğan’ın (2018) yaptıkları çalışmaların sonuçlarına benzer şekilde finansal serbestleşme hipotezini destekleyen bulgulara ulaşılmıştır. Bu araştırmacılar buldukları sonucun nedeni olarak piyasaların serbestleşmesi ile sermayenin getirinin düşük olduğu ülkelerden daha yüksek olduğu ülkelere doğru hareket etmesini ve serbestleşme ile sermaye stoğu büyümesi arasında güçlü bir ilişki olmasını göstermişlerdir. Sonuçta finansal ve ticari açıklık arttıkça bankacılık sektörünün kârlılıklarının arttığı görülmüştür. Serbestleşmenin bankacılık sektörü net faiz marjına etkilerinin önemsiz derecede çıkması ise finansal serbestleşme ile bankacılık ve finans sektöründe artan rekabetin doğal olarak kârlılık oranlarını düşürmesine bağlanabilir.

Farklı görüşler olsa da günümüz dünyasında Çin gibi eski komünist ve kapalı ülkeler dahi son dönemlerdeki hızlı kalkınmalarını ticari ve finansal serbestleşme ile gerçekleştirmişlerdir. Bu serbestleşmeyi daha kontrollü ve altyapısını hazırlayarak gerçekleştiren ülkeler bu süreçte daha az krizle karşılaşmış ve daha yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranları yakalayabilmişlerdir. Türkiye, gelişmekte olan ekonomiler arasında finansal serbestlik sürecini tamamlamış gibi görünse dahi hala bu yolda yapması gereken çeşitli düzenlemeler vardır. Para politikasının bağımsızlığının sağlanması, devlet bankalarının sektörde rekabette yol açtığı olumsuzlukların minimize edilmesi ve toplum kesimlerinde finansal okuryazarlığın artırılması gibi temel adımların Türkiye’nin finansal serbestliğinin artırılması ve bu yolla finansal kaynakların çeşitlenip artırılmasının sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkısının önemli olacağı düşünülmektedir.

Çalışmada örneklem ve uygulama periyodu olmak üzere iki kısıt mevcuttur. İlk önemli kısıt örneklem olup bunun seçiminde ilgili periyotta çeyreklik verilere ulaşılabilen değişkenler çalışmaya dahil edilmiştir. İkinci kısıt ise seçilen uygulama periyodu olup çalışmanın periyodu 1999Q1-2019Q4 arası çeyreklik dönemlerdir.. Bu periyodun seçimindeki sebep ise seçili bağımlı ve bağımsız değişkenlerin daha önceki yıllara ait verilerine ya hiç ulaşılamaması ya da bu verilerin çeyreklik olarak ölçülmemiş olmasıdır.

Bu konuda bundan sonra çalışma yapacak araştırmacıların likidite, sermaye yeterlik rasyosu ve bunlar gibi farklı bankacılık performans göstergelerini de analizlerine ekleyip daha geniş çerçeveli bir bankacılık sektör analizi yapmalarının literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bununla birlikte diğer gelişmekte olan ülkeler de örnekleme dahil edilerek serbestleşme ve bankacılık ilişkisi ile ilgili daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Etik Kurul Onayı (Varsa): *Bu araştırma için Etik Kurul onayı gerekmemektedir.*

Yazar Katkıları: *1. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %70, 2. yazarın katkı oranı: %30*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

KAYNAKLAR

- Acar-Balaylar, N. (2018). Türkiye’de finansal serbestleşme döneminin mevduat bankaları fon kaynak ve kullanımları üzerine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(4): 549-578.
- Adeel-Farooq, R.M., Abu Bakar, N.A. ve Raji, J.O. (2017). Trade openness, financial liberalization and economic growth: The case of Pakistan and India, *South Asian Journal of Business Studies*, 6(3): 229-246.
- Akinsola, F.A.ve Odhiambo, N.M.(2017). The impact of financial liberalization on economic growth in sub-Saharan Africa, *Cogent Economics & Finance*, 5: 1.
- Angbazo, L. (1997). Commercial bank net interest margins, default risk, interest-rate risk, and off-balance sheet banking. *Journal of Banking and Finance*, 21: 55-87.
- Arı, A. ve Özkeskin, N. (2016). Türkiye'deki bankacılık krizlerinin nedenleri: ekonometrik bir yaklaşım/determinants of banking crises in turkey: an econometric approach. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 622(53): 45-60.
- Aslan, S. (1999). *Altın ve altına dayalı işlemler muhasebesi*, İstanbul: İstanbul Altın Borsası Yayınları, 3, 37-39.
- Aşıkoğlu, Y. (1995). *Finance, exchange rates and financial liberalization*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 29-46.
- Barbaros, M. ve Kalaycı, S. (2019). Finansal serbestleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri, 1992q1-2002q4 ve 2003q2-2018q2 dönemlerinin analizi, paradoks: *The Journal of Economics, Sociology & Politics*, 15(2): 213-228.
- Bird, G. ve Rajan R.S. (2001). Banks, financial liberalisation and financial crises in emerging markets, *The World Economy*, 7 (24): 889-910.
- Cavallo, E.A. ve Frankel, J.A. (2008). Does openness to trade make countries more vulnerable to sudden stops, or less? Using gravity to establish causality, *Journal of International Money and Finance*, 8 (27): 1430-1452.
- Cergibozan, R. ve Arı, A. (2017). Türkiye’deki banka krizlerine yönelik ekonometrik bir yaklaşım: markov rejim değişim modeli. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* ,39 (1): 47-64.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2017). Türkiye ekonomisinde eğitim harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: bootstrap toda-yamamoto nedensellik testi yaklaşımı. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (1): 45-56.
- Demirgüç-Kunt, A. ve Huizinga, H. (1999). Determinants of commercial bank interest margins and profitability: some international evidence, *The World Bank Policy Research Working Paper*, s.1900.
- Haslag, J. ve Koo, J.(1999). Financial repression, financial liberalization and economic growth, *Federal Reserve Bank of Dallas Working Paper*, 1-43.
- Higgott, R. ve Philips, N. (1998).The Limits of global liberalization: lessons from Asia and Latin America, *University of Warwick CSGR Working Paper*, 22 (98): 1-40.
- İlter Ş, ve Burtan-Doğan, B. (2018). Ticari ve finansal dışa açıklık oranı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi: Türkiye örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (15): 89-115.
- Jalil, A., ve Ma, Y. (2008). Financial development, economic growth and adaptive efficiency: a comparison between China and Pakistan. *China&World Economy Journal* 6(16): 97-111.

- Kazgan, G. (2009). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.164.
- McKinnon, R.I. (1973). Money and capital in economic development. Washington D.C.: The Brookings Institution, 2(3): 87-88.
- Mıhçı, S. (1999). Finansal serbestleşme ve derinleşmenin tasarruflar, yatırımlar ve iktisadi büyüme üzerine etkileri: Türkiye örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara. s.30.
- Mıhçı, S. (2000). Finansal serbestleşme sonrası Türkiye ekonomisi, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(2): 83-107.
- Oktar, S. ve Yüksel, S. (2015). Bankacılık krizlerinin erken uyarı sinyalleri: Türkiye üzerine bir uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi*, 14(28): 37-53.
- Oktayer, A. (2009). Türkiye’de finansal serbestleşme ve derinleşme süreci üzerine nitel bir inceleme, *Akademik İncelemeler*, 4(1): 73-100.
- Önder, İ., Türel, O., ve Ekinci, N. ve Somel, C. (1993). *Türkiye’de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar, İktisat Politikası Seçenekleri-2*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.190.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923’ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, s.212.
- Pata, U. K. (2018). Türkiye’de enflasyon, tasarruf ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin simetrik ve asimetrik nedensellik testleri ile analizi. *Maliye Dergisi*, 174, 92-111.
- Petersen, M.A., ve Schoeman I. (2008). Modeling of Banking Profit via Return-on-Assets and Return-on-Equity. *World Congress on Engineering*, 2: 1-4.
- Phillips, P., ve Perron P. (1988). Testing for a unit root in time series regression, *Biometrika*, 75: 335-46.
- Sak, G. (1995). Public Policies towards Financial Liberalization: A General Framework and an Evaluation of the Turkish Experience in the 1980's, Ankara: *Capital Markets Board Publication*, 22: 75.
- Saksanova, S. (2014). The Role of Net Interest Margin in Improving Banks’ Asset Structure and Assesing the Stability and Efficiency of Their Operations, *10. International Strategic Management Conference, Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 150, 132-141.
- Saraçoğlu, R. (1997). Türkiye’de finansal liberalizasyon, *İktisat İşletme ve Finans*, 12(137):32-51.
- Savrul, B.K., Özel, H.A., ve Kılıç, C. (2013). Osmanlı’nın son döneminden günümüze Türkiye’de dış ticaretin gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8 (1):55-78.
- Sayılgan, Ş. (2003). Bankacılık sisteminin güncel sorunları ve çözüm önerileri, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 18(210): 63-76.
- Shaw, E. (1973). Financial deepening in economic development 1989 on the sequencing of structural reforms, *OECD Working Paper*, No.w3138.
- Stiglitz, J. E. (2000). Capital market liberalization, economic growth and instability, *World Development*, 28(6): 1075-1086.
- Tanna, S., Luo, Y., ve De Vita, G. (2017). What is the net effect of financial liberalization on bank productivity? A decomposition analysis of bank total factor productivity growth, *Journal of Financial Stability*, 30, 67-78.
- TBB (Türkiye Bankalar Birliği). (2001). Son dönemde bankacılık alanında gerçekleştirilen yasal ve düzenleyici değişiklikler: 1999–2001, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Bankacılık ve Araştırma Grubu.

- Tellalbaş-Mengüç, İ. (2017). Türkiye’de bankacılık sektörünün yapısal değişimi. *Bankacılık ve Sermaye Piyasası Araştırmaları Dergisi*, 1(3): 1-14
- Toda, H.Y., ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics* 66: 225-250.
- Togan, S., ve Berument, H. (2011). Cari işlemler dengesi, sermaye hareketleri ve krediler, *Bankacılar Dergisi*, 78:3-21.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası-TCMB. (2002). Küreselleşmenin Türkiye ekonomisine etkileri, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayını*, Ankara.
- Van Horne, J., ve Wachowicz J. M.(1995). *Fundamentals of Financial Management*, Prentice Hall Imprint International Editions, New Jersey, s.142.
- Weller, C.E. (2001). Financial crises after financial liberalisation: exceptional circumstances or structural weakness?, *The Journal of Development Studies*, 38 (1): 98-127.
- Williamson, J., ve Mahar, M. (2002). *Finansal liberalizasyon üzerine bir inceleme* (Çev. G. Delice), Liberte Yayınları, Ankara. No 108/17.
- Yapraklı, S. (2011). Ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: türkiye üzerine bir uygulama. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, 0 (5): 67-89 .
- Yülek, M.A. (1998). *Financial liberalization and the real economy: the Turkish experience*, Bilkent Üniversitesi Yayınları, Ankara, s.16.

SAĞLIK KURUMLARINDA DEĞİŞİM YÖNETİMİ UYGULAMALARININ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ PERFORMANSINA ETKİSİ*

Dr. Hüseyin GELDİ

hsyngld@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8816-0820

Prof. Dr. Abdullah ÇALIŞKAN

abdullah.caliskan@toros.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5746-8550

ÖZ: Değişim yönetimi uygulamaları hızla tüm kurumlar için önem kazanmakta ve uygulanmaya başlanmaktadır. Değişim yönetimi kurumların hızla değişen teknolojiye uyum sağlamasını kolaylaştırarak rekabet koşulları içerisinde kendine en uygun pazarı bulabilmelerini sağlamaktadır. Bu yöntem aynı zamanda çalışanları en iyi şekilde motive ederek iş performansını artırması sağlamakta ve böylece de uzun vadede işletme karlılığını arttırmaktadır. Çağımızda işletmeler sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmek ve buldukları sektör veya alanlarda diğer firmalar ile rekabet edebilmek için değişim yönetimi uygulamalarını benimseyerek yerine getirmelidirler. Bu çalışmada organizasyonlarda değişim yönetimi uygulamaları ve bu uygulamaların sağlık kurumları üzerindeki etkileri üzerine bir araştırma yapılmıştır. Değişim yönetimi uygulamalarının, çalışan performansına etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda değişim yönetimi uygulamalarının, çalışan performansı üzerinde etkili bir değişken olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Değişim Yönetimi, İş Performansı, Sağlık Kurumları,

THE EFFECT OF CHANGE MANAGEMENT PRACTICES IN HEALTHCARE INSTITUTIONS ON THE PERFORMANCE OF HEALTHCARE PROFESSIONALS

ABSTRACT: Change management practices are rapidly gaining importance for all institutions and are starting to be implemented. Change management facilitates the adaptation of institutions to rapidly changing technology and enables them to find the most suitable market for themselves within the competitive conditions. At the same time, this method motivates the employees in the best way, providing an increase in business performance and thus increasing the profitability of the business in the long run. In our age, businesses must adopt and implement change management practices in order to maintain their activities in a healthy way and to compete with other companies in their sector or field. In this study, a research was conducted on change management practices in organizations and the effects of these practices on health institutions. The effects of change management practices on employee performance were examined. As a result of the research, it was concluded that change management practices are an effective variable on employee performance.

Keywords: Change Management, Job Performance, Health institutions,

* Bu çalışma birinci yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yürütölen yüksek lisans bitirme projesinden türetilmiştir.

1. GİRİŞ

Günümüzde tüm dünyada insanlar ve toplumlar sürekli olarak kendini değiştirme ve geliştirme çabası içerisinde. Teknolojinin hızla değişmesi organizasyonlara da yansımakta ve organizasyonlarda kendini yenilemek ve değiştirmek zorunda kalmaktadır. Hızla değişen teknolojik, kültürel ve ekonomik koşullardan dolayı günümüzde tüm kurum ve kuruluşlar değişime açık olmak ve ayak uydurmak zorunda kalmışlar, aksi halde de yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır (Çalışkan, 2020). Bu nedenle kurumlar ve işletmeler özellikle son yıllarda değişimi içselleştirebilecek şekilde yapılandırılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sağlık kurumlarında değişim yönetimi uygulamalarının incelenmesi ve bu uygulamaların organizasyonlara etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla sağlık kurumlarında değişim yönetimi uygulamalarının, çalışan performansı üzerinde etkili bir değişken olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışma sonucunda değişim yönetimi uygulamalarının çalışan performansı üzerinde etkili bir değişken olduğu tespit edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Değişim

Alanyazın incelendiğinde, değişim kavramını açıklayan çeşitli tanımlar içeren farklı çalışmalar olduğu gözlenmektedir: Herhangi bir süreçte meydana gelen ani veya planlı farklılaşmaya, içinde bulunduğumuz çevre şartlarına uyum sağlamak için yapılan yeniden düzenlemelere, gereksinimleri karşılamak üzere yeni fikirler geliştirmeye ve bunu uygulamaya değişim denir (Demirbilek, 1993; Kozak, 2003). İkel toplum tarım toplumu sanayi toplumu ve bilgi toplumu evrelerinden geçen insanlığı için değişim her zaman var olmuştur ve bundan sonra da olacaktır (Baransel, 1993).

Toplum, kültür, ekonomi ve psikoloji değişimin en temel öğeleridir. Bu temel öğelerin değişimin gerçekleşmesinde büyük katkıları olduğu gibi aynı zamanda değişimin önünde büyük engeller oluşturabilirler (Kocabaş, 1996). Değişim bir süreç olduğu için herhangi ufak bir değişiklik sonunda domino etkisi yaparak daha büyük değişimlere sebep olabilir ya da uygulanan bir değişiklik, kurumu başka bir tehdit altına sokabilir. Bu sebeplerden dolayı değişim gerçekleştirilmeden önce karşılaşılabilecek riskler göz önünde bulundurulmalıdır (Robbins, 2017).

2.1.1. Değişimin Çeşitleri

1990'lı yıllarda meydana ekonomik teknolojik ve politik değişimler, işletmeleri oluşturan yeni durum ve koşullara uyum sağlamaya zorlamış, bunun sonucunda değişim konusu yönetim literatüründe önem kazanmıştır (İraz ve Şimşek, 2004). Değişim kendiliğinden bir biçimde plansız olarak gerçekleşebileceği gibi belirli hedefler koyularak yönlendirilerek ve organize edilerek planlı bir şekilde değişimler de yaşanabilir. Değişim çeşitleri şu şekilde tasnif edilebilir:

Planlı değişim - Ani değişim: Planlı değişim, yapılacak değişikliklerin önceden hesaplanmasını öne çıkaran bir uygulamadır. Değişim süreçlerinin kontrol ve takibi yapılarak etkin bir işleyiş sağlanması sayesinde olumsuz sonuç alınma şansı oldukça düşüktür (Basım, Şeşen ve Çetin, 2009). Planlı değişimde özel amaç özellikler özel sorunların çözümünde genel amaç ise örgütün bulunduğu koşulların iyileştirilmesinde devreye girer (Kendall, 1993). Bu yöntemde değişim sürecini bir uzman gözlemler ve çalışanların bir uyum içerisinde değişimde yer alarak karşılaşılan sorunlara çözümler üretilir. Ani değişim ise planlı değişimin tam aksine önceden kurgulanmayan ve planlanmayan değişimi belirtmektedir (Yeşil, 2018).

Aktif değişim - Pasif değişim: Aktif değişim, bir firmanın yapacağı değişiklikleri kendi belirleyerek uygulamaya koyarak diğer firmalardan önce hareket etmesi olarak tanımlanabilir. Aktif değişim gerçekleştiren firma bu değişimin getirdiği kazanımlar sayesinde diğer firmalara örnek olarak onlarında değişimine katkı sağlar. Pasif değişim, firmanın diğer firmalardaki değişimleri örnek olarak veya ihtiyaç duyarak gerekli değişimleri yerine getirmesidir (Koçel, 2007).

Makro değişim - Mikro değişim: Makro ve Mikro değişim arasındaki temel fark firma da değişim yapılan konuların sayısıdır. Makro değişim firmanın bir bütün olarak değişime gitmesini ifade ederken mikro değişim alt veya üst düzeyde bir konu üzerinde yapılan değişimi ifade etmektedir (İraz ve Şimşek,

2004).

2.1.2. Değişimin Nedenleri

Değişimin temel nedenleri olarak hızla gelişen teknoloji, artan rekabet, ekonomik değişiklikler ve örgütlerin temel döngüsünde gerçekleşen ihtiyaçlar sonucunda doğan değişim ihtiyacıdır. Bu temel nedenleri iç faktörler ve dış faktörler olarak iki grupta inceleyebiliriz (Robbins vd., 2013).

İç Faktörler: İşletmelerde yöneticilerin yeni bir stratejiyi uygulamayı koymasına beraberinde birçok değişikliği beraberinde getirir (Çalışkan ve Pekkan, 2019). Bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- İşletmeye yeni bir ekipmanın getirilmesi çalışanların bu yeni ekipmanı kullanmayı öğrenmesi için eğitime tabi tutulmasını gerektirir veya çalışanlar arasında etkileşim kurulması için yeni düzenlemeler yapılması gerekebilir.

- Cinsiyet, eğitim ve yaş gibi örgütün iş gücü profilinin değişimi.

- Pozisyon olarak yıllardır aynı konumda olan çalışanları daha istekli hale getirmek için yapılan değişimler.

- Ücretlendirme ve sosyal hakların çalışanların becerilerine ve katkılarına göre düzenlenmesi veya değişiklikler yapılması.

- Çalışan memnuniyetsizliği, işten ayrılmalar firmalar için ciddi politika ve uygulama değişikliğine gitmesine neden olur (Robbins vd., 2013).

Dış Faktörler: Kurumlar, çevre koşullarında gerçekleşen yeniliklere ve gelişmelere uyum sağlamak için değişim ihtiyacı duyarlar. Bazıları şu şekilde sıralanabilir;

- Yeni bir ürün veya hizmetin ortaya çıkması durumunda şirketin yeni pazarlar ve yeni rakipler karşısında kendini değişim içine girme zorunluluğu yaratır.

- Yeni bir teknoloji en çokta enformasyon teknolojisi günümüzde şirketlerin uyum sağlamak için değişime gitmelerini gerektirmekte (Luecke, 2009).

- Ekonomik ve politik sebeplerde her zaman işletmeleri etkiler ve değişim için zorlar firmalar hangi ürünleri nerede ve nasıl daha üretebileceği ile ilgili değişiklikler uygulamasına neden olur (Jones, 2010).

2.2. Sağlık Kurumlarında Değişim Yönetimi

Değişim yönetimi, bir organizasyonun, kendi çevresiyle bütünleşmesinde ve çevresinde meydana gelen değişimlere hızlı bir şekilde uyum gösterebileceği bir esnekliğin kazandırılmasında rol oynayan bütün yönetsel ve organizasyonel tutumların geliştirilmesi çabaları sırasında her düzeydeki insanın yeteneğinden, bilgisinden ve kişilik özelliklerinden yararlanma süreçlerinin tamamıdır şeklinde tanımlanmaktadır (Çalışkan, 2007). Günümüzde sağlık alanında büyük bir hızla yaşanan gelişmeler ve değişimler, yeni tedavi yöntemleri ve hızla gelişen teknolojinin getirdiği karmaşıklık, çok sayıda farklı uzmanlıklara sahip personelin birlikte çalışması, sağlık hizmeti alan kişilerin ihtiyaç ve beklentilerindeki yükseliş, sınırlı ülke bütçesine rağmen sağlık sektöründeki maliyetlerin sürekli artması, sürekli iyileştirmeye ihtiyaç duyulması ve kısıtlı bütçeler ile yüksek verim alınması zorunluluğu nedeniyle sağlık sektöründe değişim yönetimi uygulamasının zorunluluk olduğu görülmektedir (Altındış, 2015).

Sağlık hizmetlerinin organizasyon olarak kompleks yapısı, değişim yönetimi uygulamalarında bazı zorluklarla sebep olmaktadır. Bu sorunlardan en sık karşılaşılanları şöyle sıralayabiliriz;

- Sağlık kurumlarında konusunda uzman personel (hekimler, hemşireler, sağlık memurları, teknik personeller, yöneticiler), sağlık hizmeti alan vatandaş ve devlet olmak üzere birden çok paydaş bulunmaktadır. Bu paydaşların görüşlerinin ve çıkarlarının çoğu zaman ortak olmaması sebebiyle sorunlar yaşanır.

- Sağlık kurumları hem vatandaşa hizmet sunma görevini yerine getirirken aynı zamanda mali açıdan sorunsuz olmaları ve istihdam kaynağı yaratmaları beklenmektedir. Sağlık kurumlarının birden

fazla amacının olması başka bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

- Bir diğer sorun sağlık kurumlarının harcamalarında doktorların ve hemşirelerin kararlarının ön plana çıkması sonucu yapılan hatalardır.

- Son olarak sağlık kurumlarında değişim yönetimi sürecini yönetecek yeterli bilgi birikime sahip personel veya yönetici eksikliğidir (Golden, 2006).

Sağlık kurumlar birden fazla kurum ve kişi ile iletişim ve etkileşim içinde olan ve yapısı itibariyle oldukça karmaşık bir örgüt yapısına sahip olması nedeniyle, dışarıda, kurumun kendi içinde veya hizmet sunduğu çevrede oluşan ufak bir değişik sağlık kurumun işleyişinde büyük farklar yaratabilmekte buda değişimi zorunlu hale getirmektedir (Ürek vd., 2019).

2.2.1. Değişim Yönetimi Süreci

Değişimin bir süreçtir ancak değişimin gerçekleştiği kurumlarda buna gerekli özen gösteremedikleri için büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır (Hazır, 2003). Genellikle kurumlar personel, iş, yapı gibi unsurlara odaklanırlar. Ancak süreç aslında, paydaşlar açısından bir değer ve anlam taşıyan bir kamusal çıktının yaratılması için gereken ve bir ya da birden fazla girdiden yararlanılan etkinlikler dizisidir (Saygılıoğlu ve Arı, 2003). Değişim yaratmaya çalışan kurumlar şirketi içinde bulunduğu durumdan kurtarmak, kaliteyi yükseltmek veya yeni bir düzen yaratmak istese de, genelde başarısız olmaktadır. Burada yöneticiler değişimin belli adımları olduğunu ve zaman aldığını göz ardı etmekle birlikte süreci kabul edemeyip hızlandırmaya çalışarak, kişiler üzerinde baskı kurmakta ve sonucunda değişim denemesi başarısız olabilmektedir (Kerman ve Öztop, 2014).

2.2.2. Değişim Yönetimi Modelleri

Birçok araştırmacı değişim uygulamaları için farklı modeller üzerine çalışmışlar ve bu sayede örgütün değişim sebebini açığa çıkararak belli adımların takip edilmesini sağlayacak yöntemler belirlemiştir (Dooley, 2004).

2.2.2.1. Lewin'in Üç Aşamalı Değişim Modeli

Kurumlar, herhangi bir değişimi gerçekleştirmeden önce değişim ihtiyacının doğuracağı sorunlarla başa çıkmakta zorluklar yaşar firmalar kendi içinde yaşadığı dengesizlikler sonucunda firmalar yeni bazı yöntemler geliştirmek zorunda kalır (Schein, 2010). Kurt Lewin, değişimi 3 adımda açıklamıştır:

- **Çözülme/Serbest Bırakma:** Bu adımda değişim ihtiyacı yaratılarak, motivasyonun artırılması sonucunda bireylerin eski bakış açılarının ve davranışlarının yarar sağlamadığı ortaya çıkarılır, ayrıca değişimin önündeki engeller kaldırılarak ödül ve teşvik ile değişimin getirdiği yeni tutumların benimsenmesi sağlanır.

- **Değişim:** Bu adımda örgüt değişimi tecrübe etmeye başlar. Yeni bilgiler ve yeni davranış şekilleri kişilere tanıtılır. Ayrıca değişim için olan yeni vizyon, misyon, yapı ve yeni teknolojiler ortaya çıkar. Çalışanlar eski alışkanlıklarından vazgeçerek, değişimin getirdiği yeniliklere adapte olurlar.

- **Yeniden Dondurma:** Bu adımdaki amaç yeni davranışları ve tutumları güçlendirmek ve kurumsal hale getirmektir. Çalışanların pratik yapmalarını sağlamak ve uygun ödüllerle değişime olan uyumun artırılması sağlanır. Yöneticiler yeni sistemin yapısının, kültürünün ve ödül sisteminin yeni davranışları destekler nitelikte olduğundan emin olmalıdırlar (Weiss, 1996).

2.2.2.2. Kotter'in Sekiz Aşamalı Değişim Modeli

Değişim uzmanı John Kotter'in değişim modeli şöyle sıralanabilir:

- Değişimin hızla devreye sokulması hissiyatı yaratılarak değişimin gerekliliği için sebep oluşturulmalı.
- Değişime yön verebilmek için gerekli ekiplerle ortaklık kurulmalı.
- Değişime yön verebilmek için belirli adımlarla yeni bir yol haritası ortaya konulmalı.
- Değişimin gerçekleşeceği örgütün tüm kişi ve birimlerine ulaşılması ve yayılması sağlanmalı
- Değişimin gerçekleşmesi için gerekli olan risk alma ve yaratıcılık adımlarının atılması için örgüte destek ve cesaret verilmesi

- Değişimin gerçekleşmesi için kısa zamanda kazanım sağlamak için ödüllendirme ile teşvik edilmeli.
- Değişimin adımlarını ve gelişmeleri takip edilmeli, gerekirse düzenlemeler yapılmalı.
- Değişimin getirdiği yenilikleri ve sağladığı faydaları ön plana çıkartarak değişime olan bağlılık yükseltilmeli (Kotter, 1996).

2.3. Performans ve Sağlık Kurumlarında Performans Yönetimi

Performansı en kısa şekilde verimliliğin ölçülmesi olarak tanımlayabiliriz. Organizasyon içinde verimliliğin ölçülmesine kurumsal performans ölçümü, bir kurumda işgörenlere yönelik yapıyorsa personel performans değerlendirmesi olarak değerlendirilmektedir ve kurumların personel yönetimi etkinliğinin hesaplanmasında önemi büyüktür (Çam, 2008:31). Daha net bir ifade ile kapsayıcı bir tanım olarak performans kişinin veya kurumun belirli standartları karşılayacak şekilde görevin yerine getirilmesi ve bir amaç doğrultusunda ortaya konan hizmet veya ürüne performans denir (Helvacı, 2002:156).

Sağlık kurumlarında çalışan sağlık personeli tarafında performans kavramı, Sağlık Bakanlığı'nın sağlıkta performans kavramı olarak belirlediği kritik ihtiyaç ve önemli hedeflere ulaşmak amacıyla, yerine getirdikleri görev ve buna bağlı sorumlulukların nitel ve nicel olarak ayrı ayrı ölçülmesi sonucunda, sağlık kuruluşlarının ve bu kurumlarda çalışan sağlık personelinin başarı oranının hesaplanması ve hedeflerin büyütülmesi ile performans geliştirmenin teşvik edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Yoluk, 2010:12).

2.3.1. Performans Yönetimi

Organizasyonlarda performans yönetimi, tüm çalışanların performansının değerlendirilmesi ve geri bildirim yapılması sonucunda çalışanların kendi yetenek ve kabiliyetlerinin farkına vararak, buldukları kurumun veya örgütün daha yüksek kalitede sonuçlar alması için hedef belirleme, değerlendirme, geri bildirim ve son olarak ödüllendirme şeklinde bir sistematığı olan bir yönetim aracıdır (Çalışkan, 2018; Çalışkan vd., 2019). Performans yönetimi sayesinde çalışanlar buldukları kurum veya örgütün kendisinden ne beklediğinin anlaşılmasında, ulaşılması beklenen hedefler için neler yapılması gerektiğinin öğrenilmesinde, üstleriyle nasıl daha etkili ve sağlıklı iletişim kurulmasının belirlenmesi yönünde çok büyük katkılar edinmektedir (Helvacı, 2002:156).

Bir kurum veya kuruluşun faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi ve daha büyük kazanımlar elde edebilmesi için geliştirilen yöntemlerden biri de performans yönetimidir. Özel sektörde farklı kamu kurumlarında farklı uygulamaları olan performans yönetiminin kamu kurumlarındaki genel uygulaması var olan kaynakların doğru, etkin ve sağlıklı bir şekilde kullanılmasını sağlayarak sunulan ürün veya hizmetin kalite ve verimliliğini artırmayı hedefleyen bir yönetim anlayışı olarak karşımıza çıkmaktadır (Alptekin, 2007:2).

2.3.2. Performans Değerlendirilmesi

Kurum performansı, yönetim araştırmalarında yer alan önemli bir araştırma konusudur ve sıklıkla bağımlı değişken olarak incelenmektedir. Son yıllarda önde gelen ekonomi ve yönetim dergilerinde yayınlanan makalelerde, performansın yapılan incelemelerde kullanılan en yaygın bağımlı değişken olduğu olarak değerlendirildiği sonucuna ulaşımlardır (Boyd vd., 2005:239).

Tüm kurum ve organizasyonların iş süreçleri ve faaliyetleri sonucunda ulaştıkları son değer performans olarak tanımlanmaktadır bir işletmede oluşan bütün girdilerin ürün veya hizmete ne kadar kaliteli ve etkili bir şekilde çıktığını ortaya çıkarmak için performans değerlendirme yönetimi uygulanır (Robbins vd, 2013:210).

Karlılık, kaliteli ve yüksek standartlı hizmet sunumu, yüksek müşteri memnuniyeti, pazar payını genişletmek, verimlilik ve yüksek satış rakamları gibi faktörler, kurumun performansı ile doğrudan ilgili parametrelerdir (Richard vd., 2009:720).

2.3.3. Sağlık Kurumlarında Performans Yönetimi

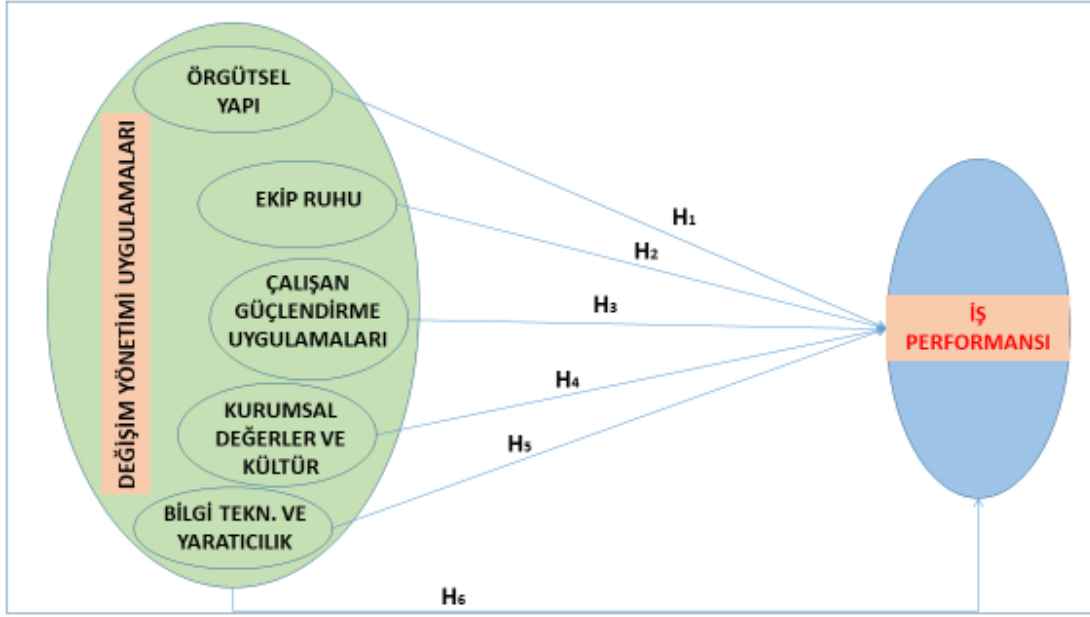
Günümüzde sağlık kurumlarında, hızla artan rekabet ortamı nedeniyle hızlı bir gelişim görülmektedir. Genel olarak sağlık kurumları kendilerini geliştirmek ve rakiplerinden geride kalmamak için, kurumsal performans ölçümleri uygulamaktadır. Tüm gereksinimleri ve görevleri doğru bir şekilde yerine getirmek için kalite birimleri kurulmakta, hızla gelişen teknolojik ve ekonomik nedenlerden dolayı gerekli değişim uygulamalarını hayata geçirmektedirler. Sağlık kurumları bu hedeflere ulaşma amacı ile geliştirilen performans yönetim sisteminde iki temel yapıdan yararlanmaktadır: Bunlar performansa dayalı ek ödeme sistemi ve kalite geliştirme uygulaması olarak adlandırılmıştır (Tengilimoğlu vd., 2012:399).

Performansa dayalı ek ödeme sistemi: Sağlık bakanlığına bağlı kurumlarda çalışanların aldığı maaşın dışında, daha verimli ve üretken çalışmasını sağlamak ve işe olan motivasyonunu arttırmak için ödenen ekstra ücrete ek ödeme adı verilmektedir. Fazla mesai yapılması durumunda, istisnai bazı durumlarda, başarılı sayılan bazı görevlerde ayrıca ek ödeme yapılmaktadır. Ek ödeme sisteminin temel amacı ekstra ücret ve gelir beklentisi ile çalışanın işe olan motivasyonunu ve üretim verimliliğini arttırmaktır. Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastanelerde performansa dayalı ek ödeme sistemi bakanlığın her müdürlük, hastane ve kurum için belli katsayılar belirlemesi ile hastanelerin gelirlerine ve hekimler tarafından yapılan muayene sayıları gibi birden çok kritere bağlı olarak ortaya çıkan performans puanına bağlı olarak yapılacak ödemeler hesaplanmaktadır (Ertürk, 2013:42).

Performans ölçümü ve kalite geliştirme: Sağlık bakanlığı ve bağlı kurumlarında kalite geliştirme çalışmaları yapılması ile tüm ülkelerde sunulan sağlık hizmetlerinden daha iyi bir konuma erişilmek hedeflenir. Bu çalışmalar, hasta hakları, klinik kalite uygulamaları ve son yıllarda ayrıca önem verilen turist sağlığı gibi konuları kapsayan hizmetlerden oluşmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilerek belirlenmiş standartlara göre verimlilik, etkililik, uygunluk ve hizmet kalitesi geliştirme uygulamaları, sağlık kurumlarının belirlenen hedeflere ulaşip ulaşmadıklarını belirlemenin yanında, sağlık kurumlarının birbirleriyle iletişim halinde olarak, diğer kurumlarda gerçekleşen yeni ve başarılı uygulamaları kendi kurumlarında uygulama ve geliştirme olanağı yaratmaktadır (Aydın vd., 2009:16).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, Mersin İli Sağlık Çalışanlarının değişim yönetimi faktörlerine ilişkin algılarının, iş performanslarına olan etkileri açısından değerlendirilmesine yönelik olarak survey (genel tarama) modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Kuramdan ve ampirik araştırmalardan yola çıkılarak yapılandırılan araştırma modeli Şekil 1' de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli ve Hipotezler

Araştırmanın hipotezleri ise aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

- H₁:** Kurum içerisindeki örgütsel yapı çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
- H₂:** Kurum içerisindeki ekip ruhu çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
- H₃:** Kurum içerisindeki çalışan güçlendirme uygulamaları çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
- H₄:** Kurum içerisindeki kurumsal değerler ve kültür çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
- H₅:** Kurum içerisindeki bilgi teknolojileri ve yaratıcılık çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.
- H₆:** Kurum içerisindeki değişim yönetimi uygulamaları çalışanların iş performansını anlamlı ve pozitif yönde etkiler.

3.1. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini Mersin İl Sağlık Müdürlüğü, Toros Devlet Hastanesi, Mersin Şehir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde farklı branşlarda çalışan bireylerden, “random sampling” (rasgele örnekleme) yoluyla seçilen 383 personel oluşturmaktadır. Yüz yüze görüşme suretiyle 15.04.2020 - 30.06.2020 tarihleri arasında 383 kişiye uygulanan ankette sonuçlar, bilgisayar ortamında SPSS programına aktarılmıştır. Anket sorularına cevap veren 383 katılımcıdan 240 kişi kadın 143 kişi erkek, 255 tanesi evli 128 tanesi bekar, 1 kişi 10.000 TL ve üstü, 73 kişi 5001-10000 TL arasında, 205 kişi 3501-5000 TL arasında, 67 kişi 2501-3500 TL arasında, 38 kişi ise 1501-2500 TL arasında iki kişi gelir elde etmektedir. Eğitim durumları içerisinde 276 kişi ile lisans mezunları en yüksek sayı olarak karşımıza çıkmaktadır. 72 kişi lise mezunu, 20 kişi Yüksek lisans mezunu, 15 kişi ise İlköğretim mezunu olarak ankete katılmıştır. Çalışmaya katılan deneklerin yaş ortalaması 36.17, çalışma süresi ortalaması ise 12.14’ tür.

3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçekler

Değişim Yönetimi Ölçeği (DY): Çalışanların örgütsel değişim yönetimi algılarını ölçmek için Çalışkan (2007)’ in çalışmasından yararlanılarak hazırlanan ve sağlık kurumları için kısaltılarak farklı bir

form verilen bir ölçek kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek sağlık kurumu çalışanlarının değişim yönetimi algılarını değerlendirmek üzere, tasarlanmış 48 ifadeden oluşan bir ölçektir. Ankete katılanlardan bu ifadeler hangi oranda katıldıklarını 5'li Likert tipi ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. Değişim yönetimi ölçeğinin toplam güvenilirliği Çalışkan' ın (2007) çalışmasında (Cronbach alpha) .99 olarak bulunmuştur.

Değişim yönetimi ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin, 5 faktörlü yapı içerisinde bulunduğu belirlenmiştir. Keşfedici faktör analizi esnasında iki veya daha fazla faktör altında birbirine yakın yük alan 8 ifade ölçekten çıkarılmıştır (DY14, DY15, DY24, DY33, DY35, DY36, DY37, DY39). Ölçeğin KMO analiz sonucu tüm boyutlar ve toplam ölçek için .953 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Tek boyutta açıklanan varyans % 59,23 olarak belirlenmiştir.

Keşfedici faktör analizi neticesinde oluşan beş boyut aşağıdaki şekilde isimlendirilmiştir:

Boyut 1: Örgütsel Yapı

Boyut 2: Ekip Ruhu

Boyut 3: Çalışan Güçlendirme

Boyut 4: Kurumsal Değerler ve Kültür

Boyut 5: Bilgi Teknolojileri ve Yaratıcılık

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı Değişim Yönetimi bütün olarak (DY) **.90**, Örgütsel Yapı (ÖY), Ekip Ruhu (ER), Çalışan Güçlendirme (ÇG), Kurumsal Değerler ve Kültür (KDK) ve Bilgi Teknolojileri ve Yaratıcılık (BTY) için sırasıyla **.89**, **.88**, **.89** ve **.89** olarak bulunmuştur.

İş Performansı Ölçeği (İP): Çalışanların iş performansının ölçülmesinde Kirkman ve Rosen (1999) tarafından kullanılan ölçek kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçek sağlık kurumu çalışanlarının bireysel performans algılarını değerlendirmek üzere, tasarlanmış 4 ifadeden oluşan bir ölçektir. Ankete katılanlardan bu ifadeler hangi oranda katıldıklarını 5'li Likert tipi ölçek üzerinde işaretlemeleri istenmiştir. İş Performansı Ölçeğinin güvenilirlik katsayısı Kirkman ve Rosen (1999) tarafından yapılan çalışmada .70'in üstündedir.

İş performansı ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla keşfedici faktör analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçeğin, tek faktörlü yapısı ile uyum içerisinde bulunduğu belirlenmiştir. Ölçeğin KMO analiz sonucu tüm boyutlar ve toplam ölçek için .827 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olarak tespit edilmiştir. Tek boyutta açıklanan varyans % 76,27 olarak belirlenmiştir. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı **.90** olarak bulunmuştur.

3.3. Bulgular

Değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Pearson korelasyonları hesaplanmıştır (Tablo 1). Tabloda ayrıca satırların sonunda güvenilirlik bulguları parantez içinde sunulmuştur. Analiz sonucunda; çalışanların iş performansının, motivasyonel faktörler olarak belirlenen dört değişken güven, lider – üye etkileşimi, iş tatmini, ücret tatmini ve aracı değişken olarak belirlenen yenilikçi davranış ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Değişkenler arası korelasyon değerleri

Değişken.	1	2	3	4	5	6	7
1.ÖY	(.89)						
2.ER	.71**	(.88)					
3.ÇG	.62**	.72**	(.89)				
4.KDK	.59**	.64**	.73**	(.89)			
5.BTY	.62**	.63**	.74**	.71**	(.88)		
6.DY	.62**	.65**	.67**	.69**	.63**	(.90)	
7.İP	.37**	.30**	.24**	.32**	.31**	.35**	(.90)

Not: Alfa güvenilirlik katsayıları parantez içinde gösterilmiştir. ** $p < .001$,

Tablo 1' de de görüldüğü gibi araştırmaya konu edilen tüm bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle değişkenler arasında önemli etkiler öngörülebilmektedir.

Bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerindeki açıklama güçlerini ortaya koymak amacıyla regresyon analizleri yapılmıştır. Regresyon analizlerinde, İş Performansı (İP) bağımlı değişken olarak ele alınmış, Değişim Yönetimi (DY) ve değişim yönetiminin alt boyutları olan, Örgütsel Yapı (ÖY), Ekip Ruhu (ER), Çalışan Güçlendirme (ÇG), Kurumsal Değerler ve Kültür (KDK) ve Bilgi Teknolojileri ve Yaratıcılık (BTY) bağımsız değişken olarak ele alınarak bağımlı değişken üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Regresyon analizlerinin ilk aşamasında değişim yönetimi uygulamaları bir bütün olarak ele alınarak, bağımlı değişken iş performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Regresyon analizlerinin ikinci aşamasında ise, değişim yönetimi uygulamalarının alt boyutlarının bağımlı değişken iş performansı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde, Tablo 2' de de görüldüğü gibi değişim yönetimi ve tüm alt boyutlarının bağımlı değişken iş performansı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu kapsamda **Hipotez 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 desteklenmiş olmaktadır.**

Tablo 2. Basit Regresyon Analizleri

İş Performansı				
Değişkenler	R²	Düz. R²	F	β
ÖP	.134	.132	59.12**	.367**
ER	.088	.086	36.74**	.297**
ÇG	.054	.051	21.70**	.232**
KDK	.102	.099	43.14**	.319**
BTY	.097	.095	41.01**	.312**
DY	.120	.118	52.11**	.347**

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ekonomik değişimler, teknolojik gelişmeler ve giderek artan rekabetin olduğu bir ortamda başarılı şekilde faaliyetlerini sürdürmek isteyen işletmelerin, çalışanlarının işe olan bağlılıklarını ve çalışma isteklerini yönlendirmeleri büyük önem kazanmıştır. Çalışanların bağlılıkları ve çalışma isteklerinin karşılığı olan performans çalışanların işletme tarafından değer görmeleri ve ödüllendirilmeleri ile doğru orantılıdır. İşletmeler değişim yönetimi uygulamalarını uygularken çalışanlarından destek alarak ilerlemesi aynı zamanda performans artışı sağlayarak işletmenin verimli ve rekabetçi olmasını sağlamaktadır. Çalışanların görevlerini yerine getirirken daha fazla ilgili ve yapılan işin yüksek kalitede yapılması sayesinde yüksek performans sağlanmış olur.

Değişim yönetimi uygulamalarının Mersin ilinde kamuya ait sağlık kurumlarında çalışanların iş performansına olan etkilerini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre; sağlık kurumlarında ortaya konan değişim yönetimi uygulamalarının çalışanların performansına olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur.

Günümüzde sağlık alanında işletmeler ve kurumlar faaliyetlerini sürdürmek ve gelişim sağlamak için değişime ve yeniliğe açık olmak zorundadırlar. Bu da sağlık kurumları için değişim yönetimi uygulamalarını zorunlu kılmaktadır. Değişim yönetimi uygulamaları ekip ruhunu güçlendirerek sağlık kurumlarının daha yüksek performans üretmesini ve bu sayede kaliteli hizmet sunulmasını sağlayarak hasta memnuniyeti oluşturur. Sağlık Kurumları örgütsel yapının geliştirilmesine önem vererek çalışanların performansını arttırmasına katkı sağlar. Ayrıca değişim yönetimi uygulamaları teknolojik gelişmelerin takibini de sağladığı için sağlık kurumları değişim yönetimi sayesinde sağlık alanında geri kalmayarak güçlü bir konuma gelirler. Ayrıca sağlık kurumları teknolojideki değişimleri takip ederek çalışanlarının iş performansına doğrudan etki ederek artış sağlar.

Günümüzde her sektördeki işletmeler için artan rekabet ve hızla gelişen teknolojinin getirdiği yeniliklere uyum sağlamak büyük önem kazanmıştır. Bunun sonucunda işletmeler faaliyetlerini sürdürebilmek ve rekabetçi ortamda geri kalmamak için değişim yönetimi uygulamalarını benimseyerek ve bu uygulamaları sürekli güncel tutarak ihtiyaç halinde devreye sokmaları gerekmektedir.

Etik Beyanı: *Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına aittir.*

Etik Kurul Onayı: *Bu araştırma için Mersin İl Sağlık Müdürlüğü Araştırma Başvuruları İnceleme ve Değerlendirme Komisyonu 11.03.2020 tarih ve 64 sayılı kararı ile etik kurul onayı alınmıştır.*

Yazar Katkıları: *Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında, birinci yazarın yüksek lisans bitirme projesinden türetilmiştir.*

Çıkar Beyanı: *Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.*

Ethics Statement: *The authors declare that ethical rules were followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, the Turkish Journal of Social Sciences Research has no responsibility, and all responsibility belongs to the authors of the study.*

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval was obtained for this research with the decision of Mersin Provincial Health Directorate Research Applications Review and Evaluation Commission dated 11.03.2020 and numbered 64.*

Author Contributions: *This study is derived from the first author's graduate project under the supervision of the second author.*

Conflict of Interest: *There is no conflict of interest between the authors.*

KAYNAKLAR

- Alptekin C. (2007) *Sağlık Kurumlarında Performans Yönetimi İkinci Basamağa İlişkin Bir Uygulama*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi İzmir, 2.
- Altunış, M. (2015). Sağlık hizmetlerinde değişim yönetimi, Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi, Sayı:34, 68-71.
- Aydın, S., Demir, M., Güler, H., Tarhan, D., Demir, B., Kopan, S.H., (2009). *Sağlıkta Kurumsal Performans ve Kalite Uygulamaları*, TC Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- Baines, A. R., Langfield-Smith, K. M. (2003). Antecedents to management accounting change: a structural equation approach. *Accounting, Organizations and Society*, 28(7-Aug), 675 - 698. [https://doi.org/10.1016/S0361-3682\(02\)00102-2](https://doi.org/10.1016/S0361-3682(02)00102-2).
- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, 11.
- Basım, N., Şeşen, H., Çetin, F. (2009). *Değişim ve Örgütler, Örgütlerde Değişim ve Öğrenme İçinde*, Siyasal Yayınları, Ankara, 22.
- Boyd, B. K., Gove, S., ve Hitt, M. A. (2005). Construct measurement in strategic management research: illusion or reality?, *Strategic Management Journal*, 26: 239–257.
- Çalışkan A. (2007). *Organizasyonel Değişim Yönetimi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'ndeki Türk Menşeli İşletmelerde Bir Uygulama*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Çalışkan, A. (2018), Dönüşümcü liderliğin iş performansına etkisi: Lider üye etkileşimi ve örgütsel bağlılığın aracılık rolü, *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 104-140.
- Çalışkan, A. (2020). Kriz yönetimi: Bir ölçek geliştirme çalışması, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 106-120.
- Çalışkan, A. ve Pekkan, N. U. (2019). Sağlık sektörü çalışanlarında tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyetine etkisi: Kişi-Örgüt uyumunun aracılık rolü, *Business and Economics Research Journal*, 10 (2), 469-481.

- Çalışkan, A., Turunç, Ö. ve Mert, İ. S. (2019). Personel güçlendirmenin iş performansına etkisinde örgütsel desteğin aracılık rolü. *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 1-22.
- Çam, H. (2008). *Sağlık İşletmelerinde Finansal Performansın Değerlendirilmesi: Karaman Devlet Hastanesi Örneği*, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 31.
- Demirbilek, N. (1993). *Değişim Yönetimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 103.
- Dooley, K. J. (2004). Complexity science models of organizational change and innovation. *Handbook of organizational change and innovation*, Oxford University Press, 354-373.
- Ertürk Akdal, S. (2013). *Sağlık Kurumlarında Performans Yönetimi ve Veri Zarflama Analizi Tekniği İle Bölgesel Etkinlik Analizi Uygulaması*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 31-43.
- Golden, B. (2006). Transforming healthcare organizations, *Healthcare Quarterly*, Vol:10, Special Issue, 10-16.
- Hazır K. (2003). Değişim yönetimi etkinliğinde vizyon belirginliğinin önemi, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, c.13 S.1, 64-84.
- Helvacı, M. A., (2002). Performans yönetimi sürecinde değerlendirmenin önemi, *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt 35, Sayı:5 Ankara, 15.
- İraz, R., Şimşek G. (2004). Örgütsel değişimin gerçekleştirilmesinde liderliğin rolü: Transformasyonel liderlik incelemesi, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4 Sayı:7, 99-107.
- Jones, G. R. (2010). *Organizational Theory, Design and Change*, Sixth Edition, Pearson Education, New Jersey, 294-320
- Kendall, M. (1993). The trainy of change, organizational development reviseted, *Journal of Business Ethics*, Vol:12, No:2, February, 94.
- Kerman, U., Öztıp, S. (2014). Kamu çalışanlarının örgütsel değişim yönetimine yönelik algısı. Süleyman Demirel Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, 94-95.
- Kirkman, B.L. Rosen, B. (1999), [Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment](#), *Academy of Management Journal*, 42(1), 58-74.
- Kocabaş, İ. (1996). Eğitim kurumlarında örgütsel değişim ve yenilik. 2. Ulusal eğitim sempozyumu bildirileri. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi. İstanbul.
- Koçel, T. (2007). *İşletme Yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınları, 692.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading Change*, Harvard Business School Press, Boston.
- Kozak, M. A., Güçlü, H. (2003). Turizm işletmelerinde değişim yönetimi üzerine kavramsal bir inceleme, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* Cilt:5 Sayı:1.
- Luecke, R. Çeviri Editörü: Şensoy Ü. (2009). *Managing Change and Transition*, 1. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 5-7.
- Richard, P., Deviney, T., Yip, G., Johnson, G. (2009). Measuring organizational performance: Towards methodological best practice. *Journal of Management*, 35(3), 718-804.
- Robbins, S. P, Decenzo, D. A., Coulter, M., Çeviri Editörü: Ögüt, A. (2013). *Fundamentals of Management*, 8. Basım, Nobel, Ankara, 200-215.
- Robbins, S. P., Judge, T. A. Çeviri Editörü: Erdem, İ. (2017). *Organizational Behavior*, 14. Basım, Nobel, Ankara, 531-532.
- Saygılıoğlu, N., Arı S. (2003). *Etkin Devlet Kurumsal Bir Tasarı ve Politika Önerisi*, 1.Baskı Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 98.

-
- Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*, Jossey-Bass, 2010.
- Tengilimoğlu, D., Işık, O., Akbolat, M. (2012). *Sağlık işletmeleri Yönetimi*, Ankara.
- Ürek, D., Demir B. İ., Karaman, S. (2019) Sağlık kurumlarında değişim liderliği, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, Cilt:5 Sayı: 2 98-99.
- Weiss, J. W., (1996). *Organizational Behavior and Change*, West Publishing Company, 391-400.
- Yeşil, A. (2018). Örgütlerde değişimin önemi ve değişim yönetimi üzerine kavramsal bir değerlendirme, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:4 Sayı:5, 314.
- Yoluk, M. (2010). *Hastane Performansı Veri Zarflama Analizi (VZA) Yönetimi ile Değerlendirilmesi*, Karaman Devlet Hastanesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 12-21.

TÜRK SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAZIM KURALLARI

1. Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya İngilizce olabilir.
2. Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir. Makale yazımı ile ilgili bilimsel araştırma ve yazma kuralları esas alınmalıdır.
3. Sisteme yükleyeceğiniz dosyaya isim verirken boşluk ve noktalama işaretleri kullanmamaya, ismin çok uzun olmamasına özen göstermelisiniz. Dosyanızı göndermeden önce kişisel bilgi denetimi yapmalısınız. (Dosya/Sorunları Denetle –Belgeyi İncele menüsünden Belgeyi İncele – Denetle – Belge Özellikler ve Kişisel Bilgiler – Tümünü Kaldır – Kapat – Kaydet)
4. Yazar adları ve kurumları ile yazarları çağrıştıracak bilgilerin makale içinde yer almaması gerekmektedir. Tezlerden üretildiği, kongre veya sempozyumda sunulduğu gibi bilgiler ilk gönderimde makalede yer almamalı ancak editöre notlar kısmında iletilmelidir.
5. Makalelere Türkçe özet ve anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve anahtar kelimeler eklenmelidir. Özetlerin her biri ortalama 100-150 kelime aralığında olmalıdır. Makalelerde en fazla 5 adet anahtar kelime ve en az 3 adet JEL sınıflandırma kodları (varsa) yer almalıdır.
6. Makaleler Word programında, Times New Roman karakterinde ve tek satır aralıklı yazılmalıdır. Metin için 11 punto, başlıklar için 12 punto ve dipnotlar için 10 punto karakter kullanılmalıdır. Tablo ve şekiller sayfaya sığmalı ve okunur olmalıdır.
7. Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olmalıdır. Dergimize gönderilen makalelerin özgünlüğü İntihal tespit yazılımı (iThenticate, Turnitin vb.) aracılığıyla kontrol edilmektedir. Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırma için etik kurul onayı gerekmektedir. Araştırmada “Etik Kurul Onayı” alınması gerekli ise; makalenin “Gereç ve Yöntem” bölümünde Etik Kurul onayına ilişkin bilgiler (etik kurulun adı, onay belgesinin numarası ve tarihi) belirtilmelidir.
8. Kaynaklara göndermeler, metin içinde açılacak ayrıçlarla yapılmalıdır. Ayrıç içindeki sıra şöyle olmalıdır: Yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı.
Örneğin:
..... ifade edilmiştir (Taylor, 2010).
..... belirtilmektedir (Grundy ve Moxon, 2013).
..... (Stephens ve Malone, 2010; Schultz vd., 2011).
9. Metinde gönderme yapılan bütün kaynaklar, kaynakçada belirtilmeli, gönderme yapılmayan kaynaklar, kaynakçaya konulmamalıdır. Kaynaklar, soyadına göre alfabetik sıralama yapılarak yazılmalıdır. Dipnot, atıf ve kaynak göstermeye ilişkin olarak APA 6 sistemi esas alınacaktır.
10. Taslak makale formatına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

11. Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazar veya yazarlarına aittir. Yazılardaki görüşler dergiye mal edilemez.

JOURNAL OF TURKISH SOCIAL SCIENCES RESEARCH AUTHOR GUIDELINES

1. Article may be in either Turkish or English.
2. Only manuscripts that have not been published elsewhere or that are not currently in the evaluation process for publication can be sent to the journal. Scientific research and writing rules should be taken as basis for article writing.
3. When naming the file to be uploaded to the system, author(s) should be carefull not to use spaces and periods, and the name should not be too long. Personal information check should be made before submitting the file.
4. The names of the authors, their institutions and the information that may remind the authors should not be included in the article. Information such as produced from theses, presented in congress or symposium should not be included in the article in the first submission, but should be sent to the editor in the notes section.
5. Turkish abstract and keywords and English abstract and keywords should be added to the article. Each of the abstracts should be between 100-150 words on average. Articles should contain at most 5 keywords and at least 3 JEL classification codes (if any).
6. Articles should be written in Word, in Times New Roman characters and single-spaced. The font should be 11 pt for text, 12 pt for headings and 10 pt for footnotes. Tables and figures should fit on the page and be legible.
7. The article should be in accordance with research and publication ethics. The originality of the articles will be checked through Plagiarism detection software (iThenticate, Turnitin etc.). Ethics committee approval is required for all kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants by using survey, interview, focus group interview, observation, experiment and interview techniques. If "Ethics Committee Approval" is required for the research; In the "Materials and Methods" section of the article, information regarding the approval of the Ethics Committee (name of the ethics committee, number and date of the approval document) should be stated.
8. All references cited in the text should be in parentheses. Reference in parentheses should be in the following order: Surname(s) of Author(s), Publication Year.

For instance:

..... is stated (Taylor, 2010).

..... is suggested ((Grundy ve Moxon, 2013).

..... (Stephens ve Malone, 2010; Schultz vd., 2011).

9. All references cited in the text should be specified in the references section, References should be written in alphabetical order by surname. APA 6 system will be taken as basis for footnotes, citations and references.

10. You can access the draft article format [here](#).

11. The responsibility of the published articles belongs to the author(s) of articles. The opinions in the articles cannot be attributed to the Journal of Turkish Social Sciences Research.